

տը, այնինչ այդ նիստը կայացել էր անցյալ դարում: Սակայն մենք գիտեինք, որ այս Հարցում լրագրերը ստում էին, քանզի մարդկանց աչքին նա չէր երեւացել Լեոխիո Նասարենոյի սոսկալի մահվան օրից ի վեր, երբ ամայի պալատում մնաց մեն-մենակ, իսկ պետական գործերն ընթանում էին իրենք իրենց, սովորույթի ուժով, որ ստեղծվել էր նրա անասման իշխանության տարիներին: Մենք գիտեինք, որ ճգնափորի կյանք է վարում վերջնականապես բարձրիժողի շինության մեջ, որի լուսամուտից մենք խորին տխրությամբ նայեցինք մոտեցող երեկոյին, տեսանք, սկսվող մուսյլ մթնշաղը - այս ամենին երկար-երկար տարիներ նայել էր եւ նա՛ բազմամ իր ցնորքների դաճին. մենք տեսանք փարոսի թարթվող լույսը, որը ցնորական կանաչ այլիքի նման, ժամանակ առ ժամանակ լուսավորում էր կիսավերակ սենյակները, նախարարությունների ցուցափեղկերի ջարդոտված ապակիներից այն կողմ տեսանք աղքատիկ բնակարանների ազոտ լամպերը. նախարարությունների սենյակները զավթել էին աղքատ մարդկանց հորդաները, անհաշիվ ցրկոններից էլի մեկից հետո, երբ նավահանգստային շրջանի բլրակներից ջնջվեց աղքատների խրճիթները հեռքերը նույնիսկ, մենք տեսանք ներքեւում փոփած, ծխապատ քաղաքը, անորսալի հորիզոնը, որ Հայտնվում էր Հարթավայրի մոխրավուն խառնարանների վրա բռնկվող կայծակների տակ. մի ժամանակ այդ Հարթավայրում ճողփում էր հետագայում վաճառված ծովը, նրա բացակայությամբ այդ առաջին գիշերը մենք հանկարծ տեսանք անծայրածիր ողջ կայսրությունը, կայսրության տենդախտի լճերը, հեղձուկի գոլորշիների գարշահոտության մեջ ընկղմված, գետերի ճահճացած ճյուղաբերաններում փոփած գյուղերը, տեսանք ազահության փշալարը, որ շրջափակել էր իրեն պատկանող գավառները, ուր արածում էին նոր, ընտիր ցեղից սերված կովերի անհամար նախիրներ,- այդ կովերը լույս աշխարհ էին գալիս ժառանգական նշանով՝ պրեզիդենտի անձնական խարանով: Համեմատաբար վերջերս մենք գեռ Հավատում էինք, որ նա իրոք ապրելու է մինչեւ գլխաստղի երրորդ Հայտնություն (ոչ թե երկրորդ), եւ այս Հավատը վստահություն էր ներշնչում, ապահովություն՝ վաղվա օրվա հանդեպ. թեեւ նրա տարիքի շուրջ մենք կատակում էինք ամեն առիթով, նրան էինք վերագրում հնագույն կրիաների սովորու-

թյունները, ծեր փղերի առանձնահատուկ թյունները, պանդոկներում զվարճալի պատմություններ էինք պատմում, թե ինչպես մի անգամ, պետական խորհրդին Հայտնեցին պրեզիդենտի մահը եւ թողոր նախարարները վախեցած իրար նայեցին, վախով Հարցրեցին մեկմեկու՝ իսկ ո՞վ է այդ լուրը նրան գեկուցելու՝ Հա՛, Հա՛, Հա՛: Այդ ժամանակներում, սակայն, նրան դժվար թե հետաքրքրեր այդ նորությունը, Հագիվ թե կարողանար գլխի ընկնել՝ ճշմարտություն է ասվածը, թե՞ փողոցային ասեկոս, որովհետեւ նրա ուղեղի սնդուկներում ոչինչ այլեւս չէր մնացել, բացի անցյալի մի քանի փալաս-փուլուսից: Անապատի ծառի պես մենավոր, Հայելու սրտացոլանքի պես խուլ, նա մուսյլ առանձնասենյակներում քառքստացնում էր իր զաւսայալ, Հարթթաթ ոտքերով, եւ սենյակներից մեկում մի օր նրա աչքին օսլայած կրծքակալով, սյուրթովը Հագին մի մարդ երեւաց, որ իրեն տեսնելով սկսեց թափահարել սպիտակ թաշկինակը, իսկ ինքն ասաց. «Մնաք բարով»: Թյուրիմացությունը վերածվեց պարտադիր արարողության. պալատի ծառայողները պարտավոր էին նրա յուրաքանչյուր Հայտնվելուն պես ոտքի կանգնել եւ սպիտակ թաշկինակ թափահարել. «Մնաք բարով, իմ գեներալ, մնաք բարով»: Սակայն նա նրանց չէր լսում եւ, առհասարակ, ոչինչ չէր լսում Լեոխիո Նասարենոյի մահից ի վեր, սկսած այն օրից, երբ նրան թվաց, թե իր դայլալող թռչնակների ձայնը խզվել է մշտական հրգից, եւ նա կերակրում էր դրանց անձնական պաշարների մեղրով, հուսալով, թե մեղրը կօգնի. կտուցների մեջ կանտորին էր կաթեցնում՝ ենթադրելով, թե թռչնակներին անհրաժեշտ է կազդուրիչ այդ դեղամիջոցը, ու կաթեցնելով ինքն էր հրգում հին-հնագույն հրգեր. «Օ, հունվարյան լուսին», - հրգում էր գլխի չընկնելով, որ բոլորովին էլ չէին խզվել թռչնակների ձայները, այդ իր լսողությունն էր ավելի ու ավելի թուլանում, իսկ մի գիշեր ականջներում հանկարծ ընդհատվեց մշտական բզզոցը, մի տեսակ փշուր-փշուր եղավ, չքվեց, վերածվեց բամբակ-օզի, որի միջով Հագիվ էին թափանցում իշխանության մշուշում կորած երեւակայական նավերի հրաժեշտի աղզանջանները. նա լսել սկսեց երեւակայական քամիների աղմուկը, թռչնահաճմեղրը նրա ներսում էր, թռչնակները հրգում էին նրա հոգում, եւ հոգու այդ երգիչները, ի վերջո, սփռեցին նրան իրական թռչուն-

ների լուսթյան խուլ անդունդում. փոքրաթիվ այն մարդիկ, որոնց թուլյատրվում էր այդ օրերին կառավարական տուն մտնել, տեսնում էին նրան Հյուսիսեան ճոճ-բազկաթոռին նստած, կենդանի ծաղիկներով ծածկի տակ, որտեղ անց էր կացնում ամենաշոգ ժամերը՝ սկսած ցերեկվա ժամը երկուսից. նա արձակում էր բաճկոնակը, վրայից հանում թուրն ու երկգույն, ինչպես հայրենիքի գրոշը, գոտին, սապոգներն էր հանում եւ մնում ալ գուլպաներով - այդ գուլպաներից նա ուներ տասներկու դյուժին, որ գործել էին Հոսմի պապի լավագույն գուլպայագործները եւ պապն էլ հենց դրանք ընծա էր ուղարկել. նա նստում էր իր ճոճ-բազկաթոռին եւ կեսքուն-կեսարթուն տեսնում, թե ինչպես են պալատամերձ դպրոցի աղջիկները բարձրանում ետեւի, ոչ այնքան աչալուրջ հսկվող պարիսպը եւ նայում իրեն. իսկ ինքն անշարժ է, իր անբուն նինջի մեջ, գունատ, քունքերին բուժիչ բույսերի տերեւներ. կենդանի ծաղիկներով ծածկի ճղակներից լույսի դեղին բծերն ընկնում էին նրա վրա, դարձնում յագուարի գույնի, իսկ նրա բերանը բաց էր, ինչպես մանտերարայի բերանն է բացվում, երբ ծովային այդ սատանան երանութուն է վայելում ծովի հատակում: «Մեր քավթառ», - ձեռք էին առնում նրան աղջիկները, իսկ նա նայում էր նրանց շոգի թրթռացող շղարչի միջից, ժպտում ու ձեռքով ողջունում նրանց, բայց չէր լսում ձայները, ինչպես եւ չէր լսում ճոռիկների լուսավոր որոտը, չէր զգում ոչինչ, բացի լուսատիղմի հոտից, որ բերում էր ծովի ցլիտնը, եւ շարժում ոտնամատերը, երբ կոցահարում էին հավերը: Իրական աշխարհի հետ նրա կապը պահպանվում էր ամենամիտրական հիշողութունների մաշված մի քանի պատառիկները միջոցով, սոսկ այդ հիշողութունների շնորհիվ էր նա ապրում, շարունակում ապրել, երբ հեռացավ պետական բոլոր գործերից եւ պարզապես ճախրում էր իշխանության երկնքում, սոսկ այդ հիշողութուններն էին օգնում նրան դիմագրավել ծերության մահացու քամիներին, երբ իրիկունները շրջում էր ամայի, դատարկ պալատում, թաքնվում խուլ առանձնասենյակներում, որտեղ ձեռքն ընկած գեկուցագրերից կտրում էր մաքուր լուսանցքները եւ իր նրբագեղ ձեռագրով, այդ նեղ շերտիկների վրա գրի առնում իրեն մահից փրկող նույն այդ հիշողութունները: Մի գիշեր նա գրեց. «Ինձ անվանում են Սաքարիաս», հետո կարգաց գրածը

Փարոսի թարթվող լույսի տակ, վերակարգաց, եւս մի անգամ կարգաց, չորրորդ, հինգերորդ, հարյուրերորդ անգամ կարգաց եւ այսքան անգամ կրկնված իր անունը թվաց հեռու, օտարոտի, անծանոթ: «Բո՛ ինչի՞ն է պետք,- հարցրեց ինքն իրեն ու պատաստեց թղթի շերտիկը: - Ես՝ ես չեմ»: Նա մի ուրիշ շերտիկ վերցրեց եւ վրան գրեց, որ ինքը հարյուր տարեկան դարձավ գիսաստղի երկրորդ հայանության տարին, թեեւ արդեն չէր հիշում երբ եւ քանի անգամ էր տեսել գիսաստղը. մյուս երկար շերտիկի վրա նա գրեց. «Փառք ու պատիվ պատվո դաշտում վիրավորվածին, փառք ու պատիվ գավթիչների ձեռքով ընկած քաջարի զինվորներին», - այս գրատուճը վերաբերում էր այն ժամանակաշրջանին, որի մասին կարելի էր գրել ազատորեն, միայն թե գրվելիքը համապատասխաներ նրա մտածումներին: Հետո նա ստվարաթղթի մի կտորի վրա գրեց. «Առգելվում է զուգառանում զբաղվել պիղծ գոռձեռով» - զնաց եւ գնդասեղով պետքարանի դռանը ամրացրեց ստվարաթուղթը: - վերջերս բացարձակապես պատահականորեն նա պետքարանում բռնեցրել էր բարձրատիճան մի սպայի ձեռնաշարժությամբ զբաղվելիս, - ետ դարձավ եւ շարունակեց թղթի նեղ շերտիկների վրա գրի առնել այն ամենը, ինչ դեռեւս հիշում էր: «Լեոտիսիա Նասարենոն,- գրեց նա,- իմ միակ եւ օրինական կինն է»: Լեոտիսիա Նասարենոն էր, որ նրան կարգալ-գրել սովորեցրեց, երբ գեներալն արդեն անհուսալի ծեր էր, եւ հիմա նա ջանք էր թափում հիշողության մեջ արթնացնել կնոջ կերպարը, ճգնում էր պատկերացնել նրան հանդեսներում, ազգային դրոշի պես երկգույն մետաքսե հովանոցով, սեւագորշ աղվեսենու օձիքով,- սրանով էր զանազանվում երկրի առաջին տիկինը մնացյալներից, - բայց տեսնում էր միայն մերկ վիճակում, մժուղկներից պաշտպանող շղարչի տակ պառկած, կեսօրվա շոգից հետո, սպիտակ լույսի մեջ. նա հիշեց էլիկտրական հովհարի բզզացող պաղությունից զուրկ նրա փափուկ, ճերմակ մարմնի խաղաղ թխլիկությունը, զգաց ստիքների առաձգականությունը, անսանձ ձեռքերը, թեւատակերի կծու քրտնահոտը, որից կաթն էր կտրվում, ժանգոտում էր ոսկին եւ թառամում էին ծաղիկները, բայց եւ ի՞նչ հրաշալի էին այդ ձեռքերը սիրո մեջ: Լեոտիսիա Նասարենոյին հաջողվեց անհնարինը. սիրո հանդիպումներին նա ստիպեց գեներալին

Հանել Հագուտոր: «Հապա Հանիր սապոգներդ,- ասում էր նա,- թե չէ կկեղտոտես Հոլանդական սավաններս», - եւ նա Հանում էր: «Հապա Հանիր լծասարքդ, թե չէ կուերծքս կպատառոտես քո ճարմանդներով», - եւ նա Հանում էր: «Հապա Հանիր թուրդ, կալանդդ, գուլպաներդ, Հանիր ամեն ինչդ, կյա՛նքս, որպեսզի ես զգամ քեզ», - եւ նա Հանում էր վրայից ամեն ինչը, մի բան, որ չէր արել երբեք եւ չարեց Հետագայում, Լետիսիա Նասարենույից Հետո եւ ոչ մի կնոջ Հետ պատկելիս: «Իմ միակ եւ իսկական սեր», - Հասաչեց նա ու իր Հառաչանքները գրի առավ դեղնած թղթի նեղ շերտիկների վրա, որ կտրասուկ էր Նոյի տարվա գեկուցագրերից: Նա գալարում էր այդ շերտիկները սիգարների պես եւ թաքցնում պալատի այս ու այն ճեղքում, ամենաձածուկ տեղերում, որտեղից, ցանկութեան դեպքում միայն ինքը կարող էր Հանել, երբ ուզեմար Հիշել, թե ում է վերաբերում Հուշը, երբ ինքն այլեւս ոչինչ չէր Հիշելու. այդ գրութիւնները ոչ ոք չՀայտնաբերեց, դրանք մնացին իրենց թաքտոցներում, իսկ ահա Լետիսիա Նասարենույի պատկերը դուրս լողաց նրա Հիշողութեան առկակով եւ միայն մեն-միակ Հուշ մնաց նրա գլխում. մոր՝ Բենդիսիոն Ալվարադոյի Հուշն էր, նրա վերջին օրերի Հուշը. նա մեռավ իր մենատանը, ճոճ-բազկաթողին նստած, հոնաբակի կանաչի մեջ, եգիպտացորենի Հատիկները ավստի մեջ շրջեցնելով, Հավերին մոտ կանչելով, որպեսզի որդին գլխի չընկներ, որ մեռնում է ինքը: Նա Հիշեց իրեն մրգաջուր բերող մորը, երբ ինքը փախում էր տամարիներին ստվերի տակ կապում ճոճի մեջ. նա էր բերում, որպեսզի որդուն ցույց չտար, որ Հաղիվ է շնչում ցավից. Հիշում էր առանց որեւէ մեկի օգնութեան, առանց որեւէ մեկի մասնակցութեան իրենով Հղիացած մորը, որը այդպես մենակ ու միայնութեան մեջ էլ ծննդաբերել էր իրեն. Հիշեց, թե ինչպես էր նա անտրտունջ Հյուծվում, մինչեւ որ տառապանքը Հասավ անտանելիութեան սահմանին եւ միայն այդ ժամանակ նա կարողացավ Հաղթահարել ինքն իրեն, իր բնութիւնը եւ աղաչեց որդուն. «Հապա նայիր թիկունքիս, տես ինչ է կատարվում այնտեղ, տես, թե ինչո՞ւ է այդպես այրվում, դիմանալ չի լինում»: Նա Հանեց շապիկը եւ որդուն դարձավ թիկունքով, եւ սարսափից կարկամած որդին մոր թիկունքին տեսավ լայն, գարշահոտ, թաւախակալած խոցեր, իսկ թարախի մեջ որդեր էին խլրտում:

Դրանք վատ ժամանակներ էին, իմ գեներալ, այդ օրերին չկար պետական որեւէ գաղտնիք, որ չընկներ Հասարակութեան բերանը, արձակված ոչ մի Հրաման չէր կատարվում անշեղորեն: Ամեն ինչ կարգավորվեց այն օրից Հետո, երբ տոնական սեղանին, որպես ընտիր կերակրատեսակ, տապակված գեներալ Ռոզբրիգո դե Ագիլարը մատուցվեց: Սակայն դա չէր Հոգար, դա չէր անհանգստացնողը: Պետական Հոգսերը ոչ մի նշանակութիւն չունեին այն դառը ամիսներին, երբ Բենդիսիոն Ալվարադոն մոխրանում էր Հիվանդութեան դանդաղ կրակի վրա՝ որդու ննջարանին կից մի սենյակում, որտեղ նրան պառկեցրին ասիական Հիվանդութիւններին Համեմատաբար գիտակ բժիշկների եղբակացութիւնից Հետո. նրանք պարզեցին, որ Հիվանդութիւնը ոչ ժանտախտ է, ոչ քոս, ոչ բորոտութիւն եւ ոչ էլ արեւելյան մի ուրիշ ցավ, այլ արդյունք է Հնդկական ինչ-որ կախարդութեան, ուրեմն, ապաքինել կարող է միայն նա, ով կախարդել է: Նա Հասկացավ, որ փրկութիւն չկա եւ ոտքից գլուխ նվիրվեց մորը, փակվեց նրա Հետ նույն սենյակում, խնամում էր նրան մայրական անձնագոհութեամբ. նա Համաձայն էր ինքն էլ նեխել, միայն թե ոչ ոք չտեսներ, թե ինչպես են մորը ողջ-ողջ ուտում որդերը. նա Հրամայեց պալատ բերել մոր Հավերը, սիրամարգերը, մոր ներկած բոլոր թուշունները եւ թուլլատրեց դրանց շրջել, թուշել ամենուր, միայն թե մայրը չկարոտեր գեղջկական իր սովորութիւններին, իր տանը, իր բակին. նա ինքն էր վառում սենյակում բուրումնավետ բիխա ծառի ճյուղերը, որպեսզի ոչ ոք չզգար մոր մարմնից արձակվող քայքայման գարշահոտը. տարբեր քսուքներով նա ինքն էր օծում մոր մարմինը, որ քսուքների գույներին Համեմատ կարմիր էր լինում, դեղին, կապույտ. նա փորձեց մորը բուժել թուրքական բալասանով, թեեւ առարկում էր առողջապահութեան նախարարը, որն ուղղակի սոսկում էր կախարդութիւններից. «Սատանան նրա Հետ, մայր,- ասում էր նա,- վատ չէր լինի, որ երկուսով էլ մեռնեինք»: Բայց Բենդիսիոն Ալվարադոն գիտակցում էր, որ մեռնողն ինքն է միայն, եւ շտապեց որդուն տեղյակ պահել իր եւ, ուրեմն, որդու անցյալի գաղտնիքներին. նա իր Հետ գերեզման չէր ուզում տանել այդ գաղտնիքները, ուստի պատմեց որդուն, թե ինչպես է ինքը անհաշիվ անցորդների մեջ ցանկացել պարզել, թե ով է երեխայի Հայրը, Հղիանալու պատ-

մությունը արեց - կանգնած է եղել, նույնիսկ գլխարկը գլխին, որովհետև իրեն բզկտում էին կապույտ, մետաղական երանգով ճանճերը, որ բուն էին դրել եղեգնօղու տիկերի մոտ, պանդուկի ետնասենյակում: Նա պատմեց, որ ծննդաբերել է ժամկետից շուտ, օգոստոսյան մի առավոտ, կուսանոցի դարպասի-կամարների տակ, եւ խորդենիների աղոտ լուսավորվածության մեջ նկատել է, որ նորածնի աջ ձվիկը խոշոր է, թզի չափ. «Դու լայիս էիր, արտասուք թափում, իսկ շնչառությունդ այնպիսին էր, կարծես կրծքիդ ներսում պարկապզուկ էր հեկեկում...»: Ծուկայի օրերին նա որդու հետ հրապարակ էր գալիս, արձակում մանկան բարուրի շորերը, որ նվիրել էին կուսանոցի միանձնուհիները, եւ մերկ երեխային ցույց տալիս մարդկանց՝ հուսալով, թե կգտնվի մեկը, ով հուսալի ու էթան մի դեղ կհուշի ճողվածքի, ռախիտի եւ այլանդակ կազմվածքի դեմ: Նրան ասացին, որ ամենալավ միջոցը մեղրն է, ասացին՝ ճակատագրին հակառակվել պետք չէ, ասացին՝ երբ մեծանա, ամեն ինչ էլ ձեռքից կգա, միայն փողային գործիքներ չի կարող փչել, եւ ոչ ոք մի կարգին ուշադրություն էլ չդարձրեց մանկանը, մինչեւ զավեշտախաղի մի գուշակուհի գլխի չընկավ. «Նրա ձեռքի ափում, ախր, կյանքի գիծ չկա, իսկ դա նշանակում է, որ թագավոր է դառնալու»: «Տեսա՞ր, նա չսխալվեց, զավակս», - ասաց Բենդիսիոն Ալվարադոն, իսկ նա աղաչում էր, որ մայրը քնի, այլեւս չքչփորի անցյալը, ինքն իրեն համոզելով, որ հայրենիքի գրավոր պատմությունից այս բոլոր շեղումները մեռնողի գառացանքներ են եւ ուրիշ ոչինչ: Նա աղաչում էր մորը քնել եւ փաթաթում նրան ոտքից գլուխ վուշե կտավի սավանով - նա հրամայել էր որքան հնարավոր էր շատ կարել այդ նուրբ ու փափուկ սավաններից, որոնց հյուսվածքը չէր գրգռում մարմնի խոցերը: Նա օրոր էր ասում, մինչեւ մայրը կողքի ընկած, ձեռքը սրտին սեղմած քուն էր մտնում. «Այ, այսպես, քնիր, մայր: Եվ չարժե հիշել անցած դառնությունները: Ինչ էլ եղած լինի. ես չէ՞ որ ես եմ»: Նա ջանում էր այնպես անել, որ պալատի պատերից այն կողմ ոչ ոք չիմանա, թե ինչպես է ողջ-ողջ փոսում հայրենիքի մեծ մայրը. կառավարական պաշտոնական օրգանները հիվանդության վերաբերյալ կեղծ հարդապարություններ էին հրապարակում, որ հրապարակավ կարգում էին մուսեոսիկները, սակայն իսկական հիվանդության բովի

անհնար էր խրացնել: Մուսեոսիկներն իրենք էին հերթական հարդապարությունը կարգալուց հետո հաստատում, որ մեռնողի սենյակից փչող քայքայման դարչահոտն այնպես անտանելի է դարձել, որ փախչում են նույնիսկ բորոտները: Նրանք հաստատում էին այն լուրերը, թե մեռնողին լողացնում են հենց նոր մորթած ոչխարների թարմ արյունով, թե այն սավանները, որ հավաքում են նրա տակից, չեն լվացվում, մնում են շարավի շերտով պատված՝ որքան էլ փորձեն եռացնել: Նրանք ասում էին, որ պրեզիդենտը չի երեւում այլեւս ոչ Ֆերմայում, ոչ հարձերի մոտ, որոնց, ի դեպ, նա տեսակցում էր նույնիսկ ամենածանր օրերին, պատմում էին, որ ինքը՝ արքեպիսկոպոսն է պալատ այցելել՝ մահամերձին անձամբ խոստովանեցնելու առաջարկությամբ, սակայն պրեզիդենտը վճռեց է նրան. «Մենք մահամերձ չունենք, սուրբ հայր: Ամեն խոսքին չեն հավատա»: Նա ուտում էր մոր հետ նույն ափսեից, նույն գդալով, ուշք չզարձնելով սենյակը բռնած ժանտախտային բարաքի հրեշավոր հոտը. նա մորը լողացնում էր ամենաաղմուկացեղ շան ճարպից եփված օճառով եւ նրա սիրտը ճաքում էր խղճահարությունից, երբ լսում էր մոր հրահանգները, թե իր մահից հետո ինչպես պետք է խնամել կենդանիներին: Զայնի վերջին լարերը կտրատվեցին, երբ ասաց. «Սիրամարգերից չհամարձակվեք փետուրներ հանել գլխարկների համար...» - «Լավ, մայր», - պատասխանեց որդին, շարունակելով օձել մոր մարմինը կպրե քսուքով: «Թուշուններին մի ստիպեք երգել տոն օրերին...» - «Լավ, մայր», - խոստացավ նա եւ մորը փաթաթեց մաքուր սավանով: «Փոթորկից առաջ թխականներին դուրս բերեք բներից, թե չէ բասիլիկոսներ կեղնեն ձվերից...» - «Լավ, մայր, - ասաց նա եւ ձեռքը սրտին սեղմեց: - Քնիր, քնիր»: Նա համբուրեց մոր ճակատը, պառկեց մահճակալի մոտ, հատակին, բերանքսիվայր, ականջ դնելով մոր քնին, նրա անվերջանալի գառանցանքին, որ մոտալուստ մահվան շնչից ավելի ու ավելի անիմաստ էր դառնում: Այդ գիշերները ընթացքում կուտակված կատաղությունը նրան օգնեց խեղդելու վշտալի երկուշաբթի օրվա ծնած կատաղությունը. նա արթնացել էր նախալուսաբացի սոսկալի լուսթյունից, արթնացել էր, որովհետեւ մայրը, նրա հարազատ Բենդիսիոն Ալվարադոն դադարել էր շնչելուց: Նա ոտքի ելավ ու բաց արեց սավանը, որի մեջ փաթաթ-

ված էր մոր գարշահոտ մարմինը, եւ լսելով արագաղնների առաջին կանչերը, վաղ լուսաբացի գորշ լուսավորութեան մեջ տեսավ, որ սավաննի վրա դաջվել է մոր մարմնի պատկերը, մոր գարմանահարաչ պատճենը, որովհետեւ սավաննին պատկերվել էր առողջ եւ ոչ ծեր կնոջ մարմինը, եւ միեւնույն ժամանակ դա իր մայրն էր՝ թեք ընկած, ձեռքը կրծքին սեղմած Բենդիսիոն Ալվարադոն. Համանման մի դաջվածք էլ սավաննի մյուս երեսին էր՝ թանձր ու հարթ, ասես յուզաներկով նկարված լիներ, եւ ոչ թե գարշահոտութուն էր արձակվում հրաշք պատկերով այդ սավաննից, այլ թարմ, նուրբ ծաղիկների բույր, որ մաքրել էր սենյակի գեշ, հիվանդանոցային հեղձուկ օդը. հետո սրբան էլ սուղայի ջրով եռացրին սավանը, որքան էլ տրորեցին ամեն տեսակի օճառներով, միեւնույն է, պատկերը մնաց անփոփոխ երկու երեսներին էլ - պատկերը դարձել էր հյուսվածքի մասը, վերածվել հավերժական կտավին Հանձնված հավերժական նկարի: Այդ պահերին, սակայն, խեղճ որդին չէր գիտակցում հրաշքի ողջ խորութունը, իմաստը, նա Համակված էր զայրութիւնով ու կատաղութեամբ մահվան դեմ, եւ թողեց մոր սենյակը դուռը շրխկացնելով - Հարվածը թնդանոթի կրակոցի պես հնչեց եւ տարածվեց պայտուռ: Եվ նույն պահին էլ տաճարի զանգերի հուզարկավորման զնգոցը լավեց, երկրի մնացած բոլոր եկեղեցիներին սգո զանգահարութունը - զանգերը զողանջեցին Հարյուր օր շարունակ, առանց դադարի: Բայց առաջին զարկերը լսելուց արդեն մարդիկ սարսափով Հասկացան, որ նա կրկին իր անբաժանելի իշխանութեան հետ է, որ մահվան դիմաց կարծես թուլացած նրա անըմբռնելի սիրտը կրկին դաժանանում է արթնացող բանահանութեան ու մարդկային արժանապատվութեան դեմ, այս անգամ այն պատճառով, որ մայրը, անմոռանալի Բենդիսիոն Ալվարադոն էր վախճանվել. փետրվարի քսաներեքն էր, երկուշաբթի վաղ առավոտյան:

Բենդիսիոն Ալվարադոյի մահով երկիրը թեւակոխեց խառը, անհանդիստ նոր մի դար: Մեզանից ոչ մեկն այնքան տարեց չէր, որ հիշեր այդ մահը, բայց հուզարկավորման պատմութունը Հասել է մինչեւ մեր օրերը: Մենք գիտեինք, որ պրեզիդենտն այլեւս երբեք չդարձավ այնպիսին, ինչպիսին էր մինչեւ մոր մահը, մոռացութեան տվեց նախկին սպրեյակերպը: Ոչ միայն սգի Հարյուր օ-

րերի ընթացքում, այլեւ հետագայում էլ ոչ ոք չհամարձակվեց խանգարել որբի նրա քունը, ոչ ոք չհամարձակվեց անհանգստացնել նրան, եւ ինքն էլ ոչ մեկի աչքին չէր երեւում վշտի այդ մենաստանում, թախիժի մեջ ընկղմված այդ պայտուռ, որտեղ ընդմիշտ քարացել էր հուզարկավորման զանգահարութեան արձագանքը, որտեղ ժամացույցները միայն մի ժամ էին ցույց տալիս՝ Բենդիսիոն Ալվարադոյի մահվան ժամը, որտեղ բոլորը խոսում էին ծանր հառաչելով, պահակախումբը քայլում էր ոտաբորիկ, ինչպես վարչակարգի առաջին տարիներին, եւ միայն հավերժին էր տրված անսահման աղատութուն այդ տանը, որտեղ միապետի կամոք արգելված էր կյանքի որեւէ շարժում, իսկ միապետը վերածվել էր մարդատյաց-անտեսանելիի, որի սիրտը վշտից ու անզորութունից արյունաքամ էր լինում, երբ թեփով ու սառցակտորներով (որպեսզի մահը կյանքից ավելի չքայքայեր) մոր դագաղը բազմել էր հուզարկավորման հանդիսավոր թափոցի ուսերին. Հանգուցյալին տանում էին Հարազատ սարահարթի ու երկրի հեռավոր ու անհայտ անկյունը, որպեսզի ամեն ոք պատիվ ունենար Հարգելու նրա հիշատակը: Ամենուր սգո դրոշներ էին ծփծփում. սարահարթի կիսակայարաններում դագաղը թախձալի դիմավորում էին նույն այն ամբողջները, որոնք ժամանակին պրեզիդենտական զնացքն էին դիմավորել. դագաղը Հասցրեցին կուսանոց, որի կամարների տակ թուչնավաճառ անհայտ կինը, բոլոր ժամանակների սկզբում, ծնեց օրասպակաս իր որդուն, որը թագավոր դարձավ - այդ սուրբ դարպասները վերջին Հարյուր տարվա մեջ առաջին անգամ բացվեցին: Հեծյալ զինվորները շուրջկայներ կազմեցին, հնդկացիներին, անկամ անասունների պես, քշեցին դեպի տաճարի դռները, ներս խցկեցին խզակոթի հարվածներով, իսկ ներսում, որտեղ մարդկանց կաշկանդում էր ապակենկարների սառցե արեւը, ալ հազած ինը եպիսկոպոսներ Հանգուցյալի հոգու Համար պատարագ էին կարդում, երգչախումբը «Սրբերի հետ Հանգստացիր» էր երգում, իսկ տաճարի պատերից դուրս անձրեւը ջրում էր ճիշտ նույն խորդենին, որ սճում էր արքայացու սղայի ծնվելու ժամանակ. կուսանոցի միտնձնուհիները գինի էին վաճառում եւ կուտյու, խոզի մատներ, տերպորմյաներ, սուրբ ջրի անոթներ. սուետուրն ընթանում էր բոլոր ետնաբակների քարե կամարների տակ,

գյուղական պանդոկներում երաժշտութիւն էր հնչում, մուտքերի մոտ պարում էին, սկալում էր հավերժական կիրակին, սկալում էր տարիներով հետաձգված տոնակատարութիւնը - այդ տոնը շարժվում էր ճիշտ նույն ծածուկ արահետներով ու հավերժական մշուշով պատված ձորերով, որոնցով անցել էր Բենդիսիոն Ալվարադոն Ֆեդերացիայի համար պայքարից արբած որդու ետեւից: Այդ նա էր պահպանում որդուն ճակատամարտերի ժամանակ, այդ նա թույլ չտվեց ջորիներին արտրել որդուն, երբ գեանին էր ընկել տերսիանի՝ ջերմ դառանցանքի մեջ, նա վարժեցրեց նրան ճանաչել սարահարթի բնակիչներին դարանակայող վտանգները՝ անհասկանալի ու օտար ծովի ափերին. նա վախենում էր փոխաբանների հուշարձաններից, բոլոր հուշարձաններից առհասարակ, վախենում էր խեցեգետիններից, որովհետեւ կարծում էր, թե դրանք նորածինների արցունք են խմում. նա ոտքից գլուխ դողում էր վախից, սարսուռւմ իշխանութիւն տան տեսքից, պրեզիդենտական պալատի վիթխարիութիւնն առաջ. անձրեւի շղարշի միջից առաջին անգամ տեսնելով որդուն վճռական գրոհի գիշերը, չէր ենթադրում, որ իրեն վիճակված է մեռնել այդ տանը, ուր հիմա որդին էր, որտեղ նա տառապում էր կորուստի ցափից՝ բերանքսիվայր հատակին պառկած եւ անգոր կատաղութիւն մեջ ինքն իրեն հարցնելով. «Որտե՞ղ ես կորել մայր գրողը տանի ուր ես չբովել ճահճուտի ո՞ր թփուտներում ես մուրրովել ո՞վ է քո դեմքից հիմա քշում ճանճերին»: Նա ծանր տնքում էր, իսպառ ուժասպառվում, իսկ Բենդիսիոն Ալվարադոն այդ նույն ժամանակ լողում էր չինարի տերեւներով ամպհովանու տակ, լողում էր իր դագաղով, թափորի ուսերին բազմած, անցնում գարշահոտ գոյորշիներ արձակող ճահիճի միջով, լողում էր, որպեսզի հետո դրվեր մեկ գյուղական դպրոցում, մեկ այն անապատային բարաքում, որտեղ սեյխորա են արդունահանում, մեկ հնդկական գյուղակում. նրա աճյուղով դագաղը տանում էին գյուղերի լավագույն տները եւ կողքին դնում հին ժամանակների նրա դիմանկարները: Ջահել տարիների մի նկարում նա գեղեցիկ էր, զուգված, որովհետեւ այդ օրը քող էր գցել գլխին եւ ժանյակավոր գոլա հագել, թեեւ կամքից անկախ, իրեն թույլ էր տվել շպարովել ու ներկել շրթները,՝ միակ անգամը կյան-

* Տիրսիան - տեղագիտ, որի նուպաները կրկնվում են երեք օրը մեկ:

քում,- եւ ձեռքն առել վարդակակաչ, իսկ իրեն ասում էին. «Ծագիկն այդպես մի բռնեք, սենյորա, այլ՝ այսպես: Թույլ տվեք, որ անփութորեն փեշի մեջ ընկնի» - եւ այդ դիրքով նրան նկարեց վենետիկցի լուսանկարիչը, որ նկարահանում էր եվրոպական միապետներին, եւ այդ վենետիկցին նկարեց նաեւ պետութիւնն առաջին տիկնոջ այս դիմանկարը, որ հիմա ցուցադրում էին դագաղի հետ, որպես անհերքելի ապացույց այն բանի, որ դագաղում պառկածը հենց ինքն էր՝ Բենդիսիոն Ալվարադոն. յուրաքանչյուր ոք կարող էր տեսնել լուսանկարի եւ հանգուցյալի դիմագծերի բացարձակ նմանութիւնը: Քանզի նախատեսված էր ամեն բան, խնամքով մշակում էին մարմինը, ըստ անհրաժեշտութիւնն նորոգում կոսմետիկայի եւ պարաֆրինի շերտերը, անձրեւային եղանակներին հանգուցյալի աչքի խոռոչներից հեռացնում էին բորբոսը, բանակի դերձակներն այնպես էին հոգում շրջագոգեստի խնդիրը, որ թվում էր, երեկ էին հագցրել, հենց նրանք էլ հետեւում էին նարնջենու ծաղիկներով պսակի թարմութիւնը եւ իր կյանքում այդպես էլ չվայելած անարատ կույսի հարսնաքողի ճերմակութիւնը. «Կուռքապաշտութիւնն այս բողոքոցում թող որեւէ մեկը համարձակվի ասել, թե դու նման չես քո դիմանկարին, մայր: Թող որեւէ մեկը համարձակվի կասկածել»: Եվ ոչ ոք չհամարձակվեց կասկածել, ինչպես եւ ոչ մեկը չհամարձակվեց մոռանալ, թե ում է պատկանում իշխանութիւնը. պատկանում էր, պատկանելու էր դար ու դարեր՝ թե այստեղ, թե այնտեղ, թե ամենուր. ընդհուպ մինչեւ ճահճացած անտառների խղճուկ գյուղակները: Այս խուլ, մոռացութիւն գիրկն ընկած վայրերում էլ հենց մի անգամ, կեսգիշերին, հայտնվեց նոյի տարվա անվավոր շոգենայլը, թիերով չբմբաջեց ջրերը, առկայծեց տախտակամածի կրակներով, իսկ մարդիկ ափից դիմավորում էին զատկվա թմբուկներով, կարծելով, թե ետ էին եկել հին, փառավոր ժամանակները: «Կեցցե իսկական տղամարդը,- հնչում էին ձայներ:- Օրհնյալ է նա, ով վերադառնում է հանուն ճշմարտութիւնն»: Եվ մարդիկ լող տալով դեպի շոգենայլն էին շտապում, տանելով իրենց հետ հավուճիվ ու հյութեղ պտուղներ: Փայտե, զարդաքանդակված բազրիքները լոք տալով նրանք տախտակամած ելան, որպեսզի իշխանութիւնն ոտքերի առաջ դնին ընծաները, բայց նրանց հրեցին դեպի դագաղը: Եվ

նրանք ցնցված քարացան դագաղի մոտ, նայելով քարաղին ու սառցակտորներին, որոնցով ծածկված էր դագաղը, իսկ դագաղը, բաղմանի խոշորացած, արտացոլվում էր հրաշալիք Հայելիներում, որ Հասարակական դիտման Համար Հարմարեցված էին պրեզիդենտական խցիկի մեջտեղում եւ պտտվում էին Հնադարյան Հովհարի թեւերի օգնութեամբ: Շատ ամիսներ լողաց այդ Հին դրոսանավը Հասարակածի լայնութիւններում, անցավ Հոսանքից մաշվող, վաղանցիկ կղզիների մոտով, մինչեւ մոլորվեց անհաշիվ վտակների ջրիմուռային մղձավանջում. այստեղ ժամանակ չկար, այստեղ զարդենիայի ծաղիկները բանական էին, իսկ իգուանները՝ թեւավոր, եւ, ահա, այստեղ, աշխարհի ծայրին, շոգենավը ծանծաղուտ խրվեց, նրա անիվի փայտե թիակները քերեցին ոսկերեր ավազը. անիվները ջարդվեցին, շոգենավը կիսով չափ ընկղմվեց, սառցակտորները հալվեցին, քարաղը լուծվեց, Հանգուցյալի մարմինը փքվեց դագաղում եւ սկսեց լողալ թեւի շփոթում. «Եվ Հենց այդ ժամանակ կատարվեց հրաշքը, իմ գեներալ: Հենց այդ ժամանակ մենք տեսանք, որ նա բացեց աչքերը, եւ դրանք պայտում էին ինչպես ակոնիտի ծաղիկները հունվարին, ինչպես լուսնաքար, իմ գեներալ: Նույնիսկ ամենաանհավատները տեսան, թե ինչպես նրա շնչատութիւնից քրտնեց դագաղի ապակյա կափարիչը, եւ թե ինչպես նա ժպտաց: Դուք չեք կարող պատկերացնել, թե ի՞նչ կատարվեց այնտեղ, իմ գեներալ, ի՞նչ կատարվեց: Մենք մեր սեփական աչքերով տեսանք, թե ինչպես Հղիացան ի բնե անպտուղ ջորիները, սելիտրայի վրա ծաղիկներ բուսնեցին, տեսանք խուլ ու համբերի, որոնք կրկին խուլ ու համբարձան իրենց իսկ ձայներից ցնցված: «Հրա՛շք, հրա՛շք, հրա՛շք», - ճչում էին քիչ առաջվա խուլ ու համբերը, մարդիկ ջարդուհիշուր արեցին դագաղի ապակյա կափարիչը եւ քիչ մնաց պատառոտեին Հանգուցյալի մարմինը, քանզի յուրաքանչյուրը ձգտում էր ստանալ որեւէ մասունք, այնպես որ՝ հարկ եղավ գրենադավորների դումարտակ ուղարկել, եւ սրանք մեծ դժվարութեամբ կարողացան ետ մղել խելակորույս մարդկանց ամբոխը: Մարդիկ խուճե-խուճե շոգենավին էին Հասնում Կարիբյան բոլոր կղզիներից, սերմի պես ցրվի եկած, ծովով, գալիս էին Հա գալիս՝ Հմայված այն լուրով, թե ձեր մայրիկի՛ Բենդիսին Ալվարադոյի Հոգին աստված օժտել է բնութեան օրենքնե-

րին Հակադրվելու ունակութեամբ: Այդ մարդկանց վաճառում էին ձեր մայրիկի պատանքի թեւերը, վաճառում էին պատանքից կարված խնկանոթներ, դագաղի ջուրը, թագուհու սուրբ դեմքով նրա թղթե սրբապատկերները, իսկ մարդիկ գալիս էին Հա գալիս, իրարանցումը Հասնով հրեշավոր չափերի. կարծես ոչ թե մարդիկ, այլ անասնձ ցուլերի նախրի կուտակում էր, որ սմբակներով ոչնչացնում էր ինչ պատահեք ճանապարհին եւ որոտում երկրաշարժի նման: Դուք այդ որոտը Հիմա էլ կարող եք լսել, իմ գեներալ, այստեղից, եթե մի լավ ականջ դնեք»: Եվ նա ձեռքի ափը շերեփ սարքած դրեց ականջին, որի մեջ այդ օրերին պակասել էր բզզոցը, սեւեռվեց եւ. «Օ՛ մայր իմ Բենդիսին Ալվարադո», - լսեց անվերջանալի որոտման գլխոցը, իսկ Հետո տեսավ մինչեւ Հորիզոնն ընկած տարածութիւնը բռնած Հսկայական ամբոխի քլթքլթացող ճահիճը, տեսավ վառվող մոմերի լավան, որ քաղաք էր սողում ինչպես վրա Հասնող նոր օր, բոցավառվելով ավելի պայծառ, քան իսկական օրվա լուսավոր ցերեկը. այդ իր մայրը, իր հոգուկտոր մայր Բենդիսին Ալվարադոն էր վերադառնում քաղաք, որից միշտ սարսափում էր, որտեղ նրան անհանգստացնում էին սարահարթի նախկին բնակչուհու Հին վախերը: Նա մտավ այդ քաղաքը ճիշտ այնպես, ինչպես մտել էր առաջին անգամ՝ ամբոխի ուսին, բայց այն ժամանակ դա կատարվում էր պատերազմի խելացնոր անդունդներում, ամեն ինչ այն ժամանակ մարտերի հում մսի հոտ էր արձակում, իսկ Հիմա Բենդիսին Ալվարադոյին քաղաք էին բերում խաղաղ ամբոխները, եւ Հիմա նա վախենալու Հիմք չուներ, որովհետեւ նրա որդին հրամայել էր դարոցական դասագրքերից պատուել փոխարքաներին վերաբերող էջերը, հրամայել էր քարուքանդ անել նրանց հուշարձանները. «Եվ առհասարակ բոլոր հուշարձանները որ անհանգստացնում էին քո քունը մայր»: Նա վախենալու Հիմք չուներ, նա բաղմն էր խաղաղ ամբոխների ուսերին, առանց դագաղի, ազատ, բաց երկնքի տակ, բայց չնայած տանում էին առանց դագաղի, չէր երեւում՝ այնքան շատ էին նվերները, որ ստացել էր երկարատեւ ու հեռավոր ճանապարհներին՝ վշտի, ապշահար թագավորութեան անտառներում, հարթավայրերում եւ լեռներում: Նա բեռնված էր ոսկյա Հենակներով. ապաքինված կաթվածահարների նվերներն էին. ոսկյա աստղերով,- նավաբե-

կուսից փրկվածներն էին նվիրել. մանուկների ոսկյա արձանիկներով,- չբերությունից տառապած, հուսահատված կանայք էին նվիրել, որոնք ստիպված էին եղել հապշտապ ծննդաբերել մոտակա թփուտների տակ: Ինչպես պատերազմի տարիներին, նա ամբողջների կենտրոնում էր, ամենակործան, աստվածաշնչյան ժողովուրդների տեղափոխման հեղեղի գագաթին, ծովացած մարդկանց, որոնք չգիտեին, թե որտեղ տեղադրեն իրենց խոհանոցի եղած-չեղածը, որտեղ տեղավորեն ընտանի կենդանիներին, որտեղ անցկացնեն կյանքի մնացյալ տարիները՝ առանց հոգու փրկության հույսի, միտթարվելով միայն Բենդիսիոն Ալվարադոյի անձանոթ աղոթքներով, որոնցով նա, ռազմական գործողությունների ժամանակ, պատահում էր, շեղում էր սրտուն ուղղված գնդակը, երբ որդին նետվում էր մարտի հրապուռտը, խցկվում իրադարձությունների կրակի մեջ՝ գլխին կարմիր վերակապ ու կոկորդով մեկ բղավելով. «Կեցցե լիբերալների կուսակցությունը: Կեցցե Ֆեդերալիստների հաղթանակը, գրողը տանի: Կորչեն քաբլյան գողները», թեև այդ կրակի մեջ նրան քաշում էին ոչ այնքան Ֆեդերալիստների գաղափարները, որքան սարահարթի ծնունդ մարդու նախաստեղծ հետաքրքրասիրությունը՝ ծովը ճանաչելու ցանկությունը:

Բենդիսիոն Ալվարադոյի մարմինը բերող, քաղաք լցվող աղքատների ամբոխը անսանձ էր ու խելահեղ բոլոր այն ամբոխներից, որոնք երբեւէ քարուքանդ էին արել երկիրը, խուճապից էլ սարսափելի ամենահրեշավոր բանն էր այն ամենից, ինչ տեսել էին մեր աչքերը, ձեր անվերջանալի իշխանություն տարիներին, իմ գեներալ: Աշխարհը չէր տեսել նման իրարանցում. «Հապա նայեք, իմ գեներալ, տեսեք, թե ինչ հրաշք է»: Եվ նա համոզվեց վերջապես, որ, իրոք, հրաշք է կատարվում. դուրս եկավ իր սգի մոռյությունից՝ գունատ, խիստ, սեւ թեւակապով, մորը՝ Բենդիսիոն Ալվարադոյին սրբացնելու նպատակով իշխանություն բոլոր զսպանակները գործի դնելու վճռականությամբ առեցրուն. անհերքելի էին սրբերի առաքինության էություն մասը կազմող մոր առաքինությունների փաստարկներն ու ապացույցները: Այս նպատակով նա Հոռո ուղարկեց իր ամենակիրթ նախարարներին, իր մոտ հրավիրեց պապի նվիրակին՝ թխվածքով շփոթաբար խմելու: Նա նվիրա-

կին ընդունեց շատ հասարակ, կենդանի ծաղիկներով ծածկի տակ, ճոճին նստած, առանց վերնաշապկի, շոգից գլխարկը թափահարելով, իսկ նվիրակը նստեց դիմացը՝ առաջարկված ճոճվող բազկաթոռին. «Միայն ձեզ եմ գիջում այդ բազկաթոռը, սուրբ Հայր», ձեռքն առավ տաք շոկոլադով բաժակը եւ սկսեց խմել համաչափ կուսերով: Նվիրակը նոր արդուկած փարաջա էր հագել, նրանից նարդոսի թարմություն էր բուրում եւ ինքն էլ թարմ տեսք ուներ, չէր հանձնվել արեւադարձային մեյամաղձությունը, ուչք չէր դարձնում հեղձուկին ու փոշուն եւ պրեզիդենտի հանգուցյալ մոր թռչնակների ծերտին, որ կենդանի ծաղիկներով ծածկից վար էին թափվում արեւի շոգիկների հետ: Նա խմում էր շոկոլադը եւ աղջկա ամոթխածությունը թխվածք ծամում, ջանալով երկարաձգել վերջին կուսի դառնությունը ճաշակելու եւ գրույցը սկսելու պահը: Նա նստել էր այն նույն բազկաթոռին, որի վրա շատ տարիներ առաջ, փառավորագույն ժամանակներում, մալվայի ծաղկման հրաշք օրերին, նստել էր մի ուրիշ նվիրակ՝ ծեր եւ միամիտ, եւ փորձում էր քրիստոնեական հավատին ետ բերել գրուցակցին, բացատրելով նրան Ֆոռմա Աբվինացու դրամաները. «Իսկ հիմա ես եմ ուզում քեզ դարձի բերել, սուրբ Հայր: Ահա թե ինչ օյիններ է հրամցնում կյանքը: Հիմա ես էլ եմ դարձել հավատացյալ... Հիմա ես էլ եմ դարձել հավատացյալ», կրկնեց նա, աչքը չթարթելով, թեև առաջվա պես ոչ աստուծուն էր հավատում, ոչ սատանային եւ, առհասարակ, ոչնչի չէր հավատում այս աշխարհում, սակայն խորապես համոզված էր, որ մայրը իր անսահման նվիրվածություն, անձնագոհություն եւ կյանքում ցուցաբերած օրինակելի առաքինություն համար իրավունք է ձեռք բերել սրբերի կարգը դասվելու: Առաջ քաշելով մոր սրբություն փաստարկները, նա, սակայն, չվկայակոչեց ամբոխի գոհհիկ հորինվածքները, թե իբր, բեւեռային աստղը շարժվում էր թափորի ուղղությամբ, իբր երաժշտական գործիքներն իրենք իրենց սկսեցին հնչել փակ սենյակում, երբ մոտից տանում էին հանգուցյալի մարմինը: Նրա գլխավոր փաստարկը սավանն էր, որի վրա մեռել էր մայրը եւ որը նա բաց արեց ինչպես առագաստ, որպեսզի նվիրակը օգոստոսյան օրվա լույսի տակ տեսներ այն, ինչ տեսավ. Բենդիսիոն Ալվարադոյի մարմնի գրողն էր դա, նրա զարմանահրաշ պատկերը, երիտասարդ, առողջ կնոջ

պատկերը, եւ ոչ թե խոցածածկ այն պառավի, որը մեռավ վուշե կտավից կարված այս նուրբ սավանի վրա: Պատկել էր կողքի ընկած, ձեռքը սրտին սեղմած, իսկ որդին շոյում էր նրա պատկերը մատներով, զգալով իրական քրտնքի խոնավութունը, ներշնչելով կտավից փչող նուրբ ծաղիկների բույրը, լսելով հրաշք արթնացում սպրող թռչունների ճուղոցունն ու ժխորը. «Ահա, տեսնո՞ւմ եք, սուրբ հայր: Հրաշք է: Նույնիսկ թռչնակներն են ճանաչում նրան...»: Եվ նա նվիրակին ցույց տվեց սավանի հակառակ երեսը, որտեղ նույն պատկերն էր, սակայն նվիրակն ուշադիր մարդ էր, աչալուքը ու սեւեռուն, նա ընդունակ էր մեծ վարպետների վրձնին պատկանող կտափներում հրաբխի մոխրի մասնիկներ նկատել, նկարների ճաքերով նա կարողանում էր հասկանալ նկարիչների բնավորությունները եւ նույնիսկ հավատի նկատմամբ տատանումները չէին վրիպում նրա աչքից, քանզի նա ընդունակ էր որսալ դրանք գույների ինտենսիվությամբ, նա հասու էր տիեզերքի գեղեցկությունն ու ներդաշնակությունը, նա վայելք էր ապրում բնության տաճարում Երկրի կյորությունը դիտելիս. այդ տաճարում երկինքն աշխարհի մենավոր ժամատան գմբեթն էր, այստեղ ժամանակը չէր անցնում, այլ լողում էր, ահա թե ինչու, վերջապես աչքը սավանից կտրելով, նա շատ մեղմ, միաժամանակ հաստատակամ ասաց, որ վուշե կտավի վրա դրոշմված կնոջ մարմնի պատկերը ոչ մի դեպքում չի կարելի համարել նախախնամություն արտահայտություն. «Ոչ մի դեպքում, ձեր գերազանցություն: Սա նկարչի ձեռքի գործ է, մի նկարչի, որը հավասարապես ճարպիկ է թե՛ իր արհեստում եւ թե՛ խաբելու արվեստում: Սույն նկարիչը չարաշահել է ձեր գերազանցության պարզամտությունը, քանի որ օգտագործածը իսկական յուղաներկեր չեն, այլ կեղծ, որոնցով միայն պատերն են լողողում, ձեր գերազանցություն: Դրանք խտնված են սովորական սիլիկոնապարով, ավելացված է նաեւ բնական կառուցողի, գիպս... ահա դրա չորացած կճեպը: Իսկ կտավի մշտական խոնավությունը, որի մասին ասել են ձեզ, թե ձեր մոր քրտինքն է, արդյունք է այն բանի, որ կտավը ներծծված է օլիֆով, ահա այս տեղերում, որտեղ մուգ ներկեր են քսված: Այնպես որ՝ ես խորապես ցավում եմ, ձեր գերազանցություն»: Անկեղծ վշտացած նվիրակն այլեւ ոչինչ չկարողացավ ասել քա-

րի պես ամուր այդ ծերունուն, որը նայում էր ճոճի միջից անթարթ աչքերով, ոչ մի անգամ չընդհատելով, ընկմված մի տեսակ ասիական թմբիլի, լուսթյան մեջ: Նա նույնիսկ չըթնեց չհարժեց առարկելու. չէ՞ որ ինքն է եղել հրաշքի վկան, սավանի խորհրդավոր վերափոխման վկան. «Ես չէ որ անձամբ քեզ փաթաթեցի այդ սավանի մեջ մայր իմ սեփական ձեռքերով եւ ես տեսա հրաշքը երբ վախեցա քո մահվան լուսթյանից երբ արթնացա վաղ լուսաբացին երբ ինձ թվաց թե աշխարհը ծովի հատակն է սուզվել ես վկան էի հրաշքի գրողը տանի»: Բայց այս ամենը նա չասաց նվիրակին, երկու անգամ թարթեց աչքը, կոպերն իրար չկպցնելով, ինչպես անուամ են իգուանները, թույլ ժպտաց, խոր ներշնչեց եւ կամացուկ արտասանեց. «Շատ լավ սուրբ հայր թող ձեր ասածը լինի: Բայց ես զգուշացնում եմ ձեզ որ ողջ կյանքում դուք քարչ եք տալու ձեր բառերի ծանրությունը: Կրկնում եմ տառ առ տառ որպեսզի երբեք ու ոչ մի հանգամանքում չմոռանաք ասածս ողջ կյանքում դուք քարչ եք տալու ձեր բառերի ծանրությունը: Ես ձեզ համար այլեւս պատասխանատու չեմ սուրբ հայր»:

Աշխարհը չար կանխադրանքներից քարացել էր այն ողջ շարաթը, որի ընթացքում նա չիջավ իր ճոճից, նույնիսկ ուտելու համար. պառկել էր, հովհարով թռչնակներին էր քշում. սրանք վարժվել էին նստել նրա ուտելին, քշում էր ծածկոցի տերեւների արանքից վրան թափվող արեւի շողիկները, որոնց նույնպես թռչնակների տեղ էր դնում: Այդ շարաթվա ընթացքում նա ոչ մեկին չընդունեց եւ ոչ մի հրահանգ չարձակեց, սակայն մոլեռանդ ամբոխները հասարակական կարգի պահպանության բացարձակ անդործության պայմաններում հարձակվեցին Առաքելական նվիրակության պարտի վրա, թալանեցին պատմական մատուցների թանգարանը, բռնեցին նվիրակին, որը սիեսաայի այդ ժամերին նստում էր ներքնաբակի ավազանում, դուրս բերեցին փողոց բողբոջի մերկ վիճակում եւ բռնաբարեցին. «Պատկերացնո՞ւմ եք, իմ գեներալ»: Այդ լուրին ի պատասխան, նա նույնիսկ չհարժվեց իր ճոճում, նույնիսկ հոնքը չխաղացրեց. ճիշտ նույն կերպ ընդունեց նաեւ այն տեղեկությունը, թե նվիրակին ման են տալիս էշին նստած, առեւտրական թաղամասում, կեղտաջրեր են թափում գլխին պատշգամբներից եւ գոռում վրան. «Հեյ, դու միսիս վատի-

կան, ե՞րբ ես ծնելու, Հաստափոր»: Եվ միայն այն բանից Հեսո, հրբ Հայտնի դարձավ, որ կիսամեռ նվիրակին քարչ են տվել շուկայի աղբանոց եւ թողել այնտեղ, աղտեղությունների կույտի վրա, նա դուրս եկավ ճոճից եւ ինչպես ճանճերից, ձեռքի թափահարումով թոճնակներից ազատվելով, ուղղվեց նիստերի դահլիճ: Նա Հայտնվեց դահլիճում ձեռքերի մի այնպիսի շարժումով, ասես դեմքից սգո սարգոստային էր պոկում, թեեւ չէր Հանել սգո սեւ թեւակապը: Անքնությունից ուռած աչքերով նա նայեց բոլորին եւ հրամայեց նվիրակի Համար լաստ պատրաստել, անդամթերքի երեք օրվա պաշարով նստեցնել այդ լաստը եւ գցել բաց ծով, Եվրոպայից եկող նավերի ճանապարհի վրա, որպեսզի ամբողջ աշխարհն իմանա, թե ինչպես ենք Հաշվեհարդար տեսնում այն օտարերկրացիների Հեսո, ովքեր ձեռք են բարձրացնում մեր Հայրենիքի մեծության վրա. «Թող պապը մեկընդմիջտ ականջին օղ անի, որ ինքը պապ է իր Հոռոմում, իր ոսկե գահի վրա, իսկ այստեղ ես՝ ես եմ, գրողը տանի այդ քաքլան փեշավորներին»: Նախագուշացումը ազդեցիկ էր, եւ այդ տարվա վերջին արդեն վերսկսվեց Բենդիսիոն Ալվարադոյի սրբացնելու, սրբերի կարգը դասելու հարցի քննարկումը: Նրա մարմինը ցուցադրելու աղատ Հնարավորություն ստեղծվեց, դադաղը դրեցին մայր տաճարի գլխավոր նավում, երգչախմբերը արելույա էին երգում, Վատիկանի Հեսո վաղօրոք Հայտարարված պատերազմական վիճակը դադարեցվեց, դե Արմաս Հրապարակում մարդկանց ամբողջները փառաբանում էին աստծո անունը եւ կեցցեներ ճշում խաղաղության օգտին, առանց Հապագման տեսակցության իրավունք ստացավ սրբազան արարողության կոնգրեգացիայի դատախազ եւ Հավատի պոստուլատոր մոնսինյոր Դեմարիո Ալբուսը, նշանավոր էրիտրեացին, որը ժամանել էր Բենդիսիոն Ալվարադոյի կյանքը մանրամասնորեն ուսումնասիրելու առաքելությամբ, որպեսզի կասկածի նշույլ չմնար նրա սրբության վերաբերյալ: «Դուք այստեղ կամաք այնքան, որքան կկամենաք», - ասաց պրեդիկենտը էրիտրեացուն, նրա ձեռքն իր ձեռքում պահելով եւ իսկույն վստահելով թխամաշկ այդ հարեւացուն, քանի որ սա աշխարհում ամենից շատ կյանքն էր սիրում, ուտում էր իզուանի ձվեր, պաշտում աքրորակոխվը, կրակոտ մուլատուհիներին, պարել էր սիրում, մի խուբով բոլոր այն բաները,

ինչ մենք ենք պաշտում, իմ գեներալ: Ահա թե ինչու գրողի տարած Հավատի օրենքի այդ մարդու առջեւ բացվեցին բոլոր փակ դռները, կարգադրվեց ոչ մի արգելք Հհարուցել թող Համոզվի, որ վշաի այս անափ թափավորության մեջ մարդկային աչքի Համար չկա ծածուկ, Բենդիսիոն Ալվարադոյի սրբությունը կասկածի տակ զցող որեւէ փաստ, այդ սրբությունը կանխորոշված էր վերեւից. «Ողջ երկիրը ձեր տրամադրության տակ է, սուրբ Հայր, ահա»: Զինվորները կարգի բերեցին Առաքելական նվիրակության պալատը, որի առջեւ լուսաբացն էին դիմավորում ասպարինվոզ բորոտների անվերջանալի շարքերը. նրանք գալիս Հա գալիս էին, որպեսզի ցույց տային իրենց ջահելացած, մաքուր մաշկը. Սուրբ Վլաստի պարից բուժվածներն անհավատներին ցույց էին տալիս, թե ինչ ճարպիկությամբ են ասեղը թելում. նրանք, ովքեր Հարստացել էին պատախաղում, ցույց էին տալիս շահած գումարը, բացատրելով, որ շահել են շնորհիվ Բենդիսիոն Ալվարադոյի, որը, Հայտնվելով իրենց երազում, Հուշել էր այս կամ այն Համարը. նվիրակության պալատ էին գալիս բոլոր նրանք, ովքեր անհայտ կորածներին էին գտել, ովքեր խեղդված Հարստացաների մարմիններն էին գտել, գալիս էին Հարստացած նախկին աղքատները, եւ բոլոր այս մարդկանց անվերջանալի շարքերն անցնում էին Հեղձուկ մի առանձնասենյակով, որ զարդարված էր արկերուզներով, որոնցով մի ժամանակ ոչնչացնում էին մարդակերներին, եւ սեր Ուոլտեր Ռեյլիջի բրածո զանդերի գրահներով. այդ առանձնասենյակում անխոնջ էրիտրեացին լսում էր բոլորին, Հարցեր չէր տալիս եւ բանավեճ չէր բացում. նա նստում էր քրանքից բոլորովին թրջված, մարդկային անհամար մարմինների անդուր հոտերին անտարբեր, իրար ետեւից ծխում էժանազին սիգարներ, թեեւ առանձնասենյակում առանց այդ էլ չնչելու օղ չկար, եւ մանրամասն գրի ստնում Բենդիսիոն Ալվարադոյի սրբությունը վավերացնող ցուցմունքները, ստիպում ստորագրել ցուցմունքների տակ՝ լրիվ անունով կամ խաչ քաշելով եւ կամ մասնաղբոջմով. «Ինչպես դուք, իմ գեներալ»: Յուրաքանչյուրը ստորագրում էր կարողությանը Համեմատ եւ Հեռանում, տեղն իսկույն գրավում էր նախորդից ոչնչով չտարբերվող մեկ ուրիշը եւ սկսում. «Ես Հիվանդ էի թոքախտով, սուրբ Հայր»: «Ես Հիվանդ էի թոքախտով», - գրում էր էրիտրեացին,

խակ այցելուն շարունակում էր. «Իսկ Հիմա լսեք, թե ինչպես եմ երգում»: Ներս մտավ մեկը եւ Հայտարարեց. «Ես սեռական թուլութուն ունեի, սուրբ Հայր: Իսկ Հիմա տեսեք, թե ինչ կոպալ ունեմ: Ահա այսպես տնկած էլ ման եմ գալիս օրերով»: «Ես սեռական թուլութուն ունեի», - գրի առավ էրիտրեացին Հավերժական թանաքով, որպեսզի սույն գրառումները չջնջվեին մինչեւ մարդկության պատմութեան վերջը: «Փորումս կենդանի էր մեծանում, սուրբ Հայր»: «Փորումս կենդանի էր մեծանում», - գրի էր առնում նա, կազդուրվելով վայրենի թանձրութիւն ունեցող սրճով, Հերթական սիգարը վառելով վերջացող նախորդի կրակից. «Այդ հոգեւորականը իսկական տղամարդ է, իմ գեներալ»: «Այո, սենյոր, իսկական տղամարդ է: Բիչ են նմանները»:

Ունկնդիրն աշխատում էր առանց շունչ քաշելու, գործը չընդհատելով նույնիսկ ճաշին, մինչեւ երեկո ոչ մի բուսե իզուր չէր վատնում, բայց եւ երեկոյան չէր պառկում Հանգստանալու, այլ լուզանալուց Հետո Հայտնվում էր նավահանգստի պանդոկներում իր կարկառած-վերակարկատած քաթանե փարաջայով, սովից գլուտալով երկար նստում տախտակյա սեղանի մոտ, նավահանգստի բեռնակիրների Հետ, ուտում նույն վոփլը, ինչ նրանք, տապակած ձուկը բաժան-բաժան ուտում էր ձեռքերով, ծամում նույնիսկ փշերն իր դիվային ատամներով, որոնք մթութեան մեջ լույս էին արձակում, իսկ վոփլն ուտում էր առանց գրայի, խմում ավսեից, ինչպես հնդկացիները: Միայն թե տեսնեիք նրան, իմ գեներալ, մարդկային տականքների շրջապատում, առաջատանավերով մարիմոնդոյի եւ գլինեոյի պտուղներ, Կուրասաոյի, Գուանտանամոյի, Սանտյագո-գե-լոս-Կաբալլերոսի Հայելապատ Հյուրանոցների Համար ջահել, կանաչ պոռնիկներ մատակարարող նավատիրների մեջ. ծովից գուրկ, ամենահրաշալի ու ամենատխուր այդ կղզիների մասին մենք երագում ենք երեկոյից մինչեւ լուսաբացի առաջին շողերը. «Հիշեք, թե ինչպես մենք կերպարանափոխվեցինք, երբ մակուշկով պոկվեցինք ավից, Հիշեք Մաթիլդա Արենայեսի տանը լինելու բախտը գուշակած թութակին, Հիշեք ծովային խեցգետիններին, որ դուրս էին գալիս վոփլով լի ափսեներից. Հիշեք շնաձկների քամիները, հեռավոր թմբուկների որոտը, Հիշեք ամբողջ այն կյանքը, սուրբ Հայր, պոռնկային այդ կյանքը, ինչպես

դուք ինքներդ արտահայտվեցիք, որովհետեւ դուք, սուրբ Հայր, արտահայտվեցիք մեզ նման, կարծես ծնված լինեք Շնային գզվտոցների թաղամասում»: Եվ, իրոք, սուրբ Հայրը Փուտբոլ էր խաղում ծովափում, սովորեց ակորդեոն նվագել արվարձանի վարպետներից հմուտ, երգում էր ինքնուս երգիչներից ոչ պակաս, սերտեց նավատիրների ընտիր Հայհոյանքները, սերտածը պարծանքով կիրառեց լատիներեն լեզվով, խմում էր նավատիրների Հետ շուկայի փչացած կանանց խրճիթներում, կովեց մեկի Հետ, որը ասածուն էր Հայհոյել. «Նրանք խփում են իրար բուռնցքներով: Ի՞նչ եք Հրամայում անել, իմ գեներալ»: Կարգադրվեց չբաժանել կոպոնդներին, չըջան կազմել թող կովեն: Եվ ի՞նչ: «Սուրբ Հայրը Հաղթեց, իմ գեներալ»: «Սուրբ Հայրը: Այդպես էլ գիտեի: Նա իսկական տղամարդ է»: Բայց նա այնքան էլ Հասարակ մարդ չէր, որքան թվում էր բոլորին. այդ բուռն գիշերներին նա այնքան բան իմացավ, որքան բոլոր օրերի ընթացքում: Այդ գիշերներին նա իմացավ ավելին, քան քաղաքից դուրս գտնվող մուսյլ մենատանը, որտեղ նա մտավ մի երեկո հորդ անձրեւի ժամանակ, կարծելով, թե իրեն Հաջողից խաբել պրեզիդենտական անվտանգութեան ծառայութեան անքուն աչքը: Նա գննեց ողջ մենատունը, մինչեւ վերջին ճեղքն ու ճղակը եւ ոտքից գլուխ թրջվեց ոչ այնքան բաց երկնքի տակ, որքան մենատան ներսում, որտեղ կաթում, չուտում էր առաստաղից եւ վախ ունեցավ, երբ զգաց, որ փոքրագութեան ճահիճը քաշում է իրեն թունավոր ծաղիկներով պատված շքեղ ննջասենյակները, որ Բենդիսիոն Ալվարադոն, Հուրախութիւն սպասուհիների, գիջիլ էր իրենց. «Որովհետեւ նա բարեսիրտ էր, սուրբ Հայր, որովհետեւ նա Համեստ էր: Սպասուհիներին նա բատիսե սավաններ էր տալիս, իսկ ինքը քնում չոր խաբրի վրա, գորանոցային խղճով մահճակալին, նա թուլատրում էր սպասուհիներին Հազնել իր տոնական շորերը, պետութեան առաջին տիկնոջ շորերը, նրանք օգտագործում էին տիկնոջ բուրումնավետ աղերը, երբ լողանում էին լոգարանում, մերկ փճակում լիստվում սպասակների Հետ, չուգունե առյուծաթաթերին նստած այդ տարողունակ տաշտակների դեղին փրփուրներում, ապրում էին ոնց թագուհի, իսկ նա աշխատում էր, թուշակները ներկում, փայտի վառարանի վրա եփում բանջարեղենի իր սպուրը, Հարեւաններին

օգնելու համար դեղատույսեր անձեցնում: Նրան արթնացնում էին գիշերվա որ ժամին ասես. «Ստամբուսի կծկումներ ունեմ, սենյորա»- եւ նա այդ մարդուն կրեսի սերմեր էր տալիս, հրահանգում ծամել. «Սանիկիս աչքը շլացել է»- եւ նա հպաստի թուրմ էր տալիս. «Ես մեռնում եմ, սենյորա»- արթնացնում էին նրան անվերջ, սակայն ոչ ոք չմեռավ, որովհետեւ բոլոր դրացիների առողջութունը նրա ձեռքում էր: Նա սուրբ էր դեռ կենդանության օրոք, սուրբ հայր, նա պղծութունից իրեն արգելափակել էր իր անարատությամբ, ապրում էր սեփական աշխարհում օտարոտի չքեղությամբ չըջապատված, այստեղ, մեղքաշատ այս մենաստանը, որտեղ այն օրից, ինչ նրան ուժով պրեզիդենտական պալատ տարան, անխղճորեն չուտում է տանիքից, եւ անձրեւը թմբկահարում է դաշնամուրի ստեղները, չքեղ Հյուսիսամերիկյան պրեաստրե ճերմակությամբ սեղանը, որի մոտ Բենդիսիոն Ալվարադոն երբեք չնստեց, ասելով, թե ուտել այդ սեղանից, նույնն է՝ թե պղծել զոհասեղանը: Պատկերացնում եք, թե իր սրբության որպիսի նախագագայում ունեւ նա, սուրբ հայր»: Սակայն Բենդիսիոն Ալվարադոյի հարեւանների կրակոտ նման վկայութունները չխանգարեցին սեւ սատանային դրդել ունկնդրին նկատելու, որ մենաստան տիրուհուն հատուկ էր ոչ այնքան համեստութունը, որքան վախը օտարոտի կահկարասուց, ոչ այնքան ինքնահրաժարումը, որքան հոգու աղքատութունը, որ նրան պարզապես անհասկանալի էին բոլոր այդ նեպտունները՝ քարակարկառ կաղնուց, բնիկների գեւերի բեկորները, գինվորական համազգեստով հրեշտակները, որ թեւածում էին նախկին պարասրահների ամայության մեջ: Բայց եւ ոչ մի անկյունում նա չգտավ եռադեմ այն եզակիին, աստծուն, որը Հաբեշտանի այրող հեռուներից իրեն այստեղ էր ուղարկել ճշմարտութունը փնտրելու. «Նա, ախր, ճշմարտութունը փնտրում է այնտեղ, որտեղ երբեք չի եղել, իմ գեներալ, ահա թե ինչու նա չգտավ ոչինչ, այսպիսի բաներ...»: Մոնսենյոր Դեմետրիո Ալդոտտո, սակայն, չսահմանակից քաղաքից հավաքած տեղեկութուններիով, ջորի հեծած մագլցեց սարահարթի սառցե քիվը, ճգնելով գտնել Բենդիսիոն Ալվարադոյի սրբության ապացույցներն այնտեղ, որտեղ նրա կերպարը չէր աղավաղվել իշխանության լուսապսակով: Ունկնդիրը հայտնվեց մշուշից՝ ավազակի պոնչոյով

փաթաթված, յոթմղոնանոց սապոգներով՝ ինչպես սատանայի ուրվական, եւ սկզբում սարսափ առաջացրեց, հետո զարմանք, ի վերջո հետաքրքրասիրութուն՝ բացբերան ավարանների շրջանում, որոնք երբեք չէին տեսել նման սեւամորթ մարդ-արարածի: Խորամանկ էրիտրեացին առաջարկեց ձեռք տալ իրեն, շոշափել, որպեսզի համոզվեն, որ իրենից չի փչում ծծումբի հոտ, զվարճացրեց նրանց՝ մթության մեջ ցույց տալով լույս արձակող ատամները, հարբեց բոլորի հետ, բոլորի հետ պանիր կերավ, բոլորի հետ տոտումի օդի խմեց: Նա ձգտում էր մարդկանց վստահութունը գրավել գյուղական ձանձրալի պանդոկներում, ուր հին-հին օրերում ճանաչում էին թռչնավաճառ այն կնոջը, որը հագիվ էր շարժվում անանուն գորշ թռչնակների ճտերով, սսկեգույն տուկաններով, իբրեւ սիրամարգի պոչերով գուաչարակիներով լեցուն բազմաթիվ վանդակների բեռան տակ. այդ գուաչարակիները, այդ գորշ, պիրոլ դարձած թռչնակները նախատեսված էին սարահարթի բոլոր գյուղացիներին խաբելու համար՝ ձանձրալի, ինչպես հուղարկավորութուն, կիրակնօրյա շուկայում. «Նա նստում էր այ, այնտեղ, սուրբ հայր, օջախի մոտ, տաքանում էր ու սպասում ողորմության, սպասում էր, որ որեւէ մեկը պառկի իր հետ եղեգնօղու տիկերի վրա, պանդոկի ետնասենյակում: Նա կարող էր պառկել ցանկացած տղամարդու հետ, հուսալով, որ կհյուրասիրվի ճաշով, սուրբ հայր: Ծաշ՝ ահա թե ինչ էր միայն նրան պետք, որովհետեւ նա չէր կարողանում կերակրել ինքն իրեն, որովհետեւ չկար, չէր ճարվում մի վայրենի, որ աչք տնկեր անորակ ներկով ներկված նրա թռչնակների վրա,- առաջին իսկ անձրեւիկից ներկը վազցվում էր, թափվում, իսկ սիրամարգի պոչերը թափվում էին: Միամտութունն էր ստիպում նրան զբաղվել այդ գործով, սուրբ հայր, նա թռչնախեւ էր, սարահարթի խեւ, կոչեք՝ ինչպես կուզեք, իսկ ինչ վերաբերում է նրա անվանը, սպա ոչ ոք էլ չի հիշի, թե ինչպես էր նա կոչվում այդ տարիներին, համենայն դեպս, ոչ Բենդիսիոն Ալվարադո, այդ անունը մերը չէ, նման անուններ տարածված են մերձծովյան շրջաններում, սուրբ հայր»:

Ահա թե ինչ: Նույնիսկ այս տեղեկութունը դուրս կորցեց այդ սեւ սատանա-գատախազը, այս եւ շատ ուրիշ այլ տեղեկութունների հետ եւ հոտոտում, անվերջ հոտոտում էր, բացահայտում նո-

րանոր գաղտնիքներ, խուսանալելով պրեզիդենտական անվտանգութեան ծառայութեան գաղտնի գործակալներին, որոնք ամենուր կեղծիքի սարդոստայն էին հյուսում եւ էրիտրեացու ճանապարհին հազար ու մի արգելք ստեղծում. «Ի՞նչ եք կարծում, իմ գեներալ, արդյոք ժամանակը չէ՞ հետապնդել նրան, հասցնել անդուզդի եզրին: Ժամանակը չէ՞, որ սայթաքի նրա ջորին»: Սակայն հրամայվեց շարունակել հետապնդումը առանց անվտանգութեանը դիպչելու, խստիվ հրահանգվեց ապահովել նրա ազատութունը, ստեղծել բոլոր պայմանները, որպեսզի էրիտրեացին կատարի իր առաքելութիւնը. «Ես պնդում եմ, ես պահանջում եմ, այդպիսին է իմ բարձրագույն կամքը, կատարե՛ք»: Նման հրաման արձակելով, նա հասկանում էր, որ մեծ համարձակութեան է դիմում, վտանգի է ենթարկում մոր՝ Բենդիսին Արվարադոյի առասպելը, թույլ է տալիս, որ էրիտրեացու ջանքերով արգելքի տակ եղած հեռու-հեռավոր ժամանակներից ջրի երես դուրս գա մոր իրական պատկերը, այն կնոջ պատկերը, որն այդ հին օրերում ջահել էր, ցանկութիւններով աուլեցուն, շրջում էր ոտաբոբիկ, ցնցոտիներով, ստիպված էր կերակրվել իր պնթիկի հաշվին, այնքան գեղեցիկ էր, որքան եւ միամիտ, այնքան միամիտ ու պարզասիրտ, որ ամենատարբեր թութակներին ցեղական աքաղաղների պոչեր էր կպցնում ու այդ թութակներին, որպես գուակամայա ներկայացնում, հիվանդ, փետրաթափ հավերին դարդարում հնդկահավի պոչերով եւ ջանում համոզել գնորդներին, թե դրանք դրախտահավեր են: Ոչ ոք, իհարկե, չէր հավատում նրան, նման հիմարներ չկային, որ ընկնեին կիրակնօրյա շուկայի մշուշներում ճղճուցող միայնակ թռչնավաճառուհու խորամանկութիւնների ծուղակը՝ թե ով վճարի մեկ պեսո մի թռչնակի համար, մնացած բոլորը կստանա ձրի: Սարահարթում բացարձակապես բոլորն էին հիշում հիմարավուն, աղքատ այդ կնոջը, բայց այդպես էլ չհաջողվեց պարզել. թե ով էր նա, ոչ մի կերպ չհաջողվեց, որովհետեւ այն վաճառի հնազարանում, ուր կնքել էին նրան, ծննդին վերաբերող ոչ մի գրութիւն չկար, չհայտնաբերվեց նաեւ ծննդյան վկայականը, փոխաբերմբ միանգամից գտնվեցին որդու ծննդյան երեք վկայականները. պարզվեց, որ պրեզիդենտը երեք տարբեր անուններ ուներ, երեք անգամ էր սաղմնավորվել՝ երեք տարբեր հանգամանքներում, ե-

րեք անգամ էր ծնվել, երեք անգամն էլ օրապակաս տարբեր ժամկետներում: Այդպես էր եղել, շնորհիվ մեր հայրենիքի պատմաբանների, շնորհիվ մեր պատմութիւնը հորինողների, որոնք ճշմարտութեան թելերը հյուսել էին կեղծիքի թելերի հետ, որպեսզի ոչ ոք չհիմանար նրա ծագման գաղտնիքը. էրիտրեացին, սակայն, գրեթե հասավ գաղտնիքին, գրեթե փորեց խաբուլթեան բուրբ շերտերը, մի թիզ էր մնացել, իմ գեներալ, մի թիզ, երբ ճայթեց կրակոցը, որի արձագանքը սահեց կորդիլերների գորշ լեռնաշղթայով ու ձորերով, եւ անհատակ անդուզդը գահավիժող ջորու սոսկալի ոռնոցը արձակվեց. նա ընկնում էր հավերժական ճյուղով ծածկված գազաթնից դեպի կլիմայական բոլոր գոտիները, թռչում էր սառցադաշտերի մոտով, որտեղ նավարկելի մեծ գետերի ջրերն էին ծնվում, թեք քիվերի մոտով, որտեղ հնդկացի հեծած բուսաբանական արշավախմբի դոկտորներն իրենց խորհրդավոր հերբարիումներն էին հավաքում, սարահարթում աճող վայրի մագնոլիայի կողքով, որտեղ արածում էին երկարաբուրդ, առատ սնունդ, տաք հագուստ սովող, օրինակելի վարքով ոչխարները, սրճի պլանտացիաների ու կալվածքների մոտով, որոնց պատշգամբները դատարկ էին ու զարդարված թղթի դրասանգներով, հիվանդ մարդկանց մոտով, որոնք սպրում էին լեռնային բուռն գետակների հավերժական որոտմունքի ու տոթ դաշտավայրի սահմանագծում, որտեղից իրիկնային քամին տանում էր խոշոր, ամուր տերեւներով, կարմիր ծաղիկներով ու պտուղներով կակաոյի պլանտացիայում դավաճանաբար թիկունքից զարկված, մեռած մի ծերունու լեշի գարշահոտութիւնը, անշարժ արեգակի մոտով, այրող փոշու, ձմերուկների, սեխերի, Ատլանտիկո դեպարտամենտի նիհար, տխուր կովերի արտավայրերի կողքով, որտեղ բարեբորձական դպրոց կար՝ միակը երկու հարյուր մդոն շառավղով տարածութեան մեջ, բայց վերջիվերջո, խեղճ ջորին ընկավ, շրմփաց, պայթեց, ինչպես հյութեղ գլանաբառ, անդուզդի հատակին, գլխիկայի թփուտների մեջ, վախեցնելով կաքավներին եւ ծանր տնքալով վերջում. «Խփեցին նրան, իմ գեներալ, կրակեցին վրան վագրի համար նախատեսված հրացանով, Անիմա-Սոլա ձորակում»: - «Հաշվի չառնելով իմ սոված արտոնագիրը, հա՞, շան որդիներ, հաշվի չառնելով իմ խստիվ հեռագրե՞րը: Գրողը տանի,

Հիմա ինքներդ եք ստիպված լինելու պարզել, թե ով՝ ով է», - սպառնաց նա լեզի թափելով, բայց նրան զայրացնողը ոչ այնքան գործակալներից մեկնումեկի անհնազանդությունն էր, որքան Համոզվածությունը, որ իրենից ինչ-որ բան են թաքցնում, շատ կարեւոր մի բան, եթե Համարձակվել են արհամարհել իր կայծակ հեռագրերը: Նա ականջն էր սրում լսելու դեպքը, գեկուցողների շնչառությունը նույնիսկ, քանի որ գիտե՞ր՝ միայն ճշմարտությունն իմացողն է Համարձակվում ստել: Նա փորձում էր կռահել բարձրաստիճան սպաների գաղտնի մտահոգությունները, ճգնում գուշակել, թե ով է նրանց մեջ դավաճանը. «Դո՞ւ որին դուրս Հանեցի անհայտությունից: Դո՞ւ որ թավալ էիր գալիս փոշիների մեջ իսկ Հիմա իմ շնորհիվ քնում ես ոսկյա մահճակալին: Չեզանից ո՞ր մեկն է անպատիվ մոր գավակներ: Ո՞ր մեկն է»: Նա Հասկանում էր, որ ինչ-որ մեկը թքել էր իր ստորագրած, իշխանություն մատանի-կնիքի դրոշմով Հաստատած հեռագրի վրա - ահա թե ինչու փրկիչ միջոցառումների գլուխն ինքն անցավ եւ անօրինակ Հրաման արձակեց. «Հրամայում եմ քառասունութ ժամվա ընթացքում գտնել Դեմետրիո Ալդոուսին ողջ-առողջ եւ բերել ինձ մոտ. եթե գտնվի մեռած, ինձ մոտ պետք է Հասնի ողջ-առողջ, իսկ եթե առհասարակ չգտնվի, միեւնույն է, պարտավոր եք բերել նրան»: Հրամանն այնքան միանշանակ էր ու սարսափելի, որ Հայտարարված ժամկետն էլ դեռ չբոլորած, վստի տվեցին Հայտնելու. «Իմ գեներալ, նրան գտան անդունդի Հատակին, թփուտներում: Նրա բոլոր վերքերն ապաքինվել են շնորհիվ այնտեղ աճող ոսկեգույն ծաղիկների: Նա մեզանից ողջ է, իմ գեներալ, նա առողջ է եւ անվնաս, շնորհիվ ձեր մոր կախարդական ուժերի. նա ծաղիկներին բուժիչ Հատկություններ էր Հաղորդել, մեկ անգամ եւս ցուցաբերելով իր գթասրտությունը եւ սրբությունը այն մարդու նկատմամբ, որը փորձում էր ապականել իր Հիշատակը»: Այդ մարդուն լեռներից իջեցրին Հնդկական արահետներով, ձողին կապված ճոճով, գրենադավորների պատվո պահակախմբի ուղեկցությամբ, իսկ առջեւից ընթանում էր հեծյալ արգվասիլը եւ ուրախ, ասես տոնական ժամերգությունը, զանգակ էր հնչեցնում, ի լուր աշխարհին Հայտնելու, որ գերագույն իշխանություն Հրամանը կատարված է, Դեմետրիո Ալդոուսը վերադառնում է ողջ-առողջ: Նրան տարան

պրեզիդենտական պալատ եւ առողջապահության նախարարի անձնական պատասխանատվությամբ տեղավորեցին պատվավոր Հյուրերի ննջասենյակում, որտեղ նա ավարտեց իր առաքելությունը, կազմելով յոթ Հաստատվող Հատորներ եւ երեք Հարյուր Հիսուն էջանոց Հատորների յուրաքանչյուր էջին գրելով Հետեւյալը. «Ես, Դեմետրիո Ալդոուս ասածն ողորմությամբ Սրբազան արարողության կոնգրեգացիայի ունկնդիրս, Հավատի դատախազս ու պոստուլատորս, սույն տարվա ապրիլի տասնչորսին, Հանուն երկրի վրա արդարության ծաղկման եւ ի փառս մեր տիրոջ, ստորագրում եմ եւ կնիքս եմ դրոշմում, Հաստատում եմ, որ այստեղ գրված է ճշմարտությունը, ամբողջ ճշմարտությունը, միայն ճշմարտությունը եւ ուրիշ ոչինչ ճշմարտությունից բացի»: «Ահա, ձեր գերագանցությունը»: Եվ իրոք, Աստվածաշնչի պես վիթխարի, ծավալուն այդ յոթ Հատորներում, որոնցից յուրաքանչյուրը զմուռս կնիք ուներ, ամփոփված էր ճշմարտությունը, այնքան պարզ ու դաժան, որ նախապաշարումներից բացարձակապես զուրկ, բոլորովին անշահախնդիր մարդը միայն կարող էր իրեն թույլ տալ նման շարադրանք. կենդանի այդ ճշմարտությունը քարի պես ամուր ծերունին լսեց առանց աչքը թարթելու, Հյուսիսն բաղկաթուղին նստած եւ շոգից գլխարկը թափահարելով, լսաբեություն ամեն մի սպանիչ մերկացումից հետո Հազիվ լսելի Հոգոց էր Հանում, «ըհը» էր արտասանում ամեն անգամ, երբ ճշմարտության լույսն առանձնապես ուժեղ էր բռնկվում:

«Ըհը», - ասաց նա, գլխարկով վունդեց ապրիլյան ճանճերին, որ Հավաքվել էին ճաշի մնացորդների վրա, եւ կուլ տվեց նորանոր ճշմարտություններ՝ մեկ դառը, մեկ՝ շիկացած, ինչպես խալարը ցրող խանձողատ: «Այս ամենը Փարս է, ձեր գերագանցություն, կատակերգական թատերախաղ», - լսեց նա եւ ասաց. «Ըհը», որովհետեւ չէ՞ որ այդպես էր, եւ ինքն էր բեմադրել թատերախաղը, իրենից անկախ, երբ Հրամայեց Հասարակությանն ի տես դնել մոր մարմինը, սառույցների հետ տեղավորել նրան դազաղում, որպեսզի վերջ տրվեր այն ասեկոսներին, թե, իբր, փտել է Բենդիսիոն Ալվարադոն, իսկ դրանից հետո կրկես ստացվեց, ներկայացում - հետո, երբ լսեց, որ մայրը մահից հետո Հրաչքներ է գործում եւ Հրամայեց շքել թափոր ուղարկել մարմնի հետ ճամփորդելու սր-

բապղծութիւննից զուրկ երկրով մեկ: Նրա ուզածը մեկն էր՝ որ բուրն իմանային, թե իր մայրը երկար տարիների նվաստութիւննից հետո սուրբ է մնացել, որ երկնային շնորհ սրբութիւնը փոխհատուցումն է ջահելութեան անպատու տարիների, երբ նա զբաղված էր թռչնակներին ներկելու անհեթեթ գործով, փոխհատուցումն է ամբողջ կյանքի ընթացքում այդ թռչնակներին աննպատակ ներկելու. «Մտքովս էջր էլ անցնի, որ սգո թափորը կօգտաւործեն մարդկանց խաբելու համար»: Իսկ խաբեութիւնը ուղեկցում էր թափորին հենց սկզբից - սկսվեցին հազար ու մի անպարարութիւններ, կեղծ հիվանդները, ասենք իբր ջրգողութեամբ տառապողները, ամբոխի աչքերի առջև ազատագրվում էին իրենց ջրերից, փողով, անշուշտ. մի մարդ երկու հարյուր պետոյով, իբր, հարութիւն առավ, դուրս եկավ գերեզմանից ասրասպագոտ ցնցոտիներով, բերանը հողով լցված, եւ սողաց թափորին ընդառաջ. ութսուն պետ վճարեցին այն գնչուհուն, որը կեղծ ծննդյան ցավեր ներկայացրեց, լույս աշխարհ բերեց երկպիստի մի այլանդակ, ինչը ամբոխի աչքին պատիժ էր՝ երկնքից ուղարկված, որովհետեւ գնչուհին, իբր, բացբերանութիւն էր արել, ասել, թե բոլոր հրաշքները կառավարութեան խարդախութիւններն են: Չգոնովեց հրաշքի գոնե մեկ վկա, որը վարձված չլինէր, իսկ գլխավորը՝ այս ամենը հանգուցյալի որդուն շողոքորթելու արդունքն էր, ինչպես ենթադրում էր իր հետաքննութեան սկզբում մոմսենյոր Դեմետրիոս Արղուսը. «Ոչ, ձերդ գերագանցութիւն, դա ձեր գործակիցների կեղտոտ խարդավանքն է»:

Դա ամենախայտառակ, ամենասրբապիղծ խարդախութիւնն էր բոլոր այն խայտառակութիւններից, որ երբեւիցե բարգաւաճել էին նրա իշխանութեան թեւերի տակ. «Քանզի նրանք, ովքեր հրաշքներ էին հորինում եւ այդ հրաշքների վկաներ վարձում, ձեր վարչակարգի ամենամոլի կողմնակիցներն էին, ձերդ գերագանցութիւն»: - «Ըհը...»: - «Այդ նրանք էին կարում եւ հետո վաճառում պատառ-պատառ, ինչպես մասունք, ձեր մայրիկի՝ Բենդիսին Ալվարադոյի շրջագրեստը...»: - «Ըհը...»: - «Այդ նրանք հարստացան՝ վաճառելով ձեր մոր մազերի խոպալները...»: «Ըհը...» - «Վաճառելով նրա դադաղի ջրով լի սրվակները...» - «Ըհը...»: - «Վաճառելով սափաններ՝ վրան կոպիտ ներկերով քաշ

ված ձեր մոր պառկած պատկերը.- այդ սափանները նրանք իրացնում էին հարյուրներիով, տակից՝ հնդկացիների շուկայական կրպակներում...»: - «Ըհը...»: - «Այն մարդիկ, ովքեր անվերջանալի հեղեղով անցնում էին հանգուցյալի դադաղի մոտով, երբ դադաղը դրված էր տաճարի գլխավոր նավում, հրեշավոր խաբեութեան մեջ էին ընկնում, որովհետեւ վախճանյալի մարմինը էջր նետում ոչ թե այն պատճառով, որ սրբի մարմին էր, ինչպես ներշնչվում էր ժողովրդին, եւ ոչ էլ պարաֆինի ու կոսմետիկայի շնորհիվ, որ կիրառում էին որդու հասկանալի անախառութիւնը հագեցնելու համար, այլ որհետեւ դա սովորական խրտվիլակ էր, սարքված ճիշտ նույն եղանակով, ինչպես պատրաստում են կենդանիների խրտվիլակները բնագիտական թանգարաններում...»: «Ըհը...»,- ասաց նա եւ շուտով հնարավորութիւն ստացավ ամեն ինչ տեսնելու իր աչքով. «Ես բացեցի սպակյա սարկոֆագը եւ նրա վրայի սգո ծապավենները ցրելով եկան իմ շնչառութիւնից իսկ երբ նարնջնու ծաղիկներից հյուսված պսակը հանեցի վախճանյալի գանգից նկատեցի որ կոշտ ասես ձիւ մագիւղ գրեթե լրիվ դուրս են քաշվել արմատով որպես մասունք վաճառելու նպատակով եւ ես ձեռքերիս մեջ առա քեզ մայր ձեռքերիս մեջ առա քո չորացած ուկորները հարանաքողի ցնցոտիների հետ եւ դու ավելի ծանր չէիր բան արելի տակ չորացած դուռը իսկ քեզանից հին սնդուկի հոտ էր գալիս եւ ես լսեցի թե ինչպես էր քո մեջ տենդապին ինչ-որ բան թրթռում կարելի էր կարծել թե դա քո հոգու շրջունն էր բայց դա ցեցն էր մանրում քեզ ներսից ցեցը շրջում էր զրնգացնում իր մկրատը եւ ինձ չվիճակվեց քեզ երկար պահել ձեռքերումս որովհետեւ դու բոլորովին ցրելով եկար կտոր-կտոր եղար չէ՞ որ քո ներսը դատարկ էր ոչինչ էջր մնացել իմ երջանիկ մոր մարմնից որը քնում էր ձեռքը սրտին դրած քեզանից մնացել էր փոշոտ ու փտող թաղանթ որ ձեռքերիս մեջ վերածվեց փոշու ամպի իսկ դնովի սպակյա աչքերը լվի ցատկերով ոստոստեցին հատակի սպերի վրա տաճարը ընկղմված էր արեամուտի արնագույն լույսերի մեջ դու վերածվեցիր ոչնչի մայր քայքայված նյութի մի կույտի եւ արգավասիւնները թիերով հավաքեցին քեզ որ էլի դադաղը լցնեն»: Այս ընթացքում քարից էլ պինդ, հանելուկային բռնակալը չղղաց էլ, նրա անթարթ, իզուանի աչքերը ոչ մի զգացմունք չարտահայտե-

ցին ոչ այն ժամանակ, ոչ էլ հետո, երբ մեն-մենակ մնաց աշխարհում այն միակ մարդու հետ, որը համարձակվեց նրան կանգնեցնել ճշմարտության հայելու դիմաց: Նրանք նստել էին առանց գինանշանի, ոչ մի բանով աչքի չընկնող սովորական մի կուռք եւ վարագույրների շղարչի միջով նայում էին աղքատների հորդաներին, որ շոգից դադար էին առել կամարավոր դարպասների սովերների տակ, որտեղ ժամանակին վաճառվում էին դաժան սպանությունների ու դժբախտ սիրո, թունավոր սերմ ունեցող ծաղիկների ու մարդուն կամագուրկ դարձնող խորհրդավոր պտուղների մասին պատմող գրքեր եւ որտեղ հիմա, մշտական իրարանցում էր, մասունքների մշտական առեւտուր, Բենդիսիոն Ալվարադոյի շոքերի պատասխիկների ու մարմնի մասերի առեւտուր: Մոնսենյոր Դեմետրիո Ալդոուար անսխալ գուշակեց գրուցակցի մտքերը եւ հայացքը առեւտրից կտրելով ասաց, որ իր հետաքննությունը նաեւ գրական արդյունք ունի: «Ես համոզվեցի, որ այս խեղճ մարդիկ սիրում են ձերդ գերագանցությունը, ինչպես իրենց սեփական կյանքը»: Ի՞րոք, չէ՞ որ Դեմետրիո Ալդոուար դավաճանությունը բացահայտել էր պրեզիդենտական պալատում, նա տեսել էր ազահությունը, ստոր շահախնդրությունը, նենգ ծնրադրությունը հենց արտոնյալների եւ ունեւորների շրջանում, իսկ աղքատների մեջ, աղքատների հոտում, նա տեսավ ընչազուրկ մարդկանց սերը միայն, այդ մարդիկ ոչինչ չէին ակնկալում տիրակալից, որովհետեւ ոչ մեկից ոչինչ չէին ակնկալում եւ իրենցից վեր կանգնածին պաշտում էին հողի չափ շոշափելի ջերմեռանդ աստվածավախությունը. «Տեր աստվածն ինքը կարող է ձեզ նախանձել, ձերդ գերագանցությունը»: Բայց նորին գերագանցությունը հոնքն էլ չչարժեց լսելով սույն խոստովանությունը, թեեւ մի այլ ժամանակ նրա սիրտը քաղցրորեն կլթթուար, նա նույնիսկ հոգոց չքաշեց, բայց մտքում խոսեց թաքուն հուզմունքով. «Իսկ դուք ուզում էիք որ ինձ չսիրեն սուրբ հայր հատկապես հիմա երբ պիտի մեկնեք ու հաճույք ստանաք իմ խայտառակությունը եւ իմ վշտով ձեր կեղծ աշխարհի ոսկյա գմբեթների տակ իսկ ես կամամ մենակ առանց հոգատար մոր որն օգնում էր ինձ կրել այս բեռը մեն-մենակ այս երկրում որ իմ կամքով չեմ ընտրել այլ ասացել ծնված օրից ճիշտ այնպիսին ինչպիսին դուք տեսնում եք ինչպիսին եղել է դարեր շարունակ իր

այս առանձնահատուկ ինքնամոռացման զգացումով այս քաղաքահոտով պատմությունից զրկված այս մարդկանցով որոնք իրենց կյանքի ընթացքում չեն հավատում ոչնչի այս երկրում որ տրվել է ինձ առանց իմ կամքը հարցնելու սուրբ հայր այս երկրում որտեղ վարագուրված կուռքի սովերի մեջ քառասուն աստիճան է եւ իննսունութ աստիճան խոնավություն որտեղ խեղդվում ես փոռուց որտեղ քեզ տանջում է նենգ փոշտանկը թեթեւ սուլում հար ու նման սրճանով սուլոցին որտեղ ընդունելությունների ժամանակ չկա մեկը որի հետ դամիսո խաղաս որին ճշմարտությունը վատահես մտեք դրությունս մեջ սուրբ հայր»: Նա հագիվ նկատելի հոգոց քաշեց, հագիվ նկատելի թարթեց իզուանի իր կուպերը եւ խնդրեց մոնսենյոր Դեմետրիո Ալդոուարին, որպեսզի այս դաժան խոսակցությունը մնա իրենց մեջ. «Դուք ինձ ոչինչ չեք ասել, սուրբ հայր: Ես չգիտեմ ճշմարտությունը, եղա՞վ»: Եվ մոնսենյոր Դեմետրիո Ալդոուար խոստացավ. «Անշուշտ, ձերդ գերագանցություն, դուք չգիտեք ճշմարտությունը: Ամեն ինչ կմնա մեր մեջ, տղամարդու ազնիվ խոսք եմ տալիս»: Բենդիսիոն Ալվարադոյի սրբացման դորժը կարճվեց սրբությունը վկայող ապացույցների անբավարարության պատճառով, Հոռմի վերդիկսը այդ կապակցությունը կառավարության պաշտոնական թույլտվությամբ հրապարակվեց ամբիոններից եւ միաժամանակ կարգադրվեց վճռականորեն կանխարգելել բողոքի ամեն տեսակի փորձերը եւ հասարակական կարգի խախտումները, սակայն կարգի պահպանման ուժերը մատը մատներին չխփեցին, երբ ուխտագնացների հորդաները դե Արմաս հրապարակում մայր տաճարի դարպասների գերաններից խարույկներ վառեցին եւ քարերով ջարդեցին Առաքելական նվիրակության պալատի հրեշտակներով ու գլադիատորներով ապակենկարները. «Նրանք կործանում են ամեն ինչ, իմ գեներալ»: Բայց նա տեղից չչարժվեց իր ճոճում: «Նրանք պաշարել են կույսերի մենաստանը, ուզում են, որ կույսերը մեռնեն սովից: Նրանք թալանում են եկեղեցիները, միսիոներների տները, ոչնչացնում են այն ամենը, ինչ կապ ունի հոգեւորականության հետ, իմ գեներալ»: Բայց նա մնաց անտարբեր իր ճոճում, կենդանի ծաղիկներով ծածկի գով սովերի տակ, ոչինչ չձեռնարկեց, մինչեւ բոլոր բարձրաստիճան սպաները չհայտարարեցին, որ իրենք անընդու-

նակ են ճնշել հուզումը եւ կարգուկանոն հաստատել առանց արյուն թափելու, ինչպես հրահանգված էր: Միայն այդ ժամանակ նա դուրս եկավ ճոճից եւ մտավ իր առանձնասենյակը, որտեղ չէր եղել խորհելու երկար ամիսների ընթացքում եւ ստանձնեց ժողովրդական կամքի միանձնյա արտահայտման ողջ պատասխանատվությունը, ինչն արտահայտվեց դեկրետով, որ նա արարեց ներշնչանքով եւ հուշակեց իր պատասխանատվությամբ՝ չզգուշացնելով զինված ուժերին եւ չխորհրդակցելով իր նախարարների հետ: Այդ դեկրետի առաջին հոդվածը ազատ ու անկախ ժողովրդի կամքով հուշակում էր Բենդիսիոն Ալվարադոյի քաղաքացիական սրբությունը, եւ չնորհում նրան Ազգի Տիրուհի, Տառապյալների Ամռնիչ եւ Թուշուհների Դաստիարակչուհի կոչումներ, իսկ Բենդիսիո Ալվարադոյի ծննդյան օրը նույն այդ հոդվածով հայտարարվում էր ազգային տոն: Երկրորդ հոդվածը դեկրետի հուշակման օրից, պատերազմական փիճակ էր հայտարարում սույն ազգի եւ Վատիկան կոչվող պետության միջեւ, սրանից բխող բոլոր հետեւություններով, որոնք պայմանավորված են իրավունքի պահպանման օրենքներով եւ միջազգային համաձայնագրերով: Երրորդ հոդվածի ուժով երկրից անհապաղ պետք է վաճառվեին սենյոր արքեպիսկոպոսը, բոլոր եպիսկոպոսները, առաքելական պրեֆեկտները, ծխական քահանաները եւ կույսերը, առհասարակ, հոգեւոր կոչում ունեցող, կամ եկեղեցական գործերի հետ կապ ունեցող բնիկ եւ եկվոր բոլոր անձինք: Նրանք բոլորը զրկվում էին երկրի տարածքում եւ ծովային հիսուն մղոնի չափով ջրային սահմաններում լինելու իրավունքից: Եվ, վերջապես, չորրորդ հոդվածը հայտարարում էր եկեղեցական ողջ ունեցվածքի բռնազրավում: Բռնազրավվեցին տաճարները, մենաստանները, դպրոցները, հերկվող հողերը՝ գյուղատնտեսական բոլոր գործիքներով եւ անասունները, վանքապատկան շաքարի գործարանները, ֆաբրիկաները եւ արհեստանոցները, ինչպես նաեւ այն ամենը, ինչը թեեւ ազնվականների սեփականություն էր համարվում, բայց իրականում պատկանում էր եկեղեցուն: Այս բոլորը միասին վերցրած եւ Բենդիսիոն Ալվարադոյի բոլոր թուշուհները, դեկրետի հուշակման օրից հայտարարվեց պրեզիդենտի մոր ետմահու կարվածքի անբակտեյի մասը. դեկրետը ընթերցվեց բարձրաձայն եւ կնքված էր

բարձրագույն իշխանություն մատանիով. «Ենթարկվեք ու կատարեք»: Չհրապուրվելով ճայթուղիների ճայթուղում, զանգակների ղողանջներով եւ Բենդիսիոն Ալվարադոյի քաղաքացիական սրբացումը փառաբանող ցնծազին մեղեդիներով, նա անձամբ հետեւեց դեկրետի կենսագործման ընթացքին, ոչ մեկին չվստահելով, հաշվի չառնելով եւ ոչ մեկի կասկածելի հեղինակությունը, որովհետեւ չէր կամենում հերթական խաբեություն զուգ դառնալ: Նա կրկին իր ձեռքն առավ կառավարման սանձերը, ատլասե ձեռնոցներով ամուր բռնեց կոշտ սանձերից, ինչպես մի ժամանակ, փառավոր այն տարիներին, երբ մարդիկ նրան կանգնեցնում էին սանդուղքին եւ խնդրում վերականգնել ձիարշավները քաղաքի փողոցներում եւ նա վերականգնում էր, երբ խնդրում էին վերականգնել պարկերով վազքը եւ նա վերականգնում էր, երբ նա ամենաազդատիկ խրճիթն էր մտնում մարդկանց բացատրելու, թե ինչպես պետք է հավին թուխս նստեցնել, կամ ցուլ կռտել: Նա կրկին խորամուխ եղավ ամեն հարցում եւ այդ պատճառով չսահմանափակվեց եկեղեցական ունեցվածքի գույքագրության մանրամասն ակտով, այլ անձամբ դեկավարեց բռնազրավումը, թույլ չտալով, որ նախատեսվածի ու կենսագործման միջեւ որեւէ ճեղք մնա, պետական թղթերի ճշմարտությունը ստուգելով իրական կյանքի փոփոխական ճշմարտությամբ: Նա հսկում էր եկեղեցական խոշոր համայնքների արտաքսումը. սրանց նկատմամբ կասկած կար, թե նրանք երկտակ հատակ ունեցող ճամպուղիներով եւ խորամանկ կրճեկայներով մտմտում են իրենց հետ ծածուկ տանել վերջին փոխաբայի անհաշիվ գանձերը - հենց այն նույն գանձերը, որ կարծում էին, թե թաղված են աղքատաց գերեզմանատանը եւ երկար տարիների դաժան որոնումներից հետո չէին գտել Փեդերացիայի համար կուլի դեկավարները: Ահա այդ պատճառով նա հրամայեց. ոչ մի հոգեւորական իրավունք չունի մեկ փոխնորդ սպիտակեղենից բացի որեւէ բան տանելու, նախատեսվում էր նրանց նավ թողնել բացարձակապես մերկ, ինչպես ծուփել էին իրենց մայրերից: Այդպես էլ եղավ. բոլորովին մերկ նավ մտան գյուղական կուլիտ քահանաները, որոնք ոչինչ չէին հասկանում, որոնք համաձայն էին ողջ կյանքը մերկ շրջել, միայն թե չդիպչեին իրենց եւ չստիպեին մեկնել միստոներական օկրուգների ջերմախտից հյուժված պրեֆեկտ-

ները, վսեմաշուք ճաղատ եպիսկոպոսները, եւ այս ողջ եղբայրու-
թյունից հետո նաեւ կանայք. գթության երկյուղած քույրերը,
բնությունը որպէս վայրի ձի սանձելու եւ անապատում բանջարե-
ղեն անեցնելու վարժված, խեղճացած միսիոներուհիները, իրենց
կլավիկորդներից բաժանված սլացիկ միանձնուհիները, նրբա-
ձեռք, անմատչելի-սելեցիանուհիները- բոլորն էլ մերկ, մորե մերկ,
եւ նրանց մաշկով հնարավոր էր գուշակել դասակարգային ծագու-
մը, սոցիալական դրությունը եւ զբաղմունքը. մաքսատան երկար
սրահում կակաոյի հասկերի եւ դետային բազրե կոչվող ապխտած
ձկան պարկերի միջեւ ձգված սրանց շարանները վարսեցած ոչ-
խաբների անօգնական շրջապատույտ էին հիշեցնում. հովհարների
թեւերը հովացնում էին նրանց մարմինները, իսկ նրանք ձեռքերով
ծածկում էին ստիւքները եւ ջանում թաքնվել մեկը մյուսի ե-
տեւում, անցնելով քարե արձանի պէս անշարժացած ծերունու մո-
տով, որը նայում էր ուղիղ իր դիմացը, իգուանի անթարթ աչքե-
րով հայացքը սեւեռած մերկ կանանց անկանոն հեղեղին. նա բա-
ցարձակապէս անկիրք էր նրանց նայում, բայց նայեց մինչեւ վերջ,
մինչեւ վերջին կինը լքեց երկրի սահմանները. «Հեռացան բոլորը,
իմ գեներալ»: Իսկ նա զգաց, որ հիշողության մեջ մնացել է մեկը.
Երբ կանայք անցնում էին կողքով, նա ակնթարթորեն, մի հայաց-
քով, սարսափահար կույսերի հերթում առանձնացրեց մեկին,
թեւեւ սա ոչնչով չէր առանձնանում. ամրակազմ էր եւ լիքը, ա-
ռողջ, մսոտ ազդրերով, մեծ կրծքով, ձեռքերն անճոռնի էին, մազե-
րը այգու մկրատով խուզված, ատամները ցանցառ էին ու պինդ,
ինչպէս կացին, քիթը՝ կճատ, թաթերը՝ հարթ,- սովորական
միանձնուհի էր, բոլորի նման, բայց նա իսկույն զգաց, որ մերկ կա-
նանց այս ամբողջ թափառախմբից միայն այդ մեկն է ցանկալի.
միայն այդ մեկը մոտից անցնելով, նույնիսկ վրան չնայելով՝ ե-
տեւից թողեց անտառային գազանի մուգ-տազնապ ծնող հոտ. նրա
շունչը կտրվեց, նա քիչ նկատելի շէջ աչքերը, որպէսզի տեսնի այդ
կնոջը էլի մի անգամ եւ այդ պահին նավ բարձրացողների ցուցա-
կը ստուգող սպան բղավեց. «Նասարենո Լետիսիա», - եւ այդ կինը
արձագանքեց տղամարդկային ձայնով. «Այստեղ եմ»: Ահա այս-
պէս Լետիսիայի անունը «Այստեղ եմ»-ի հետ մինչեւ մահ-գերեզ-
ման մտավ նրա հոգու մեջ, ահա այսպէս մտավ իր կյանքի մեջ այս

կինը, որի մասին նա հիշում էր մինչեւ այն պահը, քանի դեռ նրա
ձանձրալի մտքերը չէին մոլորվել հիշողության քառսում. եւ ար-
դեն հիշողությունը կորցնելիս նա հարություն տվեց կնոջ կերպա-
րին՝ թղթի նեղ շերտերի վրա գրելով. «Իմ հոգու Լետիսիա Նասա-
րենո տես թե ինչ պատահեց ինձ առանց քեզ»: Նա թաքցրեց այս
թուղթը այն թաքստոցում, որտեղ մեղրն էր պահում եւ վերընթեր-
ցում էր գրածը, երբ համոզված էր լինում, որ ոչ ոք չկա, վերըն-
թերցում ու կրկին թաքցնում էր, ոլորելով, խողովակ սարքած, եւ
կրկին ապրում էր այն ակնթարթը, որը ապրել էր լուսավոր անձ-
րեւի անմոռանալի մի օր, երբ իմացավ Լետիսիա Նասարենոյին
երկիր են վերադարձրել, թեւեւ ինքը ոչ մեկին նման հրահանգ չէր
տվել: Պարզապէս, դեպի հորիզոնը հեռացող գորշ բեռնանալի ե-
տեւից նայելով, նա շշնջացել էր. «Լետիսիա Նասարենո» եւ հետո
կրկնել բարձրաձայն՝ «Լետիսիա Նասարենո...», - որպէսզի չմոռա-
նար այդ անունը, բայց այսքանն էլ բավական էր, որպէսզի պրեզի-
դենտական անվտանգության ծառայությունը առեւանգեր Լետի-
սիային Ջամայկայի կուսանոցից եւ հայրենիք ետ բերեր: Բերանը
խցոցով փակած եւ գոպաշապիկ հագցրած նրան խցկեցին փայտե
բեռնարկը. սոճու փայտից արկղ էր՝ անկողնները զմուստով
կնքված եւ սեւ կուպրե մակազրությամբ. «Ապակի է: Գլուխը:
Չըջեղ»: Այս բեռնարկը պաշտոնական փաստաթուղթ ուներ, որ
արտոնում էր առանց մաքսի երկիր ընդունել երկու հազար ութ
հարյուր բյուրեղապակյա բաժակներ՝ պրեզիդենտական մառան-
ներում պահվող շամպայների համար. բեռնարկը տեղավորել
էին ածխանալի նավամբարում: Հենց այդտեղից էլ ուժեղ քնարե-
րով քնած Լետիսիային պալատ բերեցին եւ բոլորովին մերկ պառ-
կեցրին պատվավոր հյուրերի ննջատեղակում, սյունազվեսերով
մահճակալին - այսպիսին էր նա հիշում Լետիսիային հետագայում
մերկ պառկած ցերեկվա ժամը երեքի սպիտակավուն լույսի մեջ,
մժղուկներից պաշտպանող շղարչի տակ: Նա քնած էր այնպէս,
ինչպէս տարբեր ժամանակներում քնել էին այստեղ հարյուրավոր
այլ կանայք, որոնց մատուցում էին առանց հրահանգի եւ որոնց
նա տիրանում էր առանց արթնացնելու, քնի մեջ, յլումիւնային
լեթարգիայի մեջ ընկղմված, բայց եւ պարտության ամոթ էր ապ-
րում եւ տանջվում դրա համար: Սակայն Լետիսիա Նասարենոյին

նա ձեռք չտվեց. նայում էր նրան մի տեսակ մանկական ապշանքով, եւ զարմանում, որ այդպես փոխվել էր նրա մարմինը. նա բոլորովին նման էր մաքսատանը տեսած կնոջը: Նրա մտքերը գանգաւորացրին, սափրեցին որոշ տեղերը, կարմիր լաքով պատեցին ձեռքերի եւ ոտքերի եղունգները, ներկեցին շրթունքները, այտերին կարմրութուն տվեցին, կոպերը սեւացրին, ողջ մաշկը օժեցին բուրումնավետ քսուքներով, նրանից փչող կոսմետիկայի անախորժ հոտերը խեղդում էին թաքնված, գայթակղիչ գազանային հոտը. «Ամեն ինչ փչացրել են անասունները այ քեզ բան...»: Այնպես էին նրան ձեւափոխել, որ կոսմետիկայի շերտի տակ նույնիսկ մերկութունը չէր երեւում...

Նա նայում, անվերջ նայում էր անզգա քնի մեջ սուզված կնոջը, եւ տեսնում, թե ինչպես է նա աստիճանաբար դուրս լողում քնի այդ ջրանդուռից, ինչպես է արթնանում, ինչպես է տեսնում իրեն. «Նա իմ խելագարութեան Լեոխիա Նասարենոն է մայր»: Իսկ կիրնը քարացավ սարսափից, չղարչե թեթեւ մշուշի միջից տեսնելով իրեն նայող, քարի պես ամուր ձերուձուն, Համրացավ իրեն անհասկանալի անհուն լուսթյունից. նա երեւակայել չէր կարող, որ չնայած աներեւակայելի տարիքին ու անսահման իշխանութեանը, այդ ձերուձին ավելի էր վախեցել, քան ինքը: Պրեզիդենտին Համակած մեծութեան, ընկճվածութեան ու անզորութեան զգացումներն ավելի սուր էին, քան այն օրը, երբ առաջին անգամ փորձեց կինն վայելել: Հիմա նա ավելի էր շփոթվել, քան այն օրը, երբ կեղիչերին գետում տեսավ գինվորների լողացող բոցին: Նա մի կարգին չտեսավ էլ նրան, միայն լսում էր, թե ինչպես է զամբիլի պես փնջում ու մնչում գլուխը ջրից հանելիս, եւ այդ փնջոց-մնչոցներով պատկերացրեց նրա մարմնի Հզորութեանն ու ընդգրկելիութեանը: Մթութեան մեջ նա լսում էր նրա միայնակ, մութ ծիծաղը եւ զգում, թե ինչպես է ցնծում ջուրը վայելող նրա մարմինը, եւ կանգնել էր սարսափից կաթվածահար, որովհետեւ դեռ անարատ էր, թեեւ երրորդ պատերազմն էր մղում եւ Հրեանունը լիտեմանտի կոչում ուներ: Սակայն, ի վերջո, ընդմիջտ անարատ մնալու սարսափը Հաղթեց այլ վախերին եւ նա գետը նետվեց առանց համբիլու, ինչով կար՝ գոտիներով, գուլպաներով, ուսապարկով, մաշետեով ու հրացանով: Այնպես աղմուկ բարձրացրեց, այնպես

թպրտաց ջրերում՝ խճճվելով հանդերձի եւ իր թաքուն վախերի մեջ, որ կիրնը, սկզբում կարծեց, թե դա Հեծյալ է անցնում գետը, բայց իսկույն էլ տեսավ՝ եղածը մի անփորձ տղամարդ է եւ գլխասիրութեամբ օգնութեան ձեռք մեկնեց խեղճին, ընկճվածութեան խավարի միջով տարավ նրան, քանզի նա սեւ ջրերից զատ ուրիշ ոչինչ չէր տեսնում: Նա մայրական ծայնով ասաց նրան խավարում. «Բռնիր ամուր ուսերիցս, թե չէ Հոսանքի բերանը կընկնես: Եվ մի պզգիք, ծնկի եկ ու շնչիր Հանգիստ, թե չէ ջուր կուկ կտաս»: Եվ նա արեց այն ամենը, ինչ Հրահանգեց կիրնը: Երեխայի նման լսելով ու ինքն իրեն մտածելով. «Մայր իմ Բենդիսինոն Ալվարադո ինչպես են կանայք կարողանում ակնթարթորեն որոշել իրենց անելիքը ինչպես են կարողանում գրողը տանի տղամարդ լինել»: Այսպես մտածում էր, իսկ կիրնը նրա վրայից հանում շպրտում էր այն ամենը, ինչ անհրաժեշտ է հետեւակին պատերազմի ժամանակ, բայց վնասակար՝ Հոսանքի, ջրի դեմ պայքարելիս. ջուրը մինչեւ վրդն էր հասնում, նա մեռնում էր սարսափից, եւ կմեռներ, եթե չլիներ կնոջ կուլարի օճառի հոտով մարմինը: Իսկ կիրնը արձակելով նրա բոլոր գոտիներն ու կոճակները հանկարծ կծկվեց սուսկումից, երբ ձեռքով դիպավ ինչպես փքված գոռոջ, ջրում լողացող վիթխարի ինչ-որ բանի: Կիրնը վախեցած թողեց նրան, հեռացավ մի փոքր ու մոթմոթաց. «Գնա մայրիկիդ մոտ, թող նա քեզ փոխի մեկ ուրիշի հետ, թե չէ եղած-չեղածովդ բանի պետք չես»: Եվ, ահա, Հիմա նույն սարսափը, միայն ավելի ուժեղ, գամեց նրան Լեոխիա Նասարենոյի մերկ մարմնի դիմաց եւ նա զգաց, որ չի համարձակվի նետվել նրա խորհրդավոր ջրերի գիրկը, քանի դեռ ինքը չէ գլխասիրաբար օգնութեան ձեռք մեկնելու: Այդ ողորմածութեան սպասման մեջ նա սավանով ծածկեց կնոջը, նրա համար լարեց պատեֆոնը, քանի դեռ չէր դրել ձայնապնակը՝ Դեղագրիայի դժբախտ սիրո մասին. սրան վիճակվել էր մեղսալի սեր իր իսկ հոր կողմից. նա կարգադրեց Լեոխիայի ննջասենյակի սափորներում շորե ծաղիկներ դնել, որովհետեւ կենդանի ծաղիկները թոշնում էին, Հենց կիրնը ձեռք էր տալիս, նա պատրաստ էր կատարել կնոջ ուզածը քամահաճույքը, բայց միեւնույն ժամանակ նա պիտի մնար փակ սենյակում մերկ, մինչեւ հասկանար, որ այլ ելք չուներ, բացի Հրաշալի ապահովվածութեամբ ձեր մարդու սիրուհին դառնալուց:

Սարսափից սթափվելով Լեոխիան այս բանը հասկացավ բավականին արագ եւ այնքան լավ, որ հանկարծ, չդիմելով հարգալից դարձվածքներին, սկսեց հրամայել. «Գեներալ, բաց արեք պատուհանը, շոգում եմ»: Իսկ երբ կատարվեց հրամանը, նա խալույն ասաց. «Փակեք: Լուսնի շողերն ուղիղ աչքերիս մեջ են ընկնում»: Պրեզիդենտը հյու-հնազանդ եւ այս հրամանը կատարեց, եւ մնացյալները, կատարեց այնպես, ասես դրանք սիրո քամահածույքներ էին: Նա ավելի ու ավելի լսող էր դառնում եւ միեւնույն ժամանակ ավելի ինքնավստահ, մինչեւ, վերջապես, համարձակվեց եւ լուսավոր անձրեւի մի օր մտավ նրա շղարչի տակ իր ողջ հագուստ-կապուստով, պառկեց կողքին ու անշարժացավ, որ չարթնացնի նրան: Շատ գիշերներ նա անցկացրեց այդպես, նրա կողքին, բայց մենության մեջ, ներշնչելով Լեոխիայի մարմնի հանելուկային բույրերը, վայրի գազանի նրա հոտերը, լսելով շնչառությունը, որն աստիճանաբար ավելի ու ավելի տաք էր դառնում: Մի անգամ Լեոխիան արթնացավ վախեցած ու ճչաց. «Ռուբս եկեք, գեներալ»: Նա անխոս դուրս եկավ շղարչի տակից, բայց հենց Լեոխիան քնեց, կրկին պառկեց կողքին: Այդպես նա տիրացավ Լեոխիային՝ սուսնայ դիպչելու նրան բանտարկության առաջին տարվա ընթացքում, մինչեւ կինը վարժվեց՝ արթնանալ նրա կողքին, թեեւ գեռ չէր հասկանում, թե ուր եւ ինչին են ուղղված այդ անհասկանալի ծերունու հոգու չօգտագործված հոսանքները. հրաժարվել էր իշխանության վայելքներից, աշխարհի հաճույքներից հանուն ինչի՞, որ միայն գնենք իր մարմինը: Բայց լուսավոր անձրեւի մի օր էլ եղավ, երբ անհասկանալի ծերունին վճռեց տիրանալ քնած Լեոխիային եւ ինչպես ժամանակին գետն ընկավ, որտեղ լողում էր գինվորների բողը, ճիշտ այդպես էլ նրա վրա ընկավ, ինչպես կար՝ սրակապով, սրով, համազգեստի շալվարի գրպանում բանալիների վնջով, հեծելակի սապոգներով՝ ձախի վրա ոսկյա խթան: Նա գրոհի գնաց եւ Լեոխիան արթնացավ մղձավանջի մեջ, փորձեց ցած գլորել լծասարքը վրան այդ պառավ ձիուն, բայց ծերունին այնքան վճռական էր, որ կինը որոշեց ժամանակ շահել խաբեությամբ. «Հանեք լծասարքը,՝ ասաց նա,՝ թե չէ կուրծքս կպատառտտեք ձեր ճարմանդներով»: Իսկ երբ ծերունին հանեց սրակապը, Լեոխիան պահանջեց. «Հանեք խթանը, գեներալ, թե չէ դրա աստղիկը

ճանկոտմ է կոճերս: Եվ գրպանից հանեք բանալիները, ցավեցնում են ազդրս»: Նա կատարեց Լեոխիայի բոլոր պահանջները, թեեւ էլի երեք ամիս պահանջվեց մինչեւ նա համաձայնեց հանել սրի գոտիները;՝ «Դրանք ինձ խեղդում են, գեներալ»- եւ էլի մի ամբողջ ամիս պահանջվեց, որպեսզի համաձայնեք բաճկոնակը հանել. «Այդ կոճակները հոգիս են ճանկոտտում, գեներալ»: Դա մի դժվար, ճգճվող պայքար էր, որի ավարտը կինը ջանում էր հնարավորին չափ հեռացնել, չգրգռելով նրան, պայքար էր, որի ընթացքում նա գիշում էր՝ ցանկանալով հաճոյանալ կնոջը, այնպես որ ոչ Լեոխիան եւ ոչ էլ ծերունին պիտի էլ չընկան, թե ինչպես եղավ այն, ինչը պատահեց Լեոխիայի առեւանգման երրորդ տարվա սկզբին: Պարզապես մի գիշեր ծերունու տաք, փափուկ, ճակատագրի գծերից գուրկ ամիսը քավեցին կույսի կանացի էության թաքուն ինչ-ինչ լարերի, եւ նա արթնացավ իր կրքից ապշած, նույնիսկ չփորձեց ազատվել իրեն սեղմող վայրենի գազանից, միայն աղերասյի բացականչեց. «Հանիր սապոգներդ, թե չէ կմուրտառես իմ հոլանդական սավանները»: Եվ շարունակեց, երբ ծերունին մի կերպ հանեց սապոգները. «Հանիր շալվարդ, հանիր կալանդդ, հանիր ամեն ինչդ, կյանքս, թե չէ ես չեմ զգում քեզ»: Եվ նա հանկարծ, տեսավ, որ կանգնած է այն տեսքով, ինչպես միայն մայրն է տեսել իրեն կուսանոցի դարպասների մոտ, լապտերներով լուսավորված խորզենու տխուր լուսարձակման տակ, երբ ինքը ծնվեց, եւ նա իրեն ազատագրված զգաց հին, հին վախից, հետո իրեն մարտական բիզոն զգաց եւ մի հարվածով կործանելով ամեն ինչ, բերանքսիվայր ընկավ լուսթյան անդունդը, որտեղ լայնում էր միայն Լեոխիա Նասարենոյի ատամների կրճատը. այդպես ճթճթում են միայն նավակայմերը. «Նասարենո Լեոխիա...» - «Այստեղ եմ» - «Եվ նա երկու ձեռքով կառչեց իմ մազերից որպեսզի մենակ չմեռնի անհատակ այդ ջրանդունդում որտեղ մեռնում էի եւ ես...»: Բայց այսուհանգերձ նա այդ ջրանդունդում նրան մենակ թողեց, մոռացավ նրան խավարում եւ ինքն էլ մենակ էր, փնտրում էր ինքն իրեն իր իսկ արցունքների աղի ջրերում, խճճվելով ցլային իր թուրքի թելերի մեջ, ցնցված իր իսկ ցնցումից. «Մայր իմ Բենդիսին Ալվարադո ինչպես կարբի էր այդքան երկար ապրել ու չճաշակել այդ քաղցր տառապանքը»: Նա լաց ե-

դավ՝ ցնցված իր ներսի տառապալից քաղցը տվայտանքներից, ու-
ժասպառուցիլով չարտահայտած քնքշանքից, որ համակել էր նրան
մինչև ալիքները, եւ չհասկացավ, թե ինչ ջղաձգում է բռնել ողջ
մարմինը, չհասկացավ, թե ինչու է իրեն մորթված զազան զգում,
չհասկացավ, թե ինչ արարած է մուրտառում այս անկողնու հո-
լանդական սավանները, այս շղարչի տակ, չհասկացավ, թե ինչ
պատահեց լուսավոր անձրեւի այս օրվա հետ, բյուրեղապակյա
այս օդի հետ, ուր հանկարծ գարշահոտ ընկավ,- դուք չհասկա-
ցաք, իմ գեներալ, որ պարզապես ձեր տակն արեցիք...

Երեկոյան մենք պայտոցից դուրս հանեցինք կովերի նեխած լե-
շերը, հնարավորին չափ կարգի բերեցինք աներեւակայելի խառ-
նափնթորութիւնը, սակայն մեզ ոչ մի կերպ չհաջողվեց պատշաճ
տեսքի գցել հայտնաբերված դիակը, որպեսզի գոնե փոքր-ինչ հա-
մապատասխաններ մեր տիրակալի առասպելական կերպարին.
մենք մաքրեցինք նրա մարմինը ձկան քերիչներով, վրայից հեռաց-
րինք փառակալած մամուռը՝ հար ու նման այն մամուռին, որ ա-
ռաջանում է ծովը սուզված նավերի վրա, մենք տրորեցինք նրան
կուպրե քսուքով եւ լողացրինք աղե լուծույթով, որ ջնջենք դիա-
բոները, խծուծի օսլա քսեցինք եւ պարաֆին, որոնց չնորհիվ լցվե-
ցին հանգուցյալի դեմքին անզղերի փորած փոսիկները, կենդանու-
թյան գույն հաղորդեցինք նրան՝ այտերը կարմրեցնելով, չրթները
ներկելով, դատարկ ակնախոռոչներում ապակյա աչքեր դրեցինք,
բայց չկարողացանք դեմքին տիրական արտահայտութիւն տալ,
ինչն անհրաժեշտ էր մարմինը հասարակութիւնը ներկայացնելուց
առաջ: Իսկ այս ընթացքում պետական խորհրդի նիստերի դահլի-
ճում կոչեր էին հնչում հանուն համընդհանուր միասնութիւն եւ
ընդլեւմ դարավոր բռնակալութիւն ժառանգութիւն, կոչեր՝ սիրա-
հոժար բաժանել հանգուցյալի ճանկերից դուրս պրծածը, այն ամե-
նը, ինչը դեռ երեկ հրեշտավոր ծերի անբաժանելի ավարն էր: Թեեւ
իրողութիւնը ցանկանում էին առայժմ թաքուն պահել, սակայն
նրա մահվան լուրը տարածվում էր մոզական արագութիւնով եւ
երկիր վերադարձան բոլորը՝ լիբերալներն ու պահպանողականնե-
րը, որոնք երկարատեւ փտարանդիութիւն խարուկի շուրջը նստո-
տած այնպես էին հաշտվել միմյանց հետ, որ մոռացել էին փոխա-

դարձ հավակնութիւնները. գեներալները, որոնք մոռացել էին, թե
ինչ բան է իշխանութիւն կոչված բանը. քաղաքացիական վերջին
երեք նախարարները, առաջնորդ արքեպիսկոպոսը,- բոլոր նրանք,
ուս ձեր բռնակալը չէր կամենում տեսնել ընկուզեմու փայտից եր-
կար սեղանի շուրջը նստած: Հիմա նրանք փորձում էին համաձայ-
նութիւն գալ թե՛ ինչպես ժողովրդին հայանն պրեզիդենտի մա-
հը, որ կանխարգելեն հուզումները, կանխեն ամբոխների տարերա-
յին ցույցերը: Ի վերջո, վճույն երկու հաղորդագրութիւն հրատա-
րակել. համար մեկ հաղորդագրութիւնը հայտարարում էր, որ
պրեզիդենտը թեթեւակի հիվանդ է եւ այդ պատճառով հետա-
ձգում է իր մասնակցութիւնը պաշտոնական, հասարակական ա-
րարողութիւններին, ինչպես նաեւ նշանակված տեսակցութիւն-
ներն է հետաձգում. համար երկրորդ հաղորդագրութիւն մեջ առ-
ված էր, որ նորին գերազանցութիւնը տարիքային բնական թու-
լութիւն պատճառով չի կարող դուրս գալ իր անձնական սենյա-
կից: Այս հաղորդագրութիւններից հետո, առանց որեւէ լրացու-
ցիչ հայտարարութիւն, օգոստոսյան մի շուգ երեքշաբթի, երբ լու-
սաբացի վառ բոցը երկինքն էր գրավում, տաճարի զանգերի դո-
ղանջն ազդարարեց տիրակալի մահը, թեեւ ոչ ոք չէր կարող երաշ-
խավորել անվերապահորեն, որ, իրօք, մեռել է, եւ կամ՝ հենց ինքն
է մեռել: Ինչեւէ, եղածը եղել էր, բայց մենք բոլորովին գինաթափ-
վեցինք այդ մահով, մեր ոտուձեւը կապեց գարշահոտ այդ դիակը,
քանի որ չգիտեինք ու չէինք պատկերացնում, թե ով է փոխարի-
նելու նրան, առանց որի աշխարհը փուչ էր թվում. ծերունական ե-
սասիրութիւնով տարված՝ նա չէ՞ որ ժառանգորդ չէր նշանակել,
լսել չէր ուզում նման խոսակցութիւններ, անզիջում համառու-
թիւնը հրաժարվում էր քննարկել՝ ով է իրենից հետո լինելու հար-
ցը, ջնջում էր այդ թեմայով բոլոր գրույցները, հատկապես այն օ-
րից, երբ կառավարութիւնը տեղափոխվեց ապակուց ու բետոնից
կառուցված նոր շէնք, եւ նա մնաց իր իշխանութիւն ամայի կացա-
րանում բոլորովին մենակ: Ինչպես քնի մեջ՝ նա թափառում էր
այնտեղ, չըջում կովերի կմախքների դաշտում, չէր համարձակ-
վում որեւէ մեկին հրաման տալ, բացի կույրերից, բորոտներից ու
կաթվածահարներից, որոնք վարդաթփերի տակ մեռնում էին ոչ
թե հիվանդութիւնից, այլ ծերութիւնից: Բայց ամեն անգամ, երբ

նրան կրկին խնդրում էին մտածել ժառանգորդի մասին, Հայրենիքի ապագա բախտի մասին, նա խսկույն ձեռք էր բերում խուճափելու ամբուլթյուն, անորոշության որոշակիություն եւ նաեւ հեռատեսություն էր ցուցաբերում,- «Մահվան նման մութ գործ է հոգաքաշելը, թե ինչ է պատահելու աշխարհին ինձանից հետո: Ձեզ ի՞նչ է պետք: Ինչո՞ւ եք անհանգստացել: Հենց ես մեռնեմ, կհավաքվեն քաղաքագետներն ու իրար մեջ բաժան-բաժան կանեն գրողի տարած այս երկիրը, ինչպես բաժանեցին գրինգոներին վոնդելուց հետո: Այ, կտեսնեք, այան-թալանին վազ կտան տերտերները, հարուստները, գրինգոնները եւ քարշ կտան ամեն ինչ, իսկ աղքատներին էլի ոչինչ չի հասնի եւ նրանք ավելի կաղքատանան: Դրանց բախտն է այդպիսին. եթե կղկղանքը որեւէ արժեք ունենար, աղքատներն առանց քամակի կծնվեին: Այդպես էլ կլինի, այ, կտեսնեք»: Իսկ հետո նա մեջ բերեց իր փառավոր ժամանակներում ապրող մեկի խոսքը, ծաղրեց ինքն իրեն, խնդալով ասաց, որ իր մահից հետո իմաստ չունի շտապել ու չարչարվել դիակը Երուսաղեմ հասցնելու, տիրոջ կողքին թաղելու համար, քանզի ինքը մեռած է մնալու ընդամենը երեք օր,- «Եվ, առհասարակ, դատարկ բաներ են այս ամենը: Ինչը ձեզ անհավանական է թվում՝ կհաստատի ժամանակը: Ես հավերժ եմ»: Եվ, իրոք, այդ օրերին ոչ ոք չէր կասկածում այն ամենի իսկությունը, ինչը նրա պատմությունն էր համարվում, ինչը կապված էր նրա անվան հետ, ինչը ներկայացնում էր նրան: Հնարավոր չէր որեւէ բան ապացուցել, ինչպես եւ հերքելն էր անհնար: Մենք չէ՞ որ նույնիսկ նրա մարմինը չէինք կարողանում ճանաչել: Մենք չգիտեինք մեր այլ պատմություն, բացի այն միակից, որ իրենն էր, մենք չունեինք այլ Հայրենիք, բացի նրանից, որ արարել էր ինքը՝ իր տեսքով ու նմանողությամբ, փոխելով երկրի տարածական չափումները ու ստիպելով ժամանակին ընթանալ իր բացարձակ իշխանության կամօք: Այդ պատմության պատկերները, այդ Հայրենիքի կերպարը ծնվել էին մշտապես հեռուներում, նրա հիշողության ակունքներում, մինչ նա աննպատակ շրջում էր պալատում, որտեղ մշտապես բույն էր դրել ստորությունը եւ ոչ մի անգամ չէր ծիրակել երջանկությունը. մինչ հավերժին էր կերակրում՝ ճոճի մոտ եգիպտացորենի հատիկներ շաղ տալով եւ սպասուհու հոգին հանում անհեթեթ

հրամաններով. սառույցով օշարակ էր պահանջում, թեեւ օշարակով բաժակը հենց նոր էր ստացել եւ ձեռք էլ չէր տվել, պահանջում էր աթուր տանել այնտեղ, թեեւ քիչ առաջ էր հրամայել այնտեղից այստեղ բերել, մանր-մունր այս պահանջները խղճով այն ցախն ու ցուխն էին, որ նա գցում էր իր իշխանասիրության ազահ, արդեն սեւացող խանձողատներով խարույկը. նա իշխում էր անբանությամբ, քիթը վեր քաշելով սեյբոյի սաղարթի տակ, նինջի մեջ հակելով հեռավոր իր մանկության մշուշոտ տեսիլները, բայց երբ որեւէ տեսիլը պարզվում էր, դառնում տեսանելի մի մանրամասը վիթխարի, անընդդրեղի մանկական այն կոնստրուկտորի, ինչպիսին էր մեր Հայրենիքը նրանից առաջ, արթնանում էր, ետ նայելով անվերադարձ անցյալի կողմը, ետ նայելով անծայրածիր, ցնորական երկրին, արեւադարձային մացառուտների ու անանցանելի ճահիճների, նախաստեղծ ու անհատակ անդունդների թագավորությունը, որտեղ սղամարդիկ այնքան էին խիզախ, որ կայմանների որսի էին գնում դատարկ ձեռքերով, մի ցից էին սոսկ օդ տափործում եւ այդ ցիցն այնպես էին կայմանի երախը խրում, որ չփակվեր այլեւս,- «Այ, այսպես»,- բացատրում էր նա ցուցամատը բերանը խցկելով եւ քիմքը սեղմելով: Նա պատմեց, թե ինչպես մի անգամ, ավագ ուրբաթ օրը քամու աղմուկ լսեց եւ քամու տարօրինակ, կեղանքի հոտը առավ եւ տեսավ՝ քամի չէր, այլ մորեխամպ, որ ծածկել էր ցերեկվա երկինքը, ուտում էր ճանապարհին հանդիպած ամեն բան, ետեւից թողնելով տկոր, մինչեւ վերջին ցողունը սափրված աշխարհ ու պատառոտված երկնքի ցանցառ լույս. երկիրն արարման նախօրեի տեսքն ուներ մորեխամպից հետո. նա լավ էր հիշում այդ աղետը, հիշում էր գլխատված, փայտե ծածկի տակ տոտիկներից կախված աքաղաղների երկար շարանը, հիշում էր, թե ինչպես էր գետնի վրայով արյուն հոսում կաթիլ առ կաթիլ, իսկ պատահարը մեծ ու հինավուրց մի գյուղում էր, որտեղ հենց նոր մի կին էր մեռել. նա մասնակցեց հուղարկավորմանը. ուտաբոբիկ, մոր ձեռքը բռնած քայլում էր պատգարակի ետեւից, որով տանում էին ցնցոտիներ հագած դիակը, իսկ մորեխամպը քամու նման դեռ սուրբում էր եւ մեռած մարմնի վրա թափում բյուրավոր կեղանքներ,- «Ահա թե ինչպիսին էր մեր երկիրն այն ժամանակներում: Մարդիկ հարագատներին թաղում էին նույնիսկ ա-

ուանց դագաղի, որովհետեւ զուրկ էին ամեն ինչից»։ Նրան վիճակվել էր տեսնել, թե ինչպես մեկը փորձեց կախվել այն պարանով, որն արդեն օգտագործել էր մի այլ ինքնասպան։ Պարանը ճոճվում էր գյուղահրապարակի մի ծառից եւ երբ այդ մարդը կախվեց, պարանը կտրվեց, որովհետեւ փտել էր, եւ դժբախտը ջղաձգումների մեջ ընկավ եկեղեցի գնացող, սարսափից համրացած կանանց աչքերի առաջ։ Բայց նա չմեռավ։ Մահակների հարվածներով նրան ստիպեցին ոտքի ելնել, չհետաքրքրվեցին էլ, թե ով է եւ ինչու էր ուզել ինքնասպան լինել։ Օտար էր ու վերջ, իսկ օտար էին համարվում բոլոր նրանք, ովքեր անձանոթ էին տեղական եկեղեցու ծխականներին։ Եվ ահա, նրան ոտքի հանեցին մահակներով ու ոտքերին չինական կոճեր հագցնելով՝ նետեցին այրող արեւի տակ ու քամու բերանը՝ բախտակից ընկերների հետ, - «Ահա թե ինչպիսին էր կյանքը գողոների ժամանակ, երբ աստվածն ավելի հզոր էր, քան կառավարությունը»։ Իշխանությունը գլուխ բարձրանալով՝ նա հրամայեց սղոցել բոլոր գյուղահրապարակների բոլոր ծառերը, որպեսզի կիրակի օրերին մարդկանց չվախեցնեն կախվածները, արգելեց չինական կոճերով հրապարակային պատիժները, արգելեց առանց դագաղի հուղարկվորումները, արգելեց այն ամենը, ինչը հիշեցնում էր իր թագավորությունը նախորդող ժամանակները։ Նա երկաթուղապիժ անցկացրեց լեռներում, որպեսզի մուսուլմանի ջորիների պատճառով չկրկնվեն աղետները, ինչպես այն անգամ, երբ դաշնամուրներով բեռնված, սրճի պլանտացիաների շրջանը մեկնող մի ամբողջ քարավան դահավիժեց, - երեսուն ջորի պետք է երեսուն դաշնամուր հասցնեին պլանտատորների կալվածքները, որպեսզի հնարավոր լիներ այնտեղ դիմակահանդես պարահանդեսներ կազմակերպել։ Այդ աղետի շուրջը շատ խոսեցին եւ գրեցին նույնիսկ արտասահմանում, թե եւ ճշտորեն միայն ինքը գիտեր, թե ինչպես պատահեց, քանի որ լուսամուտից պատահականորեն դուրս էր նայել այն պահին, երբ քարավանը եզրափակող ջորին գայթեց սառցե քիվի վրա եւ իր հոտեկց տարավ մնացած բոլորին։ Միայն ինքը տեսավ, միայն ինքը լսեց ընկնող ջորիների սարսափազուր բառաչները եւ դաշնամուրների որոտանման ակորդները, որ ուղեկցեցին անդունդի հատակը, առեղծվածային, անհասկանալի այդ երկրի տարտարոսն ընկնող քարավա-

նին, իսկ երկիրն այդ ընդարձակ ու անհասկանալի էր այն աստիճան, որ անհնար էր նույնիսկ որոշել՝ գիրչը է թե ցերեկ, այնտեղ, ստորոտում, ուր սպիտակ մշուշները քուլա-քուլա կանգնած էին կիրճերի՝ գլխին, որոնց զարկվելով փշուր-փշուր եղան Ավստրիայից ներմուծված երեսուն դաշնամուրները։ Նրա աչքերի առաջ հայտնվեց այդ աղետի տեսիլքը, հայտնվեցին ուրիշ շատ այլ տեսիլներ, որոնց վերաբերյալ նա վստահորեն չէր կարող սասել՝ ի՞ր սեփական հուշերն են, ի՞ր կյանքի պատկերները, թե՞ լսել էր ջերմախտի դառանցանքների մեջ։ Բայց գուցե այս ամենը տեսել էր ինչ-որ ժամանակ ուղեւորություններին նվիրված գրքերում, որ ժամերով թերթում էր ու նայում ներդիր նկարներին, վայելելով դրանք քաղաքական ու հասարակական փոթորիկների օրերին։ «Այսինքն հիմա ի՞նչ նշանակություն ունի՝ ճշմարտություն է, թե հորինվածք։ Ի՞նչ տարբերություն։ Ամեն ինչ, ամեն անհեթեթություն ժամանակի ընթացքում ճշմարտություն է դառնում», - ասաց նա գլխի ընկնելով, որ իր իսկական մանկությունը բոլորովին էլ հեռվում չէ, բոլորովին էլ հիշողություն երբեք ճահահալում չէ։ Հիշողությունները, մանավանդ, աթարի ծխի հետ անորսալի կապերով կապված, մեկ հայտնվում էին, մեկ չբլում անհետ։ Նա իր մանկությունն ապրել էր այստեղ, իր օրինական միակ կնոջ՝ Լետիսիա Նասարենոյի կողքին, որն ամեն օր երկուսից մինչեւ չորսը նստեցնում էր իրեն ծաղկած պատատուկներով ծածկի տակ դրված դպրոցական նստարանին եւ գրել կարդալ սովորեցնում։ Լետիսիայի արածը խիզախություն էր, նա այդ պարսպմունքներում ներդնում էր կուսանոցի միանձնուհու իր ողջ համառությունը, իսկ պրեզիդենտը պատասխանում էր ծերունական ապշեցուցիչ համբերատարությամբ, ժողովելով հրեշավոր իր կամքը, ուսմանը տրվելով մինչեւ վերջ։ Մոռանալով աշխարհում ամեն ինչ, նա վանկարկում էր երգեցիկ. «Պատու-հարնի տակ է սուճին ցողը վը-րան»։ Ինքնամոռացման մեջ նա չէր լսում իր ձայնը եւ իրեն ոչ ոք չէր լսում հանգուցյալ մոր թուշնակների անվերջանալի ճովողյունի տակ, իսկ նա վանկարկում էր, հա վանկարկում. «Հնդկացին քը-սու-քը տուփն է դը-նում... Հայ-րի-կը ծխա-խոտ է լըց-նում ծխա-մոր-ճը... Սե-սիլ-յան վա-ճա-ուում է պա-նիր, սա-լաթ, ճակը-ղեղ, կաթնա-սեր, սար-գի-նա, շա-քար... Սեսիլյան վաճառում

է ամեն բան»,- ծիծաղեց նա, ճռիկների աղմուկի տակ կրկնելով կուսանոցի միանձնուհի-դաստիարակչուհու համաչափ ճայնով ընթերցված տեքստը եւ, վերջիվերջո, չըջապատը լցվում էր այդ ճայնով, աշխարհն էր լցվում այդ ճայնով եւ վշտի անծայրածիր այդ երկրում էլք մնում այլեւս ճշմարտություն, բացառությամբ գրավոր ճշմարտությունների, իրական էին միայն երկնքի լուսինը, ոչխարն ու բանանը, դոն Վիկտորի եղբ, Օթթիկայի գեղեցիկ չըջա-գգեստը... Ընթերցանության համատեղ դասերը կրկնվում էին ու-գածո պահին, ուգածո չըջապատում, վանկարկվող բառերը մարդ-կանց հետապնդում էին ամենուր, ինչպես նրա դիմանկարները: Հորանդիայի ֆինանսների նախարարը պաշտոնական այցի ժամա-նակ կորցրեց մտքի թելը, որովհետեւ մուսլ ծերը առաջին ձեռնոց հագած՝ ձեռքի տիրական շարժումով ընդհատեց նրան եւ առա-ջարկեց արտասանել իր հետ. «Ես սիրում եմ մայրի-կին... Իս-մա-յի-լը կըլ-գի է փընտ-րում... Տի-կի-նը լու-րիկ է ու-տում...»: Ըստ ո-րում, նա ամանակաչափի նման մատով խոսքը բաժան-բաժան էր անում միտրական դադարների, մատն այս ու այն կողմ շարժում, ջանադրաբար ու հստակ կրկնում երեքշաբթի օրը հանձնարար-ված ընթերցանության դասը. Հոլանդիայի ներկայացրած պար-տամուրհակին ի պատասխան նա ասաց,- «Այդ մասին կխոսենք մի այլ անգամ, պարոն նախարար»: Նա ապշեցրեց կույրերին, կաթվածահարներին ու բորոտներին, որոնք մի վաղ առավոտ արթնանալով վարդաթիփերի տակ, տեսան եւ լսեցին իրենց խաչով օրհնող եւ ինչպես պատարագին երգող մուսլ ծերունուն. «Տիրա-կալ եմ ես, օրենք հարգող եմ ես... Անապատում օգնություն է կանչում մարգարեն... Փարոսը մի շատ բարձր աշտարակ է, որի լույսը գիշերով նավերին ուղղություն է ցույց տալիս»: Նա յուրա-քանչյուր նախադասություն երգեց երեք անգամ, արբելով ուշ ե-կած երջանկությամբ, որ պարզեւել էր Լեոտիսիա Նասարենոն: Լե-ոտիսիա Նասարենոն ինքը ժամանակն էր,- «Իմ կյանքի Լեոտիսիա Նասարենոն»: Ծովային խեցգետինների հոտով ներծծված թանձր, հեղձուկ, միաժամանակ կրակ օդով սիեստայի ժամերին ուրիշ այլ ցանկություն էլք ծնվում, բացի քրտինքից թրջված խսիրի վրա, գերեվարված չղջիկի թեւերի նման էլեկտրական հովհարի թեւերի զովի տակ մերկ Լեոտիսիայի կողքին տկլորված պառկելու ցանկու-

թյունից,- «Եվ չկար այլ լույս, բացի քո ազդերի լուսարձակումից, Լեոտիսիա, չկար ոչինչ, բացի քո տոտեմական կուռք ստինքներից, քո հարթ թաթերից, բուժիչ փեղեկայի ճյուղի բույրից, հեռավոր այն Անտիգոնա կղզու հունվարյան շոգից, որտեղ մի օր, մենու-թյան մի վաղ առավոտ դու լույս աշխարհ եկար ու շնչեցիր նեխած ճահիճների հեղձուկ հոտը»: Նրանք փակվում էին պատվավոր հյուրերի ննջասենյակում եւ ոչ ոք չէր համարձակվում խանգարել, ոչ ոք սիրտ չէր անում մոտենալ ննջասենյակի դռանը ավելի քան հինգ մետրի վրա,- «Որովհետեւ ես շատ խիստ եմ զբաղված, ես գրել ու կարդալ եմ սովորում»: Չհամարձակվեցին անհանգստաց-նել նույնիսկ այնպիսի նորությամբ, ինչպիսին գյուղական բնակ-չությանը բառացիորեն կոտորող դեղին տեղախառի բոթն էր. նա սովորում էր, նրա սրտի զարկերը առաջ էին ընկնում ամանակա-չափի զարկերից, արագանում էին Լեոտիսիայից արձակվող սուր, գազանային հոտերից. նա սովորում էր ու վանկարկում. «Լի-լի-պու-տը պար է գա-լիս մի ոտ-քի վը-րա: Ջո-րին գը-նում է ջը-րա-դաց: Օ-թի-լ-յան լը-վա-նում է թաշ-կի-նա-կը: Թաշ-կինակը գրվում է «կ»-ով, ինչպես կինը»: Իսկ Լեոտիսիան այս ընթացքում սավանններն էր լվանում, հավաքելով սիրտ վայելքներից աղտու-վածները, նստեցնում էր նրան տաք տաշտակում, փրփրեցնում գլխին բուրումնալիտ օձառը եւ տրորում ճիլոպով, պարուրում բուժիչ տերեւների գորոշիներ արձակող ջրով եւ նրա հետ վան-կարկում. «Խ» տառը գրվում է այնպիսի բառերում, ինչպիսիք են՝ խաղող, խորհուրդ եւ խոզ բառերը»: Հետո նրա ոտքերի ժանգո-տած հողախաղերին կակաոյի հատիկների յուղ էր քսում, օձում էր նաեւ մշտական կալանդ կրելուց զրգոված մաշկը, ինչպես մանկա-նը, տալիկի փոշի ցանում նրա թորչումած քամակին, միաժամանակ մայրաբար մեղմ ապտակներ հասցնում. «Ահա՛ քեզ հոլանդական նախարար-ի գլխին օյին խաղալու համար: Ահա՛ քեզ»: Հետագա-յում նա փորձեց համոզել քավելու մեղքերը, երկիր վերադառնա-լու թույլտվություն տալ խեղճ միաբաններին, չէ՞ որ ոչ ոք այլեւս չէր զբաղվում ապատարաններով, հիվանդանոցներով եւ աստ-վածահաճո այլ ձեռնարկություններով: Այս հարցում, սակայն, նա դեմ առավ մուսլ ծերունու անկոտորում հիշաչարությանը,- «Ոչ մի դեպքում»: Չկար մի այնպիսի ուժ, որ կարողանար հարկադրել

նրան լույս աշխարհի առաջ փոխել իր արձակած նախկին որոշումը, սակայն Լեոխիսան շարունակեց աղերսել սիրո վայելքների ասթմատիկ շնչարգելություն ժամանակ. «Մի բան եմ խնդրում միայն, կյանքս, միայն մի բան: Թույլ տուր վերադառնան խեղճ միտինները, նրանք չէ՞ որ ապրում էին մեկուսի եւ երբեք չէին խառնվում քո գործերին»: Բայց նա, սովորականի պես փնջացնելով շտապողականությունից ու կրքից, պատասխանեց. «Ոչ մի դեպքում, սիրելիս, ես ավելի շուտ կմեռնեմ, քան թույլ կտամ վերադառնալ փեշակիր այդ հրոսակախմբին, դրանք ջորիների փոխարեն թամբում էին կարմրամորթներին եւ իրենց անպետք ու լուենքները փոխանակում ոսկյա նարիզերաների՝ ու արակադաների՝ հետ. ոչ, ոչ մի դեպքում»: Այս մերժմանն ի պատասխան, Լեոխիսան չչտապեց զիջել նրա տղամարդկային նկրտումներին, թույլ չտվեց տիրել իր մարմինը եւ շարունակեց աղերսել, որ նա Հոգեւորականությունը վերադարձնի կառավարության կողմից բռնագրավված եկեղեցական դպրոցները, նրանց ունեցվածքի վրայից վերացնի արգելակարանքը, եկեղեցուն հոտ տա շաքարի գործարաններն ու գորանոցի վերածված տաճարները: Եվ այդժամ նա կտրուկ չըջվեց դեպի պատը. «Ես կհրաժարվեմ քո անհատակ սիրո քաղցրանուշ տառապանքներից, բայց երբեք չեմ զիջի աստծո այդ ավազակներին, այդ ուրուրներին, որոնք դարեր շարունակ կտցել են Հայրենիքի լյարդը: Ոչ մի դեպքում: Նրանք չեն վերադառնա»:

Եվ, այսուհանդերձ, նրանք վերադարձան, իմ գեներալ:

Նրանք երկիր վերադարձան ամենանեղ ու ամենաաննկատ ճեղքերով, կատարելով ձեր իսկ գաղտնի հրահանգը՝ անաղմուկ ու ծածուկ ափ իջնել աչքից հեռու ծովախորշերում: Վերադարձան բոլորը, ում համար խնդրել էր Լեոխիսան, եւ բոլորն էլ փոխհատուցում ստացան կրած վնասների համար, մի բան էլ ավելի, իսկ հետո եկեղեցիներին հոտ տվեցին բռնագրավված ունեցվածքը՝ ողջ սեփականությունը, չեղյալ հայտարարեցին քաղաքացիական ամուսնությունը եւ ամուսնալուծության օրենքները, եկեղեցուց դպրոցն անջատելու որոշումը, չեղյալ համարեցին բոլոր այն օ-

* Նարիզերա - քթի օղ:

** Արակադա - երկարապոչ ականջօղ:

րենքները, որ սահմանվել էին Բենդիսիոն Ալվարադոյի, աստված Հոգին լուսավորի, սրբությունը մերժելու վրեժխնդրությունը: «Է՛լ ինչ է քեզ պետք»: Լեոխիսա Նասարենոյին, սակայն, շատ բան էր պետք, եւ՛մի անգամ նա ասաց. «Ականջդ դիր փորիս եւ դու կլսես այնտեղ մեծացող երեխայի ձայնը»: Ինքն էլ էր վախեցել այդ ձայնից, որ գալիս էր իր ներսից, իր արգանդից, որտեղ պտղամերձ բարեբեր ջրերի գրկում, պտղավայրի երանելի դրախտում, թրթռում էր նոր մարմինը: «Քոնն է», - ասաց Լեոխիսան, եւ նա կնոջ փորին դրեց լավ լսող, ավելի քիչ աղմկոտ ականջը ու լսեց երեխայի սրտի զարկը: «Մեր մահացու մեղքի զավակն է, - ասաց Լեոխիսան, - մեր մեղալի սիրո երեխան, մեր որդին, որին էմանուել անունը կտանք, որովհետեւ այդ անունն աստվածային է, եւ նրա մարմինը կշողա ազնվականության նշանով, եւ նա կժառանգի մոր ինքնագոհման ոգին ու Հոր հզորությունը, եւ Հոր նման նա, ճակատագրի կամոք, կդառնա առաջնորդը ամենայն էակի, բայց երկնից կանի՞վի նաեւ ու կվարկարեկվի իր իսկ երկրում՝ որպես ապօրինի ծնունդ, եթե նրա հայրը զոհասեղանի մոտ օծել չտա այն, ինչը այսքան տարիներ այլասերություն էր, մեղալի կենակցություն, սրբապղծություն»: Եվ այդժամ նա ոտքի ելավ, մահճակալի տակ շարտեց շղարչի ժանյակավոր փրփուրը. նրա շնչառությունը դարձավ շոգենավի կաթսայի քլթքլթոց, եւ նրա Հոգու հատակից կատաղի ճիչ ժայթքեց. «Երբեք: Ավելի շուտ կմեռնեմ, քան կամուսնանամ»: Վիթխարի ոտքերը քստքստացնելով, նա հեռացավ, չըջեց դահլիճներում, իրեն օտար դարձած այս պալատում, որի նախկին փառավոր տեսքը վերականգնվել էր Բենդիսիոն Ալվարադոյի մահով հայտարարված պաշտոնական երկարատեւ սգից հետո: Քիվերից պոկել էին սգո վարագույրների սեւ ժապավենները. լույսը ողողել էր սենյակները, լուսամուտներից ներս էր խուժում ծովի շնչառությունը, պատշգամբներում ծաղիկներ էին ծաղկում, ռազմական քայլերգեր էին հնչում, եւ այս ամենը իրագործումն էր իր չտրված հրամանի. ինքը չէր հրաման արձակել, բայց հրամանը տրված էր նրա ոճով, հրամանում նրա հանգիստ վճռականությունը կար ու կտրուկությունը: Ահա թի ինչու նա հավանություն տվեց հրամանին, - «Համաձայն եմ»: Իսկ մյուս հրամանի ուժով, որ նույնպես ինքը չէր արձակել եւ էլի հավանություն ար-

ժամացավ, իրենց դռները բացեցին փակված տաճարները, սուրբ Հայրերի տնօրինությունը վերադարձվեցին մենաստանները, գերեզմանատները, վերականգնվեցին եկեղեցական տոները եւ մեծ պասը. լայն բաց արած պատշգամբի դռներից լսվում էր ծնկի եկած մարդկանց երգը, սրանք դեռ վերջերս անիծում էին պրեզիդենտին, իսկ Հիմա ցնծում էին Տիրոջ սրբապատկերը երկիր վերադարձնելու առիթով: Այդ սրբապատկերը բերեցին նավով, Լեոխիսիայի կարգադրությունը, որ բոլոր այլ կարգադրությունների նման ծնվել էր ննջասնյակում: Լեոխիսիան անձամբ էր արձակում կարգադրությունը, իսկ նա Հետո ստիպված էր լինում հրապարակավ Հայկանություն արժանացնել եւ օտար աչքերի առաջ հեղինակությունը բարձր պահելու նպատակով ձեւացնում էր, թե դրանք իր սեփական հրահանգներն են եղել: Լեոխիսիան գաղտնի շարժիչ ուժն էր Հավատացյալների անվերջանալի այն թափորների, որոնց մեծ զարմանքով նայում էր պրեզիդենտը իր լուսամուտից. ավելի բազմամարդ էին, ավելի զանգվածային, քան Բենդիսիոն Արվարադոյի աճյունը երկրպագող մոլեռանդների թափորները: Բենդիսիոն Արվարադոյի Հիշատակն ամենուր արմատախիլ էր արվում, Հավատացյալների նույն այդ ամբոխները քամու բերանը տվեցին Հանգուցյալի մաշված հարսնաքողն ու ոսկորների փոշին, նրա անունով գերեզմանի սալիկը հակառակ երեսով դամբարանի պատի մեջ խցկեցին, որպեսզի Հիշեցնող ոչինչ չմնար երբեմնի թռչնավաճառուհուց, որն իր ողջ կյանքի ընթացքում գործ թռչնակներին պիրոլ դարձնելու նպատակով ձեռքից բաց չէր թողել վրձինը,- «Եվ այս ամենը քո հրամանով քո կամքով որովհետեւ դու չէիր կարող թույլ տալ որ մի այլ կնոջ Հիշատակը ստվեր գցեր իմ նկատմամբ քո սիրո վրա իմ դժբախտությունների Լեոխիսիա Նասարեհո շան աղջիկ»: Լեոխիսիան նրան վերափոխեց այն տարիքում, երբ մարդը չի փոխվում այլեւ, միայն մահն է այդ տարիքում ձեւափոխում մարդուն. անկողնային խարձավանքներով նա կոտրեց նրա դիմադրությունը նաեւ ամուսնություն կապակցությամբ, հաղթեց նրա երեխայական Համառությունը՝ «Ավելի շուտ կմեռնեմ, քան կամուսնանամ», - եւ ստիպեց նոր կալանդ հագնել,- «Թե չէ Հինը վրադ վերուվար է անում, ինչպես խափարում մոլորված ոչխարի դանգակ»: - ստիպեց հագնել լաքած ճութավոր կոշիկներ, որոնցով նա

գեղեցկություն թագուհիների Հետ առաջին վախերն էր պարում, ձախ կոշիկին ստիպեց ամրացնել,- որպես գերագույն իշխանություն խորհրդանիշ,- Մեծ ծովակալի նվիրած ոսկյա խթանը, որ նա կրեց մինչեւ կյանքի վերջը, ստիպեց հագնել ոսկեկար ու տրեզվարդ, արձանիկի պես ծանր ուսապանակներով բաճկոնակ, որ նա չէր հագել անհիշելի այն ժամանակներից, երբ դեռ լույս աշխարհ էր երևում, երբ պրեզիդենտական կառքի լուսամուտից դեռ Հնարավոր էր հպանցիկ նկատել նրա մտախոհ կիսադեմը, թախծոտ հայացքը, մետաքսյա ձեռնոցով ձեռքի վշտահար շարժումը. ստիպեց օծվել տղամարդու օծանելիքով, կապել մարտական սուրը, կրճքին ամրացնել բոլոր մեղայներն ու Տիրոջ դագաղի միաբանություն ասպետական ժապավենը, որով պարզեւատրել էր նրան Հոռոմի պապը, բռնագրավված ունեցվածքը եկեղեցուն վերադարձնելու համար,- «Դու ինձ պճնեցրիր զավեշտախաղի խրովիլակի պես»: Այդ տեսքով Լեոխիսիան նրան վազ առավոտյան նիստերի մուայ դահլիճ տարավ, որտեղ մոմերից ու պատուհանի գոգին թառամող նարնջենու ճյուղերից մեռելատան Հոռ էր արձակվում, տարավ մենակ, առանց խաչեղբոր ու վկաների, տարավ միանձնուհու իր քողով պարանակալած, փորը թաքցրած երկու փեշի տակ՝ տակինը քաթանե, կոպիտ եւ ամուր, ինչպես գիպսե անվաղող, վերինը՝ շրջացող, մուսլինե,- յոթ մասական էր նրա արգանդի մեղսալի պտուղը, եւ նա ջանում էր քողարկել իր խայտառակությունը: Նրանք կանգնել էին քրտնած, քար կտրած՝ զգալով մուայ ու Հանդիսավոր դահլիճի շուրջը վիստացող մարդկային ծովի ալիքների մոտիկությունը: Բոլոր մատուցյները պաշտպանված էին, բոլոր ելք ու մուտքերը՝ փակված, պատուհանները ծածկված էին պետական գերբ ունեցող կտավներով. դահլիճը մեռած, անկեղծան տեսք պես էր ունենար, որովհետեւ պատկազրությունը մեծազույն գաղտնիք էր լինելու եւ աշխարհում ոչ մի արարած պիտի չիմանար ոչինչ: Լեոխիսիան շնչահեղձ էր լինում շոգից, տառապում իր արգանդի ծանծաղուտային խափարում լող տվող վաղահաս արու պտղի անհամբեր հրմրոցից,- «Դու ինքդ էիր ուզում, չէ՞, որ տղա ծնվի»: Եվ, ահա, այդ տղան երգում էր նրա ընդերքում մի այնպիսի թաքուն ձայնով, ինչպիսին ուներ արքեպիսկոպոսը՝ Հանդիսավոր Հանգերձը հագին, տիրոջ անունը փառաբանելիս,- այդ ձայնը

արձակվում էր չզիտես որտեղից եւ այնպես խուլ էր, որ միջնացքներում ննջող ժամապահները ոչ մի կերպ չէին կարող լսել: Եվ իր արդանդում լող տվող տղայի վախը, մոլորված ջրասուզակի վախը նույնքան սեւ էր, որքան արքեպիսկոպոսինը, որը սարսափից քիչ էր մնացել հոգին ավանդեր, երբ հրեշավոր ծերին հարց տվեց. «Համաձա՞յն ես կին առնել Լեոխիա Մերսեդես Մարիա Նասարենոյին»: Դեռ ոչ մեկը դրանից առաջ եւ հետագայում էլ չէր համարձակվել նրան նման հարց տալ՝ Համաձա՞յն ես սրան կամ նրան կին առնել: «Համաձայն եմ»: Եվ հազիվ լսելի զրնգացին նրա կրծքի նշանները, որովհետեւ սիրտը թպրտաց: Բայց «Համաձայն եմ» խոսքը հնչեց անհողողոզ եւ նույն պահին էլ Լեոխիա Նասարենոյի արգանդի սոսկալի երեխան լիովին կողմնորոշվեց մերձպտղյա ջրերի հոսանքում եւ ուղղութիւն բռնեց դեպի լույսը: Լեոխիան երեք ծալ ծալվեց եւ հեծկտալով մրմնջաց. «Ողորմած աստված, գթա քո հնազանդ ստրկուհուն, որը մարմնական հաճույքների համար խախտեց քո սուրբ պատվիրանները: Ընդունում եմ պատիժը քո, տեր»: Եվ այդժամ նա պատառտոտեց իր ժանյակավոր ձեռնոցները, պատառտովող ժանյակների աղմուկով խլացրեց կոնքազգրային ոսկորների ճտճտոցը, պպզեց եւ երկու փեշերի խառնաշփոթից դուրս հանեց օրապակաս իր վիժվածքին: Նորածինն այնքան անպաշտպան էր եւ այնպիսի չափսերով, ինչպիսին լինում է օրապակաս հորթուկը: Լեոխիան բարձրացրեց նորածինն, զննեց նրան հանպատրաստից զոհասեղանի մոմերի աղոտ լույսի տակ եւ տեսավ, որ տղա է, - «ինչպես եւ ցանկանում էիք, իմ գեներալ, տղա է»: Նիհար, մանր տղա էր, որին վիճակված էր էմանուել աստվածային անունը կրել եւ ոչնչով աչքի չընկնել, որը դիվիդայի գեներալի կոչում ստացավ ու կոչման բոլոր արտոնութիւնները ճիշտ այն պահին, երբ հայրը նրան զոհասեղանին դրեց, պորտալարը կտրեց իր սրով եւ ճանաչեց նրան իր միակ ու օրինական որդի, - «Սուրբ հայր, մկրտեք նրան»:

Աննախաղեպ այս իրադարձութիւնը նախերգանքը դարձավ մի նոր ժամանակաշրջանի, իրենով նշանավորեց սարսափելի տարիների գալուստը: Այդ տարիները հիշողութիւն մեջ են մնացել արգելապահ ջոկատներով, որոնք մինչեւ լուսաբաց փակում էին փողոցները, հետո բանակը մարդկանց ստիպում էր ամուր գոցել

լուսամուտներն ու պատշգամբները, խզակոթի հարվածներով ցրում շուկայական ամբոխը, որպեսզի ոչ ոք չկարողանար տեսնել, թե ինչպես է հայտնվում ու խակույն էլ անհետանում փայլուն, գրահապատ դռան ոսկյա բռնակներով լիմուզինը. իսկ նրանք, ովքեր, արգելքին հակառակ, տանիքներից թաքնված՝ համարձակվում էին ծիլրակել, տեսել էին, որ դա կառավարական լիմուզինն է, պրեզիդենտի անձնական լիմուզինը, եւ տեսել էին այդ լիմուզինում ոչ թե զինվորական համազգեստով գառամյալ ծերունուն, այլ կարճահասակ, փետրե ծաղիկներով դարդարված գլխարկը հագին, կուսանոցի նախկին միանձնուհուն, որի պարանոցին սեւ աղվեսենու մի ամբողջ կապ կար, - հետո՞ ինչ, որ շոգ է: Մենք տեսել ենք, թե ինչպես է նա դուրս եկել լիմուզինից, շուկայի դարպասի մոտ, - ամեն չորեքշաբթի առավոտյան, - զինվորների պատվո պահակի ուղեկցութեամբ մտել շուկա՝ դիվիդայի փոքրիկ գեներալի ձեռքը բռնած. այդ օրերին երեք տարեկան կլինեք, այնքան փերուն էր ու նուրբ, որ աղջկա էր նման, հագին՝ ոսկեկար, զինվորական շքերթային համազգեստ. համազգեստը ճիշտ հագույն էր, ասես հենց դրանով էր ծնվել. համազգեստ սկսել էր կրել ավելի վաղ, քան կհասցնեին դուրս գալ ատամները, այն օրերից, երբ Լեոխիան նրան սայլակով պաշտոնական արարողութիւնների տարավ, որտեղ նա իր հորն էր ներկայացնում, այն օրերից, երբ մոր գրկում նստած՝ զորատես էր անցկացնում. այդ համազգեստն էր հագին այն օրը, երբ մայրը բարձրացրեց նրան գլխից վեր աղմկոտ խաղաղաշտում, որտեղ, ձեռքի գնդակի մրցումից հետո, ամբոխը ծափահարութիւններով պատվում էր դիվիդայի մանուկ գեներալին. այդ համազգեստը հագին էր նա մոր ծիծն ուտում բաց ինքնաշարժում, ազգային տոմի առթիվ կայացած շքերթի ժամանակ. Լեոխիան ուշք չէր դարձնում ուռչած պտուկին հորթուկի նման կպած մանուկ-գեներալին նայող բարձրաստիճան հաճոյակատարների երկիմաստ ժպիտներին ու ակնարկներին: Դիվանագիտական ընդունելութիւններին նա սկսեց ներկայանալ այն օրից, երբ վարժվեց իր պետքերը հոգալ առանց ուրիշի օգնութիւն. ընդունելութիւններին նա ներկայանում էր ոչ միայն համազգեստով, այլեւ մարտական շքանշաններով, որ ըստ իր ճաշակի ընտրում էր հոր շքանշանների դարդաստուկից. լուրջ տղա էր, փոքր-ինչ տարօրի-

նակ. արդեն վեց տարեկանում կարողանում էր իրեն պահել Հասարակության մեջ, Հավասարը Հավասարի հետ գրույց էր վարում, շամպայնի փոխարեն մրգաջուր խմում. նա շատ հմայիչ էր ու նրբանկատ մարդկանց հետ գրուցելիս, թեև Հասկանալի էջը, թե ումից էր ժառանգել այդ Հատկանիշները. ճիշտ է, Հաճախ էր պատահում, որ ընդունելություն արարողությունը Հանկարծ մուայլվում էր, ասես ամպ էր մտնում հանդիսավոր դահլիճ. ամենաբարձր իշխանություն տեր խեղճ թագաժառանգը հանկարծ սկսում էր հորանջել, ննջում էր, քնում... Եվ մեռնում էր ժամանակը, երկխոսություններն ընդհատվում էին կես բառի վրա, քարանում էին ձեռքի շարժումները, շուկ էր լավում. «Սո՛ւսա, փոքրիկ գեներալը քնեց»,- եւ Համհարզը ձեռքերի վրա, տանում էր նրան կոկիկ մարդասպանների ու խտաբարո տիկնանց ամբոխի միջով, եւ սրանք հեղնական ժպիտները թուչնափետրի հովհարների հտեւում թաքցրած՝ համարձակվում էին հագիվ լսելի շնջալ. «Ինչպիսի՛ խայտառակություն: Եթե միայն նորին գերազանցությունն իմանար»: Գեներալն ինքն էր սնում այն համոզմունքը, թե ինքը ոչինչ չէր տես, նույնիսկ ինքն իրեն էր համոզել, թե չի հուզվում մանր կենցաղային կրքերից, թե իր կոչմանն ու մեծությունը սազական չէ գրազվել անհաշիվ երեխաներից թեկուզեւ առանձնացված, օրինական որդու իրավունքը վայելող միակի արարքներով, ինչպես սազական էր չափ ու սահման չճանաչող Լեոխիսա Նասարենոյի ցանկություններին ուչք դարձնելը: Ահա, նա քաղաքային շուկա է մտնում,- չորեքշաբթի օրերին, վաղ առավոտյան,- իր խաղալիք գեներալի ձեռքը բռնած, չրջապատված գորանոցային խոհարարուհիներով եւ համհարզի զգեստ հագած անուղղելի մարդասպաններով: Այդ մարդիկ ուրվականներ էին թվում վաղ առավոտվա տարօրինակ լուսավորության մեջ, երեւակայություն խաղ, որ ծնվում է այն ակնթարթին միայն, որ լինում է Կարիբյան ծովի խաղաղ մակերեւույթին՝ արեւածաղից քիչ առաջ. նրանք ծովախորշի հոտած ջրերն էին մտնում, թրջվում էին մինչեւ գոտկատեղերը, որպեսզի ելնեն կարկատած առագաստներով փոքրիկ նավերը, որոնցով նախկին ստրկավաճառների այս նավահանգիստը Մարտինիկյան ծագիկներ էին բերում եւ գենջեֆիլ՝ Պարամարիբոյից. ճանապարհին նրանք թալանում էին ինչ պատահեր, ավարը

գավթում էին գրուհներով, ձկնորաներից խլում ողջ որսը, վերցնում նույնիսկ թափելու ձուկը, ինչով կերակրվում էին վաճառքի հանած խոզերը,- նրանք խոզերին սատկեցնում էին խաղալիքների հարվածներով եւ վերցնում ազբարկղը նետելու ձուկը նույնիսկ, նոյի տարվա, բայց մինչեւ օրս էլ գործող կշեռքի մոտից. ստրկավաճառության օրերին այս կշեռքով էին կշռում ստրուկներին,- հեռու-հեռավոր, նախապատմական ժամանակներում այս կշեռքին էր կանգնել աներեւակայելի գեղեցկությամբ սենեգալցի մի ստրուկուհի, որը վաճառվել էր աճուրդով եւ վճարված ոսկու քաշը գերազանցել էր ստրուկուհու սեփական ծանրությունը:

«Նրանք ամայացրել են ամեն ինչ, իմ գեներալ: Մորեխամպից վատթար են, ցիկլոնից վատթար»: Սակայն նա մնում էր անվրդով անխուսափելիորեն հասունացող պայթյունի դեմ-հանդիման, նույնիսկ հերթական այն չորեքշաբթի օրը չանհանգստացավ, երբ Լեոխիսան մի այնպիսի խաղ խաղաց, որպիսին ինքն էլ իրեն թույլ չէր տա: Լեոխիսան առեւտրական շարքերն էր խցկվել, այնտեղ, ուր թուչնակներ ու բանջարեղեն էին վաճառում, չրջապատված փողոցային շների ոհմակով, եւ սրանք կատաղի հաչում էին սեւ աղվեսներին վրա, որոնց ապակյա աչքերը գազաղեցնում էին շներին, բայց Լեոխիսան հաչոցների վրա ուշադրություն չդարձնելով՝ անտարբեր տեսքով շարունակում էր արշավը առեւտրական սրահի վիթխարի կամարների տակ, գեղարվեստական ձուլվածքով երկաթյա սյուների միջեւ, մետաղյա ճյուղերի եւ դեղին ապակուց խոշոր տերեւների ներքո, վարդագույն ապակուց ու հսկայական խնձորների տակ, երկնագույն ապակուց առատության եղջյուրների տակ, հեքիաթային բարիքներով լեցուն, բուսական այս թագավորությունում: Նա ընտրում էր ամենախորթելի մրգերը, ամենանուրբ, թարմ բանջարեղենը, բայց հենց մոտեցնում էր ձեռքը, դրանք խակույն կորցնում էին իրենց գրավչությունը, իրենց թարմությունը, քանզի այդպիսին էր նրա ձեռքերի անըմբռնելի հատկությունը՝ փչացնել այն ամենը, ինչին դիպչում են: Սակայն նա չէր ընդունում իրողությունը եւ Հայհոյանքով հարձակվում էր վաճառողուհիների վրա, մեղադրում, որ նրանք թաքցնում են լավը, թարմը, իսկ իրեն հրամցնում ամեն տեսակի աղբ,- «Սրանք խղճուկ մանգոներ են, որոնցով միայն խոզ կարելի է կերակրել:

Խաբեբաներ: Ինձ այս սուլաման՝ են դեմ անում, կարծես ես չեմ լսում, թե ինչպես է նա զնգում երաժշտի դատարկ գլխի պես»: Իսկ շուկայի մյուս ծայրում նա բղավում էր. «Բա սա տավարի մի՞ն է: Պոռնիկներ: Սա ճիճվոտած քաբ է: Հիմարն էլ կհասկանաս, որ սրանք ցլի մատներ չեն, այլ ժանտախտից սատկած էլի, շան աղ- ջիկներ»: Այսպես նա բղավում էր մինչև խուսրոպելը, մինչև գամբյուզներով խոհարարուհիները եւ անասուններին կերակրելու բաղյաներով սպասյակները չէին ժողովում այն ամենը, ինչ աչքնե- րին էր ընկնում: Լեոտիսայի ավազակային բղավոցներն ավելի սուր էին, քան սեւ աղվեսնու պոչերը հափ անելու ցանկությունը խենթացած շների հաչոցները,- աղվեսենիները պահպանել էին էզվարդ արքայազնի կղզու,- որտեղից Լեոտիսան կենդանի սեւ աղվեսներ էր ստանում,- ձնածածկ աղվեսի որջերի հոտերը, նրա հայհոյանքն ավելի բազմահարկ էր ու փողոցային, քան խոսող թութակների չարաննեղ հիշոցները,- կարմրակուրծք այս գուա- կամայաներին տերերը ծածուկ վարժեցնում էին ասել այն, ինչ մեծ բավականությունը իրենք կասեին Լեոտիսային. «Գող Լեոտիսա: Բող կույս»: Կոկորդները ճղելով թութակները ասում էին այս բա- րերը՝ նստոտած սյունների երկաթյա ճյուղերին, շուկայի գմբեթի տակի ապակյա փոշոտ տերեւներին, որտեղ նրանք անհասանելի էին ծովահենային այն մրրիկին, բուկանյերյան այն սամբապալո- յին՝, որ կրկնվում էր ամեն չորեքշաբթի վաղ առավոտյան, այս կերպ նշանավորելով մանկությունը մատնաչափիկ կեղծպեններալի, որի ձայնը ավելի քնքուշ ու նուրբ էր դանում, իսկ շարժումներն ստավել նրբագեղ, հենց փորձում էր տղամարդ երեւալ՝ զրնգոցով հոտեւից քարշ տալով խաղաքարտե թագավորի թուրը: Նա բացար- ձակապես անտարբեր էր շուկայական իրարանցման մեջ, ուր իրա- գործվում էր ողջ այս թալանը, հանգիստ էր պահում իրեն, գուռոց, արժանապատվորեն, ինչպես մայրն էր ներշնչել, որպեսզի նկատ- վեր ազնվականական ծագումը, իսկ ինքը նույն այդ ժամանակ ա- մեն ինչ ոտնատակ էր տալիս շուկայական ցեխի մեջ, կատաղած քածի պես ու ամենավերջին բառերով հայհոյում անվրդով, սեւա- զգեստ, խայտարեկտ չալմաներով պառափների մոտ,- պառափները

* Սուլամա - արեւազարձային պոռոզ:

** Սամբապալո - գրոտեսկային, հինավուրց պար:

Հանգիստ լսում էին նրա հայհոյանքը, անտարբեր դիտում անա- մոթ թալանը, թափահարում էին հովհարները եւ նույնիսկ չէին թարթում աչքերը՝ կուռքի պես անշարժ նստած իրենց անասման ինքնամոռացման մեջ. նրանք կարծես չէին շնչում, ծամում էին ծխախոտի տերեւներ ու գնդած կոկա՝ խաղաղեցնող թուշն, որն օգնում էր նրանց տանել այդ խայտառակությունը, բաբոսային այդ թալանը, որ ավարտվում էր իր ոհմակով շրջապատված, իր վայ գեներալիկի ձեռքը բռնած, մազերը ցեց-ցեց շների միջով դե- պի շուկայի ելքը շարժվող Լեոտիսա Նասարենոյի բղավոցով. «Հա- չիվը ներկայացրեք կառավարությունը: Կառավարությունը կվճա- րի»: Պառափները հաղիվ լսելի հառաչում էին. «Տե՛ր ստսված, ե- թե միայն գեներալն իմանար: Գոնե մեկնումեկը համարձակվեր հայտնել նրան»: Խեղճ պառափները համոզված էին, որ նա մինչև մահ ու դերեզման չիմացավ այն ամենը, ինչ, ի խայտառակություն իրեն, գիտեր ողջ աշխարհը. նրա միակ եւ օրինական կինը՝ Լեոտի- սա Նասարենոն, հնդկացիների կրպակներից գողանում էր ապա- կյա այլանդակ կարասներ, խեցիկների փշրանքներով զարդարված շրջանակներ ունեցող հայելիներ, մարջանի մոխրամաններ, սիրիա- ցիների խանութներից փախցնում էր սպո ժապավենի համար նա- խատեսված մետաքսե դիպակներ, առևտրական փողոցի թափա- ուաշքիկ ոսկերիչների արկղիկներից, բռերով, ոսկյա ձկնիկներով մանյակներ ու սեղմ բուռնցքի տեսքով հմայիլներ էր թուցնում. ոս- կերիչները կարողանում էին միայն այսքանը ասել. «Դու ավելի թունդ աղվես ես, քան վզիդ փաթաթված սեւամորթները»: Նա փոցխում էր նախանձ աչքերին ընկած ամեն բան, հագուրդ տալով կուսանոցի նախկին միանձնուհուց մնացած միակ բանին՝ անճա- շակությունը եւ տեղի-անտեղի մուրալու կրքին: Բայց նախկինում եթե ստիպված էր լինում համիկի բուլբուլ փոխարքայական թա- զամասի մուտքերի մոտ մուրալ այս կամ այն իրը, ապա հիմա գուրն եկած փալաս-փուլուսով բանակային սայլեր էր լցնում եւ կարգադրում հաշիվը կառավարությունը ներկայացնել, որ նույնն էր, եթե ասեր. «Վճարը կստանաք տեք աստուց», որովհետեւ, վաղուց ի վեր, ոչ ոք չգիտեր՝ գոյություն ունի՞, արդյոք, կառավա- րություն ասվածը, թե վերածվել է ուրվականի: Մինք դե Արմաս

* Կոկա - բույս, որից կոկաին են ստանում:

Հրապարակի դիմաց ցցված բլրին տեսանք բերդի պարիսպներ, տեսանք Իշխանության տունը՝ պատմական պատշգամբով, որտեղից ժամանակին պատմական ճառեր էին արտասանվում, եւ լուսամուտներով, որ վարագուրված էին ժանյակավոր դարձերիաներով, գոգերին՝ սափորներ: Գիշերով տունը նմանվում էր երկնքով լողացող շոգենավի եւ նկատվում էր ոչ միայն քաղաքի ուզածդ կետից, այլեւ ծովից, յոթ մղոն Հեռավորությունից, իսկ այդպես նկատելի դարձավ այն օրից, երբ ներկեցին սպիտակ գույնով ու լուսավորեցին կլոր, գնդերի պես լապտերներով, որ դրվեցին Հայտնի բանաստեղծ Ռուբեն Դարիոյի ժամանման կապակցութեամբ: Բայց այս բոլորը միասին վերցրած՝ մեզ դեռ չէր համոզում, թե պրեզիդենտը բնակվում էր սպիտակ այդ պատերի ներսում, Իշխանութեան այդ տանը, իր պարստում: Ընդհակառակը, մենք հիմքեր ունեինք մտածելու, որ այս ամենը ցուցադրական է, որ գինվորակա-նությունը այդ պատերի ներսում սովորական կյանքի պատրանք է միայն ստեղծում՝ ձգտելով հերքել այն լուրերը, թե օր ծերութեան Հասած պրեզիդենտը ցնորքների դիրկն է ընկել, Հրաժարվել բոլոր բարիքներից ու պատիվներից, ուխտ է արել մինչեւ կյանքի վերջը ինքնամտաբան մեջ ապրել, Հոգին խաղաղեցնել քուրձերով, մարմնականը ոչնչացնել ամեն տեսակի երկաթյա հարմարանքներով. ասում էին նույնիսկ, որ նա սնվում է սեւ հացով միայն, ջրհորի ջրով, իսկ անկողին է ընտրել մենաստանի ճգնավորական խցի մերկ հատակը եւ այդպես պիտի ապրի այնքան ժամանակ, քանի մերկ հատակը եւ այդպես պիտի ապրի այնքան ժամանակ, քանի դեռ չի քափել ծանր մեղքը՝ բռնի տիրացել էր Լեռնախաչին, հզիացրել նրան, այդ քածին, որը աստծո գորութեամբ միայն չի արժանացել առայժմ բարձրագույն բոլոր շքանշաններին: Բայց լուրերը մնում էին լուրեր, ամեն ինչ ընթանում էր առաջվա պես նրա վշտով, անձայրածիթ թագավորութեանում, որովհետեւ Իշխանութեան բանալիները Լեռնախաչի նասարենոյի ձեռքում էին, եւ երբ սա Հրամայում էր հաշիվը կառավարութեանը ներկայացնել, ապա ամեն անգամ էլ հայտարարում էր՝ այդպիսին է պրեզիդենտի կամբքը: «Հաշիվը ներկայացրեք կառավարութեանը» - սկզբում թվում էր, թե հնամենի այս արտահայտութեանը որեւէ պարզեւ է խոստանում, բայց օրըստօրե սպիտակ քիչ հույս էր մնում: «Հաշիվը ներկայացրեք կառավարութեանը»: Տարիներ անց առավել համար-

ձակ պարտատերերի մի խումբ համարձակվեց չվճարված մուրհակներով լեցուն ճամպուղիները ձեռքներին հայտնվել պալատի պարեկատանը: Ամենազարմանալին այն էր, որ ոչ ոք մեզ չասաց «այո» եւ ոչ ոք չասաց «ոչ»: Հերթապահը մեզ ուղեկցեց մի համաս ընդունարան, որտեղ մեր հարցով պատվեց չափազանց քաղաքավարի, չափազանց երիտասարդ մի սպա, որը ժպտալով եւ նրբակիրթ շարժումներով, սիրալիրութեամբ առաջարկեց մեզ միմի բաժակ սուրճ, - «Պրեզիդենտական բերքից է, սենյորներ»: Հետո նա մեզ ցույց տվեց Հրաշալիորեն լուսավորված, մետաղական ցանցեր ունեցող լուսամուտներով եւ առաստաղից կախ էլեկտրական Հովհաննիսյան առանձնասենյակները. այնպես մաքուր էին ու լուսավոր, որ մեզանից յուրաքանչյուրը ապշած ինքն իրեն հարց տվեց. «Հապա ո՞ւր է Իշխանութեան ներսում հոտը: Հապա ո՞ւր է օծանելիքներով քողարկված նրա գարշահոտութեանը: Ժլատութեան ու զաժանութեանը մի՞թե կարող են բնորոշ լինել մետաքսե վերնաշապիկներով այս պաշտոնյաներին, իրենց գործն առանց շտապելու ու ալմուկի կատարող այս մարդկանց»: Երիտասարդ սպան մեզ առաջ տարավ. նա մեզ ցույց տվեց փոքրիկ ներքնաբակը, որտեղ Լեռնախաչի նասարենոն խուզել էր բոլոր վարդաթփերը, որպեսզի վաղորդյան օգը եւ վաղորդյան ցողը մաքրվեին աստծուց մոռացված անկեղանոցները մեռնելու քշված բորոտների, կույրերի ու կաթվածահարների գեշ հոտերից. նա ցույց տվեց մեզ հավանոցի նման բարաքը, որտեղ մի ժամանակ ապրում էին պրեզիդենտի հարճերը, ցույց տվեց ժանգոտած կարի մեքենաները, զորանոցային մահճակալները, որոնց վրա հարեմի բնակչուհիները քնում էին գույլ-գույլ, նույնիսկ երեքով. նա ասաց, որ ամթալի վանդակներով այս բարաքը պիտի քանդվի, իսկ տեղում ժամատուն է կառուցվելու. նա ցույց տվեց պրեզիդենտական պալատի սուրբ սրբոցը, այն տեղը, որտեղ ետկեսօրյա արեւով ոսկեգոծված, կենդանի ծաղիկներով ծածկի տակ, կանաչ ձողիկներով ցանցավանդակի ներսում սեղան էր դրված, որի շուրջը պրեզիդենտը Լեռնախաչի նասարենոյի եւ որդու հետ ճաշել էր քիչ առաջ. միայն նրանք իրավունք ունեին ճաշել այդ սեղանի շուրջը. նա ցույց տվեց մեզ առասպելական սեյթան, որի ստվերի տակ կապել էին ազգային դրոշի պես երկզույն ճոճը, որի մեջ նստած էր պրեզիդենտն անցկաց-

նուժ սիեստայի ամենաչոզ ժամերը. նա ցույց տվեց մեզ կաթնաֆերման, պանրագործարանը, մեղվանոցը, իսկ երբ ես էինք դառնում նույն ճանապարհով, որով պրեզիդենտը ամեն առավուտ ֆերմա էր գնում կիթը հսկելու, երիտասարդ սպան հանկարծ կանգ առավ շանթահարվածի նման եւ իր հայտնագործութեան հրճվանքը մեզ հետ բաժանելով, մատնացույց արեց ցիխի մեջ դրոշմված կոչիկի հետքը,- «Տեսեք, նրա ոտնահետքն է»:- Եվ մինչ քարացանք վիթխարի ներսանի դրոշմը տեսնելով: Այդ ոտնահետքից վեհություն ու հզորութիւն էր ճառագում, ուժի հանդարտութիւն, այդ ոտնահետքը մենութեան սուր յագուարի, տիրակալի իր հոտով խուտուտեց մեր քթածակերը, նայելով այդ ոտնահետքին, մենք նրա նվիրական գազտնիքին ավելի էինք մոտեցել, քան մեր խմբից այն միակը, որին թույլատրել էին պրեզիդենտի մոտ մտնել: Թույլատրութիւնը հաջողվել էր, որովհետեւ բարձրաստիճան սպաները սկսել էին ընդզգել Լետիսիա կոչված դուքսըրուկի գեմ, որն ավելի մեծ իշխանութիւն էր գալթել, քան գլխավոր գորահրամանատարինն էր, ավելին, քան կառավարութիւնն ունէր, քան պրեզիդենտը: Փառասիրութիւնից կուրացած, իրեն թագուհի կարծող Լետիսիա Նասարենոն այնքան էր հզփացել, որ գերազույն շտաբն այլեւս չէր կարող հանդուրժել եւ իր պատասխանատվութեամբ համարձակվեց թույլ տալ մեղանից մեկին նրա՝ մեր ախրոջ մոտ գնալ: «Միայն մեկը,- սասցին մեզ,- եւ թող ձեր ընտրյալը փորձանի, թեկուզեւ ակնարկի այն ամենի մասին, ինչ կատարվում է նրա թիկունքում»:- «Ահա, այսպես պատահեց, որ ես տեսա նրան: Նա մենակ էր իր ձյունաթույր առանձնասենյակում, պատերից կախված էին անգլիական արշավի նժույզներ պատկերող փորագրութիւններ: Նա նստել էր փափուկ բազկաթոռին, փոքր-ինչ ետ ընկած, նրա դիմաց պատվում էին հովհարի թեւերը: Հագին սպիտակ, ճարթված բամբակյա համազգեստ էր՝ պղնձյա կոճակներով, առանց տարբերանշանների. մետաքսյա ձեռնոց հագած ձեռքը դրված էր գրասեղանին, որի վրա ոչինչ չկար, բացի ոսկյա շրջանակով, միեւնույն չափսի երեք ակնոցներից: Նրա ետեւում գրագարակն էր՝ փոշոտ հատորներով, որ նման էին մարդկային մաշկից կազմված հաշվապահական մայր մատյանների, աջ ձեռքի կողմը բաց լուսամուտն էր՝ մետաղական ցանցով,- լուսամուտից ե-

րեւում էր ողջ քաղաքը՝ եւ ամբողջ երկնակամարը՝ բոլորովին առամպ, եւ ոչ մի թռչուն չկար, եւ մինչեւ ծովի մյուս կողմը մի քայլ էր թվում: Ես ինձ շատ թեթեւ զգացի, որովհետեւ պալատականների համեմատութեամբ նա շատ սովորական մարդ երեւաց. նա մի տեսակ տնավարի տեսք ունէր, բոլորովին նման չէր իր դիմանկարներին, եւ ես սկսեցի խզճալ նրան, որովհետեւ նրա ամեն ինչը ծիր էր, ծանրացած, ասես մաշվել էր անողորմ հիվանդութիւնից, թուլացել այն ատոիճան, որ ուժ չուներ ասելու՝ «նստեք»,- եւ նա ինձ նստել առաջարկեց մետաքսյա ձեռնոցի մեջ մտած ձեռքի վշտալի շարժումով: Նա ինձ լսում էր մի կողմ նայելով, խուլ, ծանր սուլոցի պես շնչելով, եւ այդ շնչից առանձնասենյակը լցվեց ամիակի հոտով, հետո կենտրոնացավ մուրհակները տնտղելու: Ես բացատրեցի նրան, թե ինչ է գրված, դիմեցի դպրոցական ակնառու ու պարզ միջոցներին, որովհետեւ վերացական մտածողութիւնը անհասանելի էր նրան: Ես սկսեցի նրանից, որ Լետիսիա Նասարենոն պարտքով այնպիսի քանակութեամբ դիպակ է գնել, որի երկարութիւնը այստեղից Սանտա-Մարիա-դե-Ալտար կհասնի ու ետ կգա, այսինքն՝ հարյուր իննսուն ծովային մղոն է կազմում վերոհիշյալ կտորի երկարութիւնը, եւ նա սասց. «Ըհը»,- այնպես սասց, կարծես ինքն իրեն էր խոսում: Իսկ բացատրութիւնս ավարտեցի ասելով, որ պարտքի ընդհանուր գումարը, նորին գերազանցութեան պատվին հաշվի առած գեղջով, իհարկե, հավասար է տասը տարվա վիճակախաղի գլխավոր վեց շահումների գումարին: Եվ նա կրկին սասց. «Ըհը»,- եւ միայն հիմա մեր հայացքները հանդիպեցին: Ակնոցը չէր գրել, եւ ես նկատեցի, որ նրա աչքերը երկչոտ են ու կարեկցող, իսկ երբ խոսեց, ձայնը շատ տարօրինակ թվաց, կարծես կրծքի տակ ֆիզհարմոնիա էր հեծկլտում: «Ձեր փատասրկները համոզիչ են եւ արգարացի,- սասց նա ինձ:- Հաշիվը ներկայացրեք կառավարութեանը»: Այո, ճիշտ այդպիսին էր նա այն օրերին, երբ Լետիսիա Նասարենոն վերափոխում էր ամուսնուն իր ցանկութեան համաձայն, երբ ամուսնու միջից դուրս էր կորզում Բենդիսիոն Ալվարադոյի, քարե դարի այդ վայրենու քարանձավային գատարակութիւնը: Լետիսիան նրա միջից հանեց ոտքի վրա, մի ձեռքին ափսե, մյուսում գոյալը, կանգնած կամ քայլելով ճաշելու սովորութիւնը,- հիմա երեքով նրանք ճաշում

էին ամատանոցային սեղանի շուրջը, ծաղկած պատատուկների վրանի տակ. նա նստում էր որդու դիմաց, Լեոտիան նստում էր կողքին եւ երկուսին էլ վարժեցնում նրբակիրթ շարժուձեւի, ինչպես նաեւ ուտելիքը կուլ տալու կանոններին, որպեսզի կերածը օգուտ տա եւ ոչ թե վնաս: Լեոտիան սովորեցրեց նրանց սեղանի մոտ նստել ուղիղ, սովորեցրեց պատառաքաղը բանել ձախ ձեռքով, դանակը՝ աջ, սովորեցրեց հանգամանորեն ծամել յուրաքանչյուր պատառը՝ տասնհինգ անգամ մի այտով, տասնհինգ անգամ՝ մյուսով, առանց բացելու բերանը, դուրսը բարձր պահած. խրատելիս նա ուշադրութիւն չէր դարձնում ամուսնու այն դիտողութեանը, թե այս ամենն իրեն հիշեցնում է գորանոցային խիտ վարժանքները: Հետո նա վարժեցրեց կարգալ կոտավարական պաշտոնաթղթերը, այն լրագիրը, որի մեջ նշված էր, թե պրեդիկեանն է լրագրի խնամակալն ու պատվաւոր խմբագիրը. Լեոտիան այս լրագիրն էր տալիս նրա ձեռքը հենց նա ճոճն էր մտնում՝ ընտանեկան ետնաբակի վիթխարի սեյքայի սովերի տակ, ճաշից հետո ննջելու մտադրութեամբ, - «Պետութեան գլխավորը պետք է իրազեկ լինի աշխարհի իրադարձութիւններին»: Ամուսնու քթին էր դնում ոսկյա շրջանակով ակնոցը եւ ճանապարհ գցում դեպի պրեդիկեանտական տեղեկատուի ջրիկ էջերը. մինչ Լեոտիան գրազվում էր որդու մարզումներով, նորին գերազանցութիւնը աչքի էր անցկացնում լրագրում տպագրված իր լուսանկարները՝ այնքան վաղեմի, որ գրանցից շատերը նույնիսկ իրեն չէին պատկերում, այլ նմանակին, որն օրերից մի օր մեռավ իր փոխարեն, այնքան վաղուց էր դա, որ նա նմանակի անունն էլ չէր հիշում. նա նայում էր այն լուսանկարին, որ պատկերում էր իրեն նախարարների խորհրդի նիստի ժամանակ, նախագահողի աթոռին նստած, իբր անցած երեքշաբթի, թեեւ գիսատղի Հայտնվելուց հետո նա չէր մասնակցել եւ ոչ մի նիստի. նա ծանոթանում էր իր իմաստուն այն դարձվածքներին ու պատմական արտահայտութիւններին, որ իրեն էին վերապրում բարձրակիրթ նախարարները եւ քիթն էր վեր քաշում. թխպոտ օգոստոսի սոթից շշմած՝ նա աստիճանաբար ընկղմվում էր սիեստայի հեղձուկ ճահիճը, քթի տակ մոթմոթալով. «Այս ինչ քաբոտ լրագիր է, գրողը տանի, եւ ինչպես են մարդիկ դիմանում»: Ինչ-որ բան, սակայն, մնում էր պատուց այդ ընթերցանութիւնից.

ինչ-որ չափով ընթերցանութիւնը օժանդակում էր նոր գաղափարների ծնունդին եւ կարճատեւ, ոչ խոր քնից արթնանալիս նա Լեոտիա նասարենոյի միջոցով նախարարներին հաղորդում էր իր ամենատարբեր հրամանները. նախարարները պատասխանում էին նույն Լեոտիայի միջոցով, ջանալով մտքներում կարգալ նրա մտքերը, որ շարագրում էր իրենց առաջ այդ տիկինը. «Որովհետեւ դու իմ պատգամախոսն էիր, դու կարողանում էիր արտահայտել իմ մտքերը, կարողանում էիր ձեւակերպել իմ ամենավսեմ գաղափարները, դու իմ ձայնն էիր, իմ բանականութիւնը եւ իմ ուժը, դու ամեն կողմից վրաս եկող լավայանման աշխարհի անդադար վնասից ու շառաչի միջից անհրաժեշտը անսխալ որսացող իմ ամենալոգ ականջն էիր»: Այսպես էր նա ասում, բայց իրականում տեղեկութիւնների ամենահուսալի աղբյուրները, որոնցով նա ղեկավարվում էր իր գործողութիւններում, դարձել էին անստորագիր հղումները, որ իսպառում էին պալատի ընդհանուր օգոստագործման պետքարանների պատերին. այդ ուղերձներում նա տեսնում էր այն ճշմարտութիւնը, որը ոչ ոք, - «նույնիսկ դու, Լեոտիա» - չէր համարձակվում բացահայտել նրա առաջ. նա կարգում էր այդ ուղերձները վաղ լուսարացին, առավոտվա կովկիթից հետո, մինչեւ օրապահները կհասցնեին դրանք ջնջել. նա հրամայեց ամեն օր ճերմակեցնել պետքարանների պատերը, որպեսզի ոչ մեկը չդիմանար հոգին դատարկելու գայթակղութեանը, ճերմակ պատի հետ բաժաներ իր ներսը զգած չարութիւնը. անստորագիր այդ ուղերձներից նա տեղեկացավ բարձրաստիճան սպաների վշտերին, ճանաչեց քծու այն սողացողներին, ովքեր առաջ էին քաշվել իր իշխանութեան սաղարթի տակ, բայց հոգու խորքում ասում էին իրեն. նա գրութեան լիւրսով տեղ զգաց այն ժամանակ միայն, երբ հաջողվեց թափանցել մարդկային հոգու ծածուկ խորքերը, իսկ թափանցեց, երբ, ինչպես մերկացնող Հայելու մեջ, պետքարանի պատերին տեսավ այս կամ այն սրիկայի գրածը: Զգացմունքների առատութիւնից նա կրկին սկսեց երգել, - տարիներ ի վեր նա չէր երգում, - եւ շղարչի ծխի միջից նայելով ծանծաղուտն ընկած էգ կետի լեշին՝ քնած կնոջ՝ Լեոտիա նասարենոյի մարմնին, նա երգեց. «Դե, ել, Լեոտիա, իմ սրտում արգեն առավոտ է: Կյանքը շարունակվում է: Ծովն իր ափերի մեջ է»:

Կյանքը շարունակվում էր, շարունակվում էր Լեոտիսիա Նասարենոյի զարմանալի պատմությունը, միակ այն կնոջ, որը նրանից ստացավ ամեն ինչ, բացի փուչ մի բանից՝ նրա Հեո միեհեուչն անկողնում արթնանալու իրավունքից: Որովհետեւ ամեն անգամ սիրուց հաղենալով, նա իր սենյակն էր քաշվում, ամուրիի իր ննջասենյակի դռան մոտ կախում վառվող լամպը, որ պետք է ծառայեր Հնարավոր փախուստի դեպքում, փակվում էր երեք կողպեքով, երեք սոցնակով եւ երեք շղթայով, պատկում էր բերանքսիվայր, Հատակին եւ քնում մենության մեջ, հազնված, ինչպես եղել էր ամեն գիշեր՝ մինչեւ Լեոտիսիա Նասարենոն, ինչպես լինելու էր Լեոտիսիա Նասարենոյից հետո, մինչեւ մենավոր ջրահեղձի երազով գիշերը: Բայց ամեն առավոտ, կովկիթից հետո, նա վերադառնում էր Լեոտիսիայի ննջասենյակ, որտեղ գիշերային գազանի Հոտ կար, վերադառնում էր, որպեսզի կրկին կատարի Լեոտիսիայի բոլոր ցանկությունները, հագեցնի նրա ազահուլությունը. նվիրում էր անհաշիվ հարատու թյուններ, անհամեմատ ավելին, քան ուներ հանդուցյալ մայրը՝ Բենդիսիոն Ալվարադոն, տալիս էր նրան ավելի շատ, քան կարող էր երազել որեւէ մեկն այս աշխարհում: Սակայն հարկ էր լինում սիրաշահել ոչ միայն Լեոտիսիա Նասարենոյին, այլեւ նրա անհամար ազգականներին, որոնք խումբ-խումբ հայտնվում էին Անթիլյան անհայտ կղզիներից. բոլորն էլ տկլոր, սովից զիւտացողներ էին, չունեին ոչինչ, բացի Նասարենո տոհմի պատկանելությունից. սրանց տղամարդիկ կոպիտ էին, խռպտած, կանայք՝ աչքածակություն տենդով բռնված: Լեոտիսիայի ազգականներն իրենց ձեռքն առան ազի, խմելու ջրի սուեւտուրը, լիտիաբար խցկվեցին այն մարզերը, որ վաղուց ի վեր կապալով տրված էին զինվորականներին, բաժանված զորատեսակների հրամանատարների միջեւ՝ նրանց որոշ նկրտումները չափավորելու նպատակով: Եվ ահա, հիմա, բոլոր այդ նասարենոները, փախցնելով սրանց բերանի հացը, տիրացան այլոց արտոնություններին, եւ այս ամենը, իբր պրեզիդենտի կամքով, թեեւ այդ կամքն արտահայտել էր Լեոտիսիան, իսկ ինքը միայն համաձայնել էր: Նույն այդ օրերին, Լեոտիսիայի պնդմամբ, նա վերացրեց մահապատժի բարբարոսական եզրանակը՝ չորս ձիերի օգնությամբ մարդուն մաս-մաս անելու եղանակով բարբարոսական մահապատժը եւ փորձեց սոսկալի այդ

պատժածեւր փոխարինել էլեկտրական աթոռով, որ նվիր էր ստացել երկրում օտարազգի դեսանտի գոյության տարիներին. դեսանտի հրամանատարն էր նվիրել, որպեսզի մենք էլ հաղորդակից դառնայինք սպանություն քաղաքակիրթ եղանակին: Եվ ահա, նա մտավ նավահանգստի բերդի տանջարանները, սոսկումի այդ փորձասենյակները, որտեղ ամենահյուսված քաղաքական բանտարկյալները որպես փորձաճազար ընտրվեցին,՝ նրանց վրա պիտի մշակվեր դահին բազմած մահվան կառավարումը. այդ գահը միացված վիճակում կլանում էր քաղաքի էլեկտրական ողջ էներգիան. մենք զիտեինք մահապարտների հետ փորձի անցկացման ճիշտ ժամը, դժվար չէր իմանալը. հանկարծ մարում էր լույսը, եւ մենք, սարսափից ճղմված, անշարժանում էինք խավարում, պահպանելով լուռության բուպեն նավահանգստի բողանոցներում, խմում մի-մի բաժակ մահապատժի ենթարկվածի հոգու համար. բայց մահապատժի ենթարկվում էին մի քանի անգամ,՝ մենք զիտեինք, որ մահապարտներից շատերը չէին մեռնում միանգամից, կիսամեռ կախվում էին գոտիներից, ծուխ էին արձակում, ինչպես միսը կրակի վրա, խոխոսցնում էին հրեշավոր ցավից, մինչեւ որ դահիճներից մեկը, էլեկտրականությամբ սպանելու երկու-երեք սպարդյուն փորձից հետո, խղճահարվում էր եւ կրակոցով վերջացնում դժբախտին,՝ «Ահա թե ինչպես եղավ Լեոտիսիա: Հանուն քեզ դատարկվեցին բանտի խցերը հանուն քեզ եւ ներեցի իմ թշնամիներին ու թույլ տվեցի նրանց հայրենիք վերադառնալ»:

Չատկվա նախօրյակին նա հրամանագիր հռչակեց, որի համաձայն ոչ ոք չէր պատժվելու այլախոհության համար, որն ազդարարում էր խղճի բացարձակ ազատություն, քանզի իր աշնան եռուն օրերին նա անկեղծորեն համոզված էր, որ նույնիսկ ամենաերդյալ թշնամիները մի փշուր երջանկություն իրավունք ունեն. նման երջանկություն նա վայելում էր Հունվարյան հրաշք գիշերները, Լեոտիսիա Նասարենոյի հետ, աշխարհում այն միակ կնոջ հետ, որն արժանացել էր պատշգամբում նրան տակի շորերով տեսնելու պատվին, Լեոտիսիայի հետ նա հիանում էր հանելուկային, արժաթավուն ուռնիներով, որ ծննդյան տոների առթիվ Բաբելոնի տիրակալներն էին ուղարկել եւ տնկված էին Անձրեւների այգում, հիանում էր բյուրեղապակյա անձրեւահեղեղի մեջ արեւի

ճառագայթների բեկբեկումով, թանձր տերեւների մեջ մոլորված Բեւեռային աստղով. Լեոփսիայի Հետ նա տնայգում էր ողջ աշխարհն իր ներսում ամփոփած, մեգաՀերցերի թվերով Համեմված ու աշխարհի մայրաքաղաքների անուններով ռադիոընդունիչի սանդղակը եւ տարածութեան խեղումների, իրենց ուղեծրերով շարժվող մոլորակների սուր ծաղրական սուլոցների միջից լսում Հերթական գլուխը մի ռադիոլեպի, որ ամեն օր Հաղորդվում էր Սանայագո-դե-Կուբայից,- ամեն գլխի վերջը մարդու սիրտը տագնապ էր գցում. «Գոնե մինչեւ վաղն սպրեմ: Տեսնեմ՝ ինչպե՞ս վերջացավ այս պատմութեանը»: Քնելուց առաջ գրադվում էր որդու դատարարակութեամբ. ծանոթացնում էր գեների տեսակներին, սովորեցնում որը որ դեպքում է օգտագործվում,- չէ՞ որ սա միակ գիտութեանն էր, որ նա տիրապետում էր Հանգամանորեն: Ինչ վերաբերում է քաղաքական իմաստութեան դասերին, ապա նա ամեն անգամ որդուն ասում էր միեւնույն բանը. «Երբեք Հրաման մի արձակիր, եթե Համոզված չես, որ կատարվի»: Նա ստիպում էր որդուն կրկնել ու կրկնել այս ձեւակերպումը, որպեսզի նա մեկընդմիջտ սերտեր, որ իշխանութեան գլուխ կանգնած մարդը միայն մի սխալ պլանի թույլ չտա՝ չարձակի այնպիսի Հրաման, որը չի կատարվելու. անշուշտ, այս ձեւակերպումը ոչ այնքան փորձով իմաստնացած Հոր, պետական Հասուն գործչի ձեւակերպում էր, որքան ձեռքը կրակը խոթած, գառամ ձերունու խրատ, բայց տղան անապաման կՀիշեր այդ խրատը մինչեւ մահ ու գերեզման, եթե այդքան երկար սպրեր, որովհետեւ առաջին անգամ լսել էր վեց տարեկանում, այն օրը, երբ Հոր ղեկավարութեամբ կրակեց ծանր թնդանոթից եւ Հայրական պատգամը Հիշողութեան մեջ կապվեց սարսափելի որոտի Հետ. իսկ մենք ծանր Հրանոթային այդ կրակոցը Համարել էինք տարերային ահեղ ազեռի սկիզբ, որովհետեւ կրակոցից Հետո սոսկալի փոթորիկ սկսվեց՝ առանց անձրևի, բայց շանթ ու որոտով. այնպես էր լինում չորսբորբը, ասես Հրարուխ էր արթնացել, իսկ Կոմսորո Ռիվադավայի կողմից փչեց Հրեշավոր, բեւեռային քամի, որը շուտ տվեց ծովը, իրար խառնեց ջրի բոլոր շերտերը, պոկեց գետնից ու սրպես մի փետուր տարավ թափառական կրկեսը, որ տեղ էր գրավել նավահանգստի Հին, ստրկավաճառների նախկին Հրասարակում, եւ մենք Հետո

ցանցերով փղեր էինք որսում, սուզված ծաղրածուններ, ընձուղտներ, որ լողում էին ճոճածողերին Հենած, ճոճածողերից նրանք կառչել էին փոթորկի առաջին պոթվածան ժամանակ եւ դրանց Հետ էլ ծնվը նետվել. նույն այդ կատաղի փոթորիկը քիչ մնաց ծովի Հատակը տաներ բանանակիր այն նավը, որի մեջ էր երիտասարդ բանաստեղծ Ֆելիքս Ռուբեն Գարսիա Սարմյենտոն, որը Հետագայում Հռչակվեց Ռուբեն Դարիո անունով,- փոթորկից մեկ ժամ անց նավը մտավ մեր նավահանգիստ: Կեսօրվա ժամը չորսն էր, փոթորկից թարմացած օդում աշխուժացել էին մժղուկները, ծովը խաղաղվել էր, եւ նորին գերազանցութեանը ննջասնյակի լուսամուտից դուրս նայելով տեսավ սաստիկ քամուց ճարձված մի ճերմակ շոգեհամ, որը, աջի վրա թեք ընկած, դանդաղ սահում էր ծովախորշի ոսկեգույն Հարթութեան վրայով. նավապետի կամրջակին կանգնել էր նավապետն ու անձամբ ղեկավարում էր նավի մերձեցումը նավամատուցին, իսկ կողքին, մուգ մահուղից բաճկոնակ եւ երկրդանցք ժլիտ Հաղած, մի ուղեւոր կար. գեներալն այդ մարդու մասին ոչինչ չլսեց մինչեւ Հաջորդ կիրակի, իսկ կիրակի օրը Լեոփսիա Նասարենոն ամուսնուն դիմեց աներեւակայելի խնդրանքով. «Ուզում եմ այսօր Ազգային թատրոն գնանք՝ պոեզիայի երեկո է»: Եվ նա Համաձայնեց: Այդ նույն երեկո մենք, ոտքի վրա կանգնած, պրեզիդենտին սպասեցինք երեք ժամ, դահլիճի Հեղձուկում քրտինքի մեջ լող տալով, տառապելով տոնական Հագուստների մեջ, որ մեզ Հարկադրեցին Հագնել վերջին պահին: Բայց ահա, վերջապես, նվազեցին ազգային Հիմնը, իսկ մենք ժափահարելով շրջվեցինք դեպի կառավարական օթյակ, որտեղ Հայտնվեց կուսանոցի Հաստիկ նախկին միանձնուհին՝ գլխին գանգուր փետուրներով գլխարկ, իսկ դեպակե շրջագեստի վրա՝ սեւ աղվեսներին գցած, չպատասխանելով ողջուններին, նա նստեց գեներալական Համագրեստով որդու կողքին, իսկ տղան ծալեց շուշանին շատ նման մետաքսյա ձեռնոցները եւ, ի պատասխան ժափահարութեանների, թափահարեց դրանք,- նրա մոր կարծիքով՝ Հին ժամանակներում ճիշտ այդպիսի էին ամբոխին ողջունում արքայազները. ուրիշ ոչ ոք չկար կառավարական օթյակում, բայց մենք Համոզված էինք, որ նա այնտեղ էր, մենք զգում էինք նրա աննկատելի ներկայութեանը, մենք զգում էինք պոեզիայի խոռվա-

բար կրքերից մեր հոգիների խաղաղությունը պահպանող մարդու ներկայութիւնը. չէ՞ որ նա էր նախանշել մեր սիրո ռաբը, մեր զգացմունքների խորութիւնը եւ, նույնիսկ, մեր մահվան ժամկետները: Այո, նա այնտեղ էր, օթյակի չլուսավորված անկյունում, բոլորից աննկատ, բանաստեղծից աննկատ. բանաստեղծը նրա աչքին որոտանման ձայնով հզոր միտոտալրոս թվաց. բանաստեղծի ձայնի կերկրոցը տարածվում էր ինչպես բաց ծովում, այդ կերկրոցը նորին գերազանցութեանը ստիպեց ակամա համբառնալ թե այդ օթյակից, թե դահլիճից եւ թե երկրային այդ պահից, համբառնալ վեր, վեր, դեպի այնտեղ, որտեղ ոսկյա եղջուրներ էին փչում, որտեղ դրանց արծաթյա հնչյունների լուսավոր շողերի մեջ նշմարվում էին Մարտի ու Վեներայի հաղթական մարները, փառքի հաղթական մարները. «Ոչ ձեր փառքի, իմ գեներալ»: Նա տեսավ այնտեղ հերոս դյուցազուններին, մկանուտ դրոշակակիրներին, տեսավ գամբու, սեւ շներ, հզոր, երկաթյա սմբակներով մարտական ձիեր, կոպիտ փետրափնջերով սաղավարտները գլխներին ասպետների նիզակներ ու տապարատեղեր, տեսավ, թե ինչպես այդ ասպետները խլեցին տարօրինակ, օտար դրոշմ. «Գրավեցին ոչ ի փառս ձեր հզորութեան, իմ գեներալ»: Նա տեսավ, հանուն հայրենիքի հավերժ փառքի ու անմահութեան, կարմիր ամուսնու արեւներին ու սառցե ձմեռի ձյուններին, քամիներին, գիշերներին, սառնամանիքին, ատելութեանը, մահվանը մարտահրավեր նետած կատաղի պատանիներ, նրանց հայրենիքն ավելի վեհաշուք էր ու փառավոր, քան այն երեւակայականը, որ հայտնվում էր տենդալիտի ցնորքներում, քաղաքացիական կռիւների թռչուններում, երբ ինքը ոտաբորելի մի գինովոր էր. նա իրեն ոչնչութիւն զգաց ու խղճուկ լսելով ծափահարութիւնների աներեւակայելի պայթյունը եւ իր խավար անկյունում միանալով նրանց, մտածեց. «Մայր իմ, Բենդիսիոն Ալվարադո, այ, սա է իսկական հաղթանակը: Սրա համեմատութեամբ իմ պատվին կազմակերպված բոլոր ցույցերը աղբ են»: Նա իրեն բռնաբարված էր զգում, ընկճված էր հեղձուկից ու սանկոնամ կոչվող երկարատու եւ վնասակար մժողովներից, նրան վշտացնում էին ոսկեգօծ ծեփազարդերով ու թորչոյած թափիչով պատած օթյակի սյուները. «Գրողը տանի ինչպե՞ս է պատահել որ այս հնդկացին կարողացել է նման հրաշալիք գրել ճիշտ

այն ձեռքով որով քամակն է սրբում»: Մինչեւ հոգու խորքը ցնցված իրեն ցայսօր անհասանելի պոեզիայից, նա գերված փղի նման չէր հանդարտվում եւ մեկ ետ ու առաջ էր քայլում՝ ջանալով վիթխարի իր ստեղծող հանդիսավոր ու վսեմ տողերի մեջ մտնել, մեկ էլ ննջում՝ հնչեղ ու կրքոտ բազմաձայն այն օրհներգից հմայված, որ Լետիսիա Նասարենոն արտասանեց նրա համար պալատի ներքնաբակում, վիթխարի սեյթայի ճյուղերից հյուսված հաղթական մարի ստվերի ներքո. նա փորձեց հիշողութեամբ կարգալ ողջ պոեմը կաթնափերմայի թարմ ու տաք թրիքների օլիմպոսի վրա, երբ հանկարծ գետինը ցնցվեց ու ժանակի պայթյունից. ժամանակից շուտ էր պայթել կառասրահում կանգնած պոեզիոկենտական լիմուզինի ետնամասում գրված ու ժանակը. «Հրեշավոր պայթյուն էր, իմ գեներալ: Մի այնպիսի հզորութեամբ, որ շատ ամիսներ անց մենք քաղաքի տարբեր թաղամասերում դեռ գտնում էինք զրահի ծոմոված կտորներ»: Այդ լիմուզինով պիտի Լետիսիա Նասարենոն որդու հետ շուկա գնար՝ թալանի, ինչպես վարվում էր ամեն չորեքշաբթի: «Այնպես որ մահափորձը նրա վրա էր նախապատրաստվել, իմ գեներալ»: Եվ հիմա միայն նա խփեց իր ճակատին. «Գրողը տանի, ո՞նց եմ աչքաթող արել»: Իսկապես՝ ո՞ւր էր չքվել նրա առասպելական գգոնութիւնը: Արդեն մի քանի ամիս շարունակ արտաքնոցի պատերին գրված ուղերձները հղված էին ոչ թե իրեն եւ ոչ էլ քաղաքացիական նախարարներից որեւէ մեկին, այլ լկտի այդ նասարենոներին, որոնք իրենց ատամները խրել էին գեներալների, աշխարհիկ իշխանութիւնների շոյալ ողորմածութիւններով ապրող եկեղեցական հայրերի շահերի մեջ: Ծիշտ է, նման գրութիւնները, ինչպես ժամանակին վիրավորական բառերով մոր սրբութեան դեմ գրածները, նա համարում էր ժամանակի ընթացքում ամենաստվորական հայհոյանքի, թուլթակային բառերի, ծաղրանքի վերածված անվնաս մի բան, որ ծնվում էին արտաքնոցի տաքութեան մեջ, անձնական վիրավորանքներից. երբեմն այդ վիրավորանքները փողոց էին դուրս գալիս, հաճախ՝ իր օժանդակութեամբ. նա ձգտում էր խայտառակ այս կամ այն պատմութեան դժգոհութիւնը լիքքաթափել տալ ճշոցներով, բայց մոլեգնել այնպես, որ երկու կլիխտալ՝ ու ժանա՞ղ դնես... Եվ որտե՞ղ:

* Կլիխտալ - 46 կգ:

Հենց Իշխանության տաճարը: Ինչպե՞ս է դա պատահել, ինչպե՞ս է թույլ տվել պոզիտիվի չեփորների Հնչյուններով Հմայել իրեն այնպես, որ դավաճանել սկսի նրբագույն Հոտառությունը՝ վազր-մարդակերի Հոտառությունը: Այդ ինչպե՞ս նա ժամանակին չկարողացավ ճանաչել վաղեմի ծանոթի՝ վտանգի սուր հոտը: Այս ի՞նչ բան է: Նա շտապ իր մոտ Հրավիրեց Հրամանատարական կազմին՝ տասնչորս դողողացող բարձրաստիճան սպաներին. ուրիշի կամքի, այն էլ միջնորդավորված կամքի կատարման այսքան տարիների ծառայության մեջ նրանք երկու քայլ Հեռավորության վրա կրկին տեսան անհասանելի ծերին, որի իրական մարմնական գոյությունը ամենապարզն էր նրա բոլոր Հանելուկներից. «Նա ընդունեց մեզ նիստերի դահլիճում, իր գահին՝ պրեզիդենտական բազկաթոռին նստած, շարքային գինվորի Համազգեստով. նրանից, ինչպես ժանտաքիսից, մեզի հոտ էր փչում, նա չափազանց նուրբ ոսկյա շրջանակով ակնոց էր դրել,- նույնիսկ իր ամենավերջին գիմանկարներում նա առանց այդ ակնոցի էր պատկերված, նա անհուսալիորեն ծեր էր ու մեզանից անսահման Հեռու. նա Հանեց մետաքսյա ձեռնոցները, եւ մենք տեսանք, որ նրա ձեռքերը Հին գինվորականի ձեռքեր էին, կանացի էին ու ավելի թարմ, ասես գթասիրտ մարդու ձեռքեր լինեին. մնացած ամեն ինչը մագաղաթի էր ու մուսլը. որքան ուշադիր էինք նրան նայում, այնքան պարզորոշ էինք տեսնում, որ նրա ծանրացած մարմնում կյանքի վերջին շունչն է մնացել, բայց դա անսանձ տիրակալի, բացարձակ, անմասնատելի Իշխանության շունչն էր,- ինքը, նույնիսկ, դժվարատեսում էր զսպել իր ներսի Հրեշի, ինչպես դժվարանում են սանձել վայրի ձիուն. նա ոչ մի բառ չասաց, գլուխն էլ չշարժեց, երբ մենք Հերթականությամբ պատիվ առանք մեր գերագույն Հրամանատարի առջև, իսկ երբ նստոտեցինք նրա դիմաց, կիսաշրջան կազմած բազկաթոռներին, նա Հանեց ակնոցը եւ սկսեց նայել մեզ իր թափանցող աչքերի քննող Հայացքով. նա տեսնում էր մեր հոտին մտքերի բոլոր որջերը, տեսնում էր, թե ինչպես են մեր հոտին մտքերը կոմանդրեխաների՝ նման հո-հո սողում դեպի իրենց մութ ապաստարանները, բայց եւ մերկացնում էր դրանց, մեկը մյուսի ետեւից, անխնա, ամեն մեկիս վրա վատնելով ճիշտ այնքան ժամա-

* Կոմանդրեխա - արիս:

նակ, որքան պետք էր նրան պարզելու՝ թե ով որքան է փոխվել մոռացության մշուշով պատած այն երեկոյից, երբ վերին ներշնչանքով, մատի-թեթեակի շարժումով նա մեզ ամենաբարձր կոչումները շնորհեց»:

Որքան երկար էր նա Հայացքով ծակում նրանց, այնքան ավելի էր Համոզվում, որ մահափորձի կազմակերպիչները տասնչորս այս գաղտնի թշնամիների մեջ են, բայց բոլորի դիմաց իրեն այնպես մենակ ու անպաշտպան էր զգում, որ իզուանի նման աչքը կկոցելով, դուրսը բարձրացրեց ու միասնության կոչ արեց. «Այժմ, ինչպես երբեք, մեզ անհրաժեշտ է միասնություն եւ Համախմբվածություն, քանզի խոսքը գնում է Հայրենիքի բարօրության եւ զինված ուժերի պատվի շուրջը»: Նա խորհուրդ տվեց ցուցաբերել խոհեմություն եւ ձեռնարկել եռանդուն միջոցներ՝ իրենց վրա դրված պատվախորտաքելությունը իրագործելու համար. անհրաժեշտ էր գտնել մահափորձի կազմակերպիչներին ու Հանձնել ռազմական ատյանի ձեռքը. «Այսքանը, սենյորներ», - ավարտեց նա, Հաստատ Համոզմունքով, որ մահափորձի կազմակերպիչը նրանց մեջ է, թերեւս, բոլորն էլ կազմակերպիչներ են: Նա սրտում խայթոց զգաց, Հոգեկան սպանիչ վերք ստացավ, երբ Հանկարծ գիտակցեց, որ Լեոխիա Նասարենոյի կյանքն այսուհետեւ ոչ թե ասածո ձեռքին է, այլ ամբողջովին կախված է իր մաստուկությունից. կկարողանա՞, արդյոք, փրկել նրան, գլխավերեւում կախված սպառնալիքից, այն անխուսափելիից, որ վաղ թե ուշ կատարվելու է, գրոզը տանի: Նա Հարկադրեց Լեոխիային Հրաժարվել Հասարակական միջոցառումներին մասնակցելուց, ստիպեց նրա առավել ազա՛հ ազգականներին փաստափուսաները Հավաքել, Հեռանալ բարձրագույն Հրամկազմի շահախնդրությունների ոլորտներից. ամենահասակացողներին նա Հյուպատոսներ դարձրեց, ամենակոտորները շուկայի կեղտաջրերով ջրանցքի երեսը ելան տարուկայի թփուտների մեջ, երկար տարիների ընդմիջումից Հետո նա Հանկարծ Հայտնվեց նախարարների խորհրդի նիստերին եւ գրավեց թափուր մնացած իր բազկաթոռը՝ Համակված այն վճռականությամբ, որ Հոգեւորականությանը թույլ չի տա թափանցել պետական գործերի մեջ,- «Որպեսզի փրկեմ քեզ քո

* Տարուկյա - վայրի թփուտ:

թշնամիներէից, Լեոխիա»։ Այնուհետեւ նա կրկին շոշափեց բարձրաստիճան հրամկազմի տրամադրութիւնը եւ Համոզվեց, որ վերջին Հանդիպումից հետո յոթ հրամանատարներ իր նկատմամբ լուրջ վերաբերմունք ունեն, իսկ ինչ վերաբերում էր պաշտպանութեան նախարարին, սպա նա իր վաղեմի բարեկամն էր. այսպիսով, անվստահելի էին վեց զորահրամանատար, վեց Հանելուկ էր մնում, եւ այդ Հանելուկները անասՀամներն երկարաձգում էին նրա գիշերները. մղձավանջային այն նախազգացումը, թե Լեոխիա Նասարենոն արդեն մահվան կնիք է կրում, նրան Հանգիստ չէր տալիս, նրան թվում էր, թե Լեոխիային սպանում են իր աչքերի առաջ, սպանում են՝ անսալով նախազգուշական իր բոլոր միջոցառումները. նա փորձել էր տալիս բոլոր կերակուրները, հասկապես այն օրից, երբ հացի մեջ ձկան փուշ Հայտնաբերվեց, ամեն օր ստուգվում էր Լեոխիայի սենյակների օգի բաղադրութիւնը, որովհետեւ նա վախենում էր, որ մահացու թույնը կարող էին լցնել Ֆլիտի* սրվակը, նա սարսափեց, երբ ճաշի ժամին Լեոխիայի դեմքին գունատութիւն նկատեց, երբ սիրո վայելքի մեջ մարեց Լեոխիայի ձայնը, նրան հետամտում էր այն միտքը, թե Լեոխիայի խմելիք ջուրը կարող են վարակել դեղին տենդի մանրէներով, թե Լեոխիայի աչքի կաթիլների մեջ կարող են արծասալ խառնել, թշնամական մահացու վտանգներով խարդավանքների Հնարավորութիւնը այդ օրերին ամեն պահ մտայնում էր նրա գոյութիւնը. նա կեսգիշերին վեր էր թռչում քնից, սարսափած դաժան տեսիլներից, որ նրան իրականութիւն էին թվում. իբր, Լեոխիա Նասարենոն, ահա, այս վայրկյանին, արյունաքամ է լինում Հնդկացի կախարդների աչքով տալուց։ Նա գրեթե ցնորվել էր Հարյուրավոր կեղծ ու իրական, Լեոխիային սպառնացող վտանգներից, եւ արգելեց նրան դուրս գալ պալատից, առանց ամենակատաղի զվարդիականների ուղեկցութեան. սրանց արտոնված էր կրակել առաջին իսկ կասկած հարուցողի վրա՝ առանց զգուշացման։ Իսկ Լեոխիան պալատից դուրս էր գալիս ամեն չորեքշաբթի եւ նա լուսամուտի մոտ կանգնած՝ նայում էր, թե ինչպես է կինը որդու հետ զրահապատ նոր ինքնաշարժը նստում, ջանում էր ներսում խեղդել չար կանխազգացումները, ձեռքերով, փորձանքից հետո մնալու,

* Ֆլիտ - միջատասպան զեղամիջոց։

Հմայանքի շարժումներ էր հորինում եւ աղոթում քթի տակ. «Մայր իմ Բենդիսինո Ալվարադո պահպանիր նրանց։ Եեղիր նրա կրծքին ուղղված գնդակը հեռացրու թույնով բաժակը գաղտնի Հայտնի դարձրու»։ Նա մի պահ էլ դադար չունեւ, քանի դեռ դե Արմաս հրապարակից չէր լսվում Լեոխիային ուղեկցող պատվո պահակախմբի ազդանշանը, քանի դեռ Լեոխիան եւ որդին չէին Հայտնվում փարոսի առավոտյան փայլերով լուսավորված ետնաբակի արահետին։ Լեոխիան վերադառնում էր երջանիկ, հուզված, գոհ ձայնով բղավում պահակախմբի զինվորների վրա, որոնք մեքենայից դուրս էին բերում դրասանգներ՝ ծննդյան գիշերվա Համար, որի մոտալուտ գալուստը փառաբանում էին փողոցներում կախված ցուցանակներն ու հրավառութեան աստղերը, ինքն էր հրամայել վաղօրոք տոնականորեն զարդարել քաղաքը, որպեսզի այդպէս գտնե գիմակ հագցնե իր անհանգստութեան երեսին. նա դիմափորում էր Լեոխիային սանդուղքի վրա, հրճվելով կնոջ ողջութեամբ, ներշնչելով նրա սեւ աղվեսնիների նալթայինաձ հոտը, նրա քրտնքի թթվահոտը, նրա խղճուկ մազերի հոտը. նա օգնում էր կնոջը ննջասենյակ տանել հերթական ավարը, չկարողանալով խեղդել ներսում տարօրինակ այն Համոզվածութիւնը, թե երջանկութեան վերջին փշուրներն է Հավաքում, թե իր այդ երջանկութիւնը դատապարտված է կործանման, - ավելի լավ չէ՞, ուրեմն, առհասարակ չիմանալ, թե ինչ բան է երջանկութիւնը։ Հուսահատութիւնը Համակում էր նրան առավել ուժեղ, երբ Հանգամանորեն կշռադատում էր դժբախտութիւնը կանխելու քայլերը, նրա բոլոր Հմայանքները կատարվելիքն ավելի անխուսափելի էին դարձնում, աստժո ամեն օրը մոտեցնում էր իր կյանքի սոսկալի այն չորեքշաբթին, երբ մշտական վախից ու Լեոխիայի ճակատագրի Համար հուզումներից թուլացած, ի վերջո, դաժան Հանգստութեամբ մտածեց. «Ինչ լինելու է, թող լինի, գորողը դրանց տանի։ Եվ որքան շուտ, այնքան լավ»։ Նա դեռ չէր հասցրել գիտակցել մտքում ասածի իմաստը, երբ կատարվեց կատարվելիքը. առանձնասենյակ խուժեցին երկու Համահարգ եւ գեկուցեցին, որ Լեոխիա Նասարենոյին եւ որդուն պատառուտել ու լսժուկ են շուկայի վայրենացած շները։ «Նրանք խժուեցին նրանց ողջողջ, իմ գեներալ։ Բայց դրանք մեզ ծանոթ փողոցային շներից չեն, այլ մեկ

անձանոթ գամփոռներ՝ կատաղի, դեղին աչքերով եւ հարթ, շնածկան մորթով: Ինչ-որ մեկը դրանց քսի է տվել Լեոտիա Նասարենոյի սեւ ազվեսներին վրա: Վաթսուն շուն էին, իմ գեներալ, վաթսուն բացարձակապես իրար նման շներ: Ոչ մեկը չհասցրեց ուշքի գալ՝ այնքան արագ դուրս պրծան բանջարեղենի վաճառսեղանի ետեւից ու հարձակվեցին Լեոտիայի ու տղայի վրա: Կրակել էր լինի, որովհետեւ վախենում էինք նրանց եւ ոչ թե շներին սպանել, իմ գեներալ»:

Դա մի դիվային, արյունալի բաքոսատոն էր, հրեշավոր մահվան հողմապտույտ, շնային մարմինների կծիկ, որից շատ կարճ ակնթարթով, աղերասլից դուրս էին պարզվում մեկ Լեոտիայի, մեկ տղայի ձեռքերը, բայց շատ արագորեն երկու զոհն էլ վերածվեցին ագահորեն խժովող մսապատառների, եւ այս ամենը կատարվեց շուկայական ամբոխի աչքի առաջ, հարյուրավոր մարդկանց աչքի առաջ. ոմանց դեմքը այլայլվել էր սարսափից, ոմանք էին թաքցնում չարախնդությունը, իսկ ինչ-որ մեկը լաց եղավ խղճահարուժյունից, բայց, ահա, վերջացավ ամեն ինչ եւ բոլորը տեսան, որ գետնին ընկած է Լեոտիա Նասարենոյի փետրե մանուշակներով զարդարված գլխարկը. սարսափից քարացած, արյունոտված, կուռքերի նման կանաչի վաճառող կանայք անձայն շշնջացին. «Ատուված իմ. այս ամենը էր կատարվի, եթե գեներալը չկամենար»: Ահա, այսպես պատահեց դեպքը՝ ի խայտառակություն պրեզիդենտական գլխարկայի, որին հաջողվեց փրկել միայն ճերմակություն չափ մերկացած ոսկորները, հավաքել էին արյունոտված բանջարեղենի միջից, «Մրայն այս սպիտակ ոսկորներն են մնացել, իմ գեներալ»: Ճիշտ է, ոսկորներից բացի գտնվեցին ու հավաքվեցին նաեւ տղայի մեղալիները, նրա խաղաքարտե թագավորի թուրը, Լեոտիա Նասարենոյի սեկե կոշիկները, որ չգիտես ինչու ջրի երես ելան ծովախորշում, շուկայից մի ամբողջ մղոն հեռավորության վրա, գտնվեցին գունավոր ապակուց ուլունքներ եւ օղեղրահի կտորից պատրաստված մի քսակ, «Այս իրերն, ահա, ձեզ ենք հանձնում, իմ գեներալ, ինչպես նաեւ այս երեք բանային, սեւացած ոսկու նշանի այս մատանին եւ հիսուն սենտավո՝ Հինգ մետաղադրամ՝ տասական սենտավո: Ահա, հաշվեք, խնդրում ենք: Ուրիշ ոչինչ չի մնացել նրանցից»: Նրա համար բացարձակապես

նշանակություն էր ունենա, թե ինչ է մնացել հարազատներից, եթե կարողանար կանխատեսել, որ ընդամենը մի քանի տարի անց իսպառ մոռանալու էր չարաբաստիկ չորեքշաբթի օրվա պատահարը, բայց հիմա նա հեկեկում էր կատաղությունից ու չքնեց ողջ գիշերը, տառապելով որովհետեւ, չլթալված մարդակեր շների ոռնոցից. ոչ մի կերպ նա էր կարողանում վճռել՝ ինչպես վարվեն այդ շների հետ, որովհետեւ շիթեցրել էր այն միտքը, թե շների մահապատիժը Լեոտիայի եւ որդու կրկնակի սպանությունն էր լինելու. էջ՞ որ նրանք շների փորում էին. նա հրամայեց քարուքանդ անել բանջարեղենի շուկայի երկաթյա տաղավարը եւ տեղում մագնոլիայի այգի անկել, լորեր աճեցնել, իսկ այգու կենտրոնում վեր խոյացնել մարմարյա խաչ. այս խաչը փարոսից բարձր պիտի լիներ եւ շողարձակվեր ավելի պայծառ, որպեսզի ապագա սերունդների հիշողության մեջ հավերժանար պատմական այն կինը, որին գեներալն ավելի վաղ մոռացավ, քան կհասցնեին քանդել հուշարձանը, որ պայթեցրին մի գիշեր եւ ոչ մեկին չվրդովեցրեց պայթյունը, իսկ մագնոլիաները խոզերին կեր դարձան, այգիին վերածվեց կեղտաջրերի գարշահոտ լճակի, բայց գեներալը երբեք չտեսավ այդ լճակը ոչ միայն այն պատճառով, որ անձնական վարորդին հրահանգել էր շրջանցել բանջարեղենի նախկին շուկան, եթե շրջանցումը, նույնիսկ, շուրջերկրյա ճամփորդության երկարությունն ունենար, այլ որովհետեւ՝ քաղաքում էր Հայտնվում այն օրերից սկսած, երբ իր բոլոր նախարարությունները տեղափոխեց արեւոտ ապակուց պատրաստված շենքը եւ մի քանի սպասուհիների հետ պալատում մնաց մեն-մենակ. պալատը դադարեց պալատի նման լինելուց, քանի որ նա հրամայեց ջնջել Լեոտիա Նասարենոյի թագավորական նկրտումների բոլոր հետքերը. նա մեն-մենակ շրջում էր ամայի միջանցքներով ու դատարկ սենյակներով, անսպասակ, անգործ, ժամանակ առ ժամանակ միայն չնչին ցուցումներ տալով հրամկազմին կամ մասնակցում նախարարների խորհրդի նիստերին, երբ որեւէ կնճոտ հարց էր լուծվում եւ վերջնական վճռի համար պրեզիդենտի կամքն էր անհրաժեշտ լինում. նա հարկադրված էր նաեւ ընդունել չարանեղ գեսպան Ուիլսոնին, որը տեղավորվելով սեյբայի սովերի տակ, մնում էր երկար, հյուրասիրում Բարտիմոյան քաղցրավենիքով, մերկ կանանց լուսանկարներով ամսագրեր

ցույց տալիս, հեռանալուց առաջ ջանալով համոզել նրան արտաքին պարտքերի վիթխարի տոկոսների մարման դիմաց վճարել երկրի սահմանային ջրերը. նա դեսպանին թույլ էր տալիս խոսել մինչև վերջ, մեկ լսելով, մեկ չլսելով՝ նայած շահին, - երբ դեսպանի բառահրաբուխը դառնում էր ծայրաստիճան ձանձրացնող, գրուցակիցն այդ ողջ հեղեղն ականջի կողքով էր բաց թողնում եւ լսում կանաչ ծառին նստած չալիկ թռչնակի մասին երգը, որ երգում էր պալատից ոչ հեռու գտնվող օրիորդաց դպրոցի երգչախումբը. իջնող մթնշաղի հետ նա ետնաբակով ճանապարհ էր գցում դեսպանին, աշխատելով բացատրել, որ թանկագին հյուրը կարող է պահանջել բացարձակապես ամեն ինչ, բացառությամբ ծովի, - «Ինչպե՞ս կարող եմ մնալ առանց լուսամուտիս տակ ծփացող ծովի: Ի՞նչ եմ անելու մենակ առանց ծովի, հսկայական այս տանը: Ի՞նչ կպատահի ինձ, եթե վաղը ես չտեսնեմ արեւամուտի մի պահի բոցավառվող ճահճի նմանվող ծովը: Ինչպե՞ս եմ ապրելու դեկտեմբերյան այն քամիների բացակայությամբ, որոնք առանց փարոսի կանաչ փայլերի էլ խուժում են ջարդված լուսամուտներից ներս. ես չէ՞ որ լքել եմ իմ սարահարթի մշուշները եւ տենդախոտից շնչահեղձ լինելով՝ խրվել քաղաքացիական կռիվների քուրան ոչ թե հայրենասիրական զգացմունքներից տոգորված, ինչպես զրված է կենսագրական բոլոր բառարաններում, եւ ոչ էլ արկածախնդրական նկատառումներով, ինչպես պնդում են ումանք, էլ չեմ խոսում Ֆեդերայիստական գաղափարներից, եւ թող սուրբ հողը թեթեւ լինի դրանց վրա, այլ բացարձակապես ծովը տեսնելու համար: Մնացած ամեն ինչը տանձի պոչ են, իմ թանկագին Ուիլսոն, այնպես որ հարկ կլինի մի այլ բան մտածել»: Եվ նա, թեթեւակի թփփփացնելով դեսպանի ուսին, հրաժեշտ էր տալիս: Ծանապարհ գցելով դեսպանին, նա մտնում էր իր ապաստարանը, վառում լույսերը նախկին գերատեսչությունների դատարկ սենյակներում, եւ մի երեկո հանկարծ միջանցքում մոլորված կով տեսավ. նա վռնդեց կովին մինչեւ սանդուղք եւ ծածկված ուղեգորգի մեջ սմբակներով խճճված կենդանին թափալզլոր ցած ընկավ աստիճաններով ու փչրեց գանգը՝ ի ուրախություն քաղցած բորոտների, որոնք իսկույն վրա պրծան լեշը մաշկեղու, - բոլոր բորոտները, կաթվածահարները եւ կուլրերը վերադարձել էին Լեոսի-

սիս Նասարենոյի մահից հետո եւ կրկին բնակվում էին այգում, հուսացած վարդի թփերի մեջ, կրկին մի պողոտեց բուժիչ այգի են խնդրում, աստղոտ գիշերներին երգեր էին ասում, եւ նա նրանց հետ երգում էր հեռավոր ու փառավոր ժամանակների երգը. «Սուսաննա, մոռոս արի, Սուսաննա». կեսօրվա ժամը Հինգրիս կովանոցի լուսամուտից նա նայում էր դպրոցից տուն դարձող, կապույտ գոգնոցներով, գուլպաներով, երկար ծամերով աղջիկներին եւ, տոփանքից մարելով, նրանց իր կողմն էր գրավում՝ լուսամուտի երկաթյա ճաղերի արանքից խաղացնելով ձեռնոցի լաթե մատները. «Աղջիկ, այ աղջիկ, մոռոս արի, թույլ տուր քեզ կամթեմ». «Օ, մայր իմ անուշիկ, մենք փախչում էինք նրանից, ինչպես թռչախտավորի աչքերով ուրվականից». իսկ նա տեսնելով նրանց փախուստը, փչվում էր, մտածում. «Մայր իմ Բենդիսինոն Արվարադո ինչ ջահել են այս ժամանակների աղջիկները». նրան ուրիշ ոչինչ չէր մնում անելու, քան իր վրա ծիծաղելը, իրեն անպետք համարելը, բայց երբ անձնական բուժակը, առողջապահության նախարարը, որին միշտ ճաշի էր հրավիրում, վճռեց չսահմանափակվել, աչքերի զննությամբ, զարկերակի ստուգմամբ եւ ծերունական կարծրափսի դեմ դեղ առաջարկեց, որպեսզի խցանի նրա հիշողության արտահոսքի անոթները, նա իր բուժակին շատ անհարմար տեղեր ուղարկեց, - «Բա ես դեղ խմո՞ղ եմ: Ես մի մարդ եմ, որը բացի տենդախոտից, այն էլ քաղաքացիական կռիվների ժամանակ, երբեք չի հիվանդացել»:

Հիմա նա մենակ էր ճաշում ողջ աշխարհից կտրված, թիկունք արած ողջ լույս աշխարհին, - բազմագիտակ դեսպան Տեյրիլենդը նրան հուշեց, որ այդպիսի ճաշում են Մարտիոյի թագավորները. նա ճաշում էր, ջանալով նստել ուղիղ, բարձր պահած գլխով, պատառաքալը ձախ ձեռքով էր բռնում, դանակը՝ աջով. հանգամանորեն ծամում էր ուտելիքը՝ հավատարիմ մոռացված դատախարակուհու խիստ կանոններին, այնուհետեւ չըջում էր ողջ պալատը՝ գտնելու այն թաքստոցները, որտեղ պահում էր մեղրով պուրիկները, բայց գտնելով այս կամ այն թաքստոցը, մի երկու ժամ հետո մոռանում էր տեղը, նոր որոնումներ ձեռնարկում եւ ընթացքում, սիգարետի մնացուկի նման ճեղքերը խրված, խողովակաձեւ ոլորված թղթի շերտիկներ էր գտնում, որ ժամանակին գրասենյակ-

կային մատյանների լուսանցքն էին կազմում,- վաղուց, շատ վաղուց, մի այլ ժամանակաշրջանում նա կորում էր այդ լուսանցքները, որպեսզի դրանց վրա գրեր այն ամենը, ինչը չէր կարող հիշել տարիներ անց: «Վաղը երեքշաբթի է»,- գրված էր շերտիկներից մեկի վրա, իսկ մյուսի վրա նա կարդաց. «Քո ճերմակ թաշկինակին կարմիր թելով սկզբնատուներ են ասեղնագործված, բայց դրանք քո անվան տուները չեն, իմ տիրակալ»,- նա ոչինչ չհասկացավ եւ զարմացած կարդաց մյուս շերտիկը. «Իմ հոգու Լեւոսիա Նասարենո, տես, թե ինչ եմ դարձել առանց քեզ»,- «Լեւոսիա Նասարենո»,- այս անունը հանդիպում էր գրեթե բոլոր շերտիկներում, եւ նա ոչ մի կերպ գլխի չէր ընկնում, թե ով է եղել իր հոտեւից գրավոր այսքան հառաչանք թողած այդ դժբախտը,- «Գրողը տանի, իսկ ինչո՞ւ է իմ ձեռագրով գրված»: Այո, իր ձեռագիրն էր, ձախլիկի անկրկնելի իր ձեռագիրը, որով նա ժամանակին նախշում էր պետքարանի պատերը, գրում ինքն իրեն ոգեւորելու համար. «Կեցցե գեներալը»: Նա արդեն չէր բարկանում իր վրա, որ փախքոտի մեկն է դարձել, իջել է հետեւակային, ծովային, օդային զորամասերի ուղածը զինվորականի մակարդակից, որ փսիքն է թափում կուսանոցի ինչ-որ միանձնուհու համար, որից միայն անունն է մնացել՝ այն էլ մատիտով գրուած թղթի նեղ շերտիկների վրա. նա պարզապես չէր հիշում, թե ինչ էր եղել չարաբաստիկ չորեքշաբթիից առաջ եւ հետո, սկսած այն օրից, երբ հրաժարվեց ձեռք տալ Լեւոսիայի եւ որդու իրերը, որ գրասեղանին էին դրել համհարզները. մի այլ կողմ նայելով՝ նա հրամայել էր. «Տարեք այդ կոշիկները, այդ մեղալները, տարեք բոլորը, ինչ հիշեցնում է հանգուցյալներին»: Եվ բոլոր իրերը տարան Լեւոսիայի ննջասենյակ, որտեղ անցել էին նրա սիրո խենթ սիեստաները,- «Մեխեք այնտեղի բոլոր դռներն ու պատուհանները, գրողը տանի, եւ չհամարձակվեք ներս մտնել, եթե նույնիսկ ես հրամայեմ»: Այս հրամանն արձակելով, նա երկար ամիսներ կծկվել էր սարսափի դողերոցքի մեջ, լսելով Լեւոսիային ու որդուն խժուած շղթայակապ շների ունոցները, բայց սիրտ չէր անում դրանց սպանդանոց քելու հրահանգ տալ, որովհետեւ մտածում էր, որ շներին տրված ցանկացած պատիժը ցավ է պատճառելու թանկագին հանգուցյալներին. նա ճոճն էր խրվում, փորձելով մոռանալ, ջանալով մա-

րել իր կատաղությունը, որովհետեւ գիտեր, թե ովքեր են արյունակիցների դահիճները. իր տանը տեսնելով մարդասպաններին, նա նվաստացում էր ապրում, բայց այդ օրերին ոչինչ չէր կարող անել եւ հարկադրված էր համբերել, քանզի իշխանությունը չէր բավարարում դրանց վիզը ոլորելու համար. նա հրաժարվեց հուղարկավորման արարողությունից, արգելեց ցավակցական այցելությունները, սուգ չհայտարարեց,- սպասում էր ժամին, օրովում չարության ճոճում, վիթխարի սեյրայի ստվերի տակ. հենց այստեղ, սեյրայի ստվերի տակ վերջին հավատարիմ բարեկամը, արտահայտելով բարձրաստիճան ողջ հրամկագմի կարծիքը, ասաց, թե հրամկագմը, իբր, հպարտանում է այն արժանապատվությամբ եւ գոալածությամբ, որով ժողովուրդը կրում է այս սոսկայի ողբերգությունը. ամենուր խաղաղություն է ու կարգուկանոն: Նա հագլվ նկատելի քմծիծաղ տվեց. «Հիմարություններ ես դուրս տայիս, բարեկամ, ցավն էլ հենց դա է, որ խաղաղություն է, ցավն էլ հենց դա է, որ կարգուկանոն է: Մարդկանց բոլորովին էլ չի հուզել այդ դժբախտությունը»: Նա վերընթերցեց լրագիրը ծայրից ծայր, ձախից աջ, աջից ձախ, ջանալով ավելին կորզել, քան ասված էր կառավարական թղթակցական կենտրոնի պաշտոնական հաղորդագրության մեջ, կարգադրեց ռադիոընդունիչը կողքին դնել, որպեսզի բաց չթողնի կարեւոր լուրերը եւ վերջապես հասավ նպատակին. Վերակրոււից սկսած մինչեւ Ռիորամբինի բոլոր ռադիոկայանները հաղորդում էին, որ ազգային անվտանգության ծառայությունը բռնել է մահափորձի կազմակերպիչների հետքը: «Հապա ի՞նչ էիք կարծում, մորմի գավակներ»,- մոթմոթաց նա, իսկ ռադիոն շարունակեց, որ մահափորձի կազմակերպիչները բռնվել են արվարձանային հասարակաց տներից մեկում, որի վրա ականանետային կրակ է բացվել. «Ահա այդպես,- հոգոց քաշեց նա,- խեղճ մարդիկ»: Սակայն նա մնաց ճոճում, բոլորովին անտարբեր, ոչ մի շարժումով չմատնելով մտքերը, ինքն իր մեջ աղութելով. «Մայր իմ Բենդիսին Արվարաղո պահպանիր կյանքս վրեժխնդրության համար ուղեկցիր ինձ մայր ոգեշնչիր ինձ մայր»: Նա համոզված էր, որ մայրը լսեց ազերսը եւ ընդունեց, ահա թե ինչու լիովին տիրապետեց իրեն եւ հաղթահարեց վիշտը,- այս փոփոխությունը նկատեցին նաեւ հասարակական կարգի ու

ազգային անվտանգության համար պատասխանատու գերագույն շտաբի սպաները, որոնք ներկայացել էին զեկուցելու. «Իմ գեներալ, մահափորձի կազմակերպիչներից երեքը սպանվեցին կարգուկանոնի պահպանման ուժերի հետ փոխկրակոցի ժամանակ, երկուսը ձեռքազրկված են եւ գտնվում են Սան-Խերոնիմոյի խցերում»: Մրգաջրով բաժակը ձեռքին, ճոճում նստած, նա ասաց. «Ընչը», - եւ նշանատու հրաձիգի ամուր ձեռքով բոլորի համար հյուսթյցրեց, - «Նա իմաստութեան մարմնացում էր, երբեք չէր եղել այգուլիսին, եւ նրբանկատ էր, ինչպես երբեք, այնքան նրբանկատ ու ուշադիր, որ գուշակեց մեր ցանկությունը եւ թույլ տվեց մեզ ծխել: Չլաված բան էր՝ թույլ տալ մեզ ծխել ծառայողական պարտականությունները կատարելիս»: «Այս ծառի տակ բոլորս հավասար ենք», - ասաց նա եւ հանգիստ լսեց զեկուցի մանրամասները՝ թե ինչպես է մտածված եղել ու իրագործվել չուկայի մահափորձը, ինչպես են Շոտլանդիայից առանձին խմբերով բերել որսաչների՝ ցեղական ութսուներկու քոթոթներ, որոնցից քսաներկուսը սատկել են այս կամ այն պատճառով, իսկ մնացած վաթսուներեքն մեծ վարպետությունը վարժեցրել է շոտլանդացի շնագազը, որը հանցավոր նպատակներով շներին անողոք առելություն էր պատվաստել ոչ միայն Լեոխիա նասարենոյի սեւ ազվեսներին, այլև հենց տիրուհու, ինչպես նաև նրա որդու նկատմամբ, - «Շներին վարժեցնում էին՝ օգտագործելով հարդարանքի, ահա, այս իրերը, իմ գեներալ: Հոտ քաշելու էին տալիս պայտատական լվացքատնից գողացված, ահա, այս սպիտակեղենը, Լեոխիա նասարենոյի, ահա, այս իրանակալը, ահա, այս թաշկինակը, գուլպաները, տղայի ահա այս համազգեստը, իմ գեներալ: Ծանաչո՞ւմ եք այս իրերը»: Նա չնայեց էլ ցույց տրվող իրերի կողմը եւ միայն ասաց. «Ընչը», - եւ ուշադիր լսում էր զեկուցի շարունակությունը. «Այդ վաթսուն շներին վարժեցրին չհաչել, երբ պետք է, որ հաչեն, վարժեցրին մարդկային մսին, իմ գեներալ. նրանց պահում էին փակի տակ, ասածո լույս աշխարհից բոլորովին մեկուսացրած. նրանց վարժեցնում էին մի քանի տարի շարունակ, մայրաքաղաքից յոթ մղոն հեռավորության վրա, չինական բարձիթոզի մի ագարակում. այս ագարակում կային Լեոխիայի եւ ձեր որդու խրտվիլակներ՝ բնական չափսերով եւ նրանց հագուստ-կապուստով,

տով, բացի դրանից, շներին վարժեցրել էին ճանաչել ձեր որդուն եւ Լեոխիային դեմքով, մշտապես ցույց տալով նրանց լրագրային, ահա, այս լուսանկարները»: Եվ սպաները նրան ցույց տվեցին բոլոր էջերը լուսանկարներով սոսնձված պլետը, որպեսզի պրեզիդենտը գնահատեր արդուկած, կուտած այդ խոզերի կատարած վիթխարի աշխատանքը, - «Ամեն մեկն իր գործն է անում, իմ գեներալ»: Բայց նա նրանց կողմը չնայելով իր «Ընչը»-ն նետեց, եւ այդժամ նրանք ամենակարեւոր տեղեկությունը հայտնեցին. դավադիրներն, անշուշտ, ինքնուրույն չէին գործել. նրանք գործակալներն էին թաքուն մի կազմակերպության, որի կենտրոնը գտնվում է արտասահմանում, - «Ահա նրանց նշանը, ձեր գերագանցություն»: Եվ ցույց տվեցին սազի փետուրի եւ դաշույնի խաչածեւումով դավադիրների նշանը, եւ նա ասաց. «Ընչը»: Իսկ նրանք շարունակեցին զեկուցը, որից պարզվեց, որ բոլոր դավադիրները վաղուց թաքնվում էին արգարադատություն աչքից՝ վախենալով նախկինում գործած քրեական հանցագործությունների պատասխանատվությունից: Եվ նրանք ցույց տվեցին մի պլետ, որտեղ ամփոփված էին ոստիկանական գործերից հանված դավադիրների լուսանկարները. «Այս երեքը սպանված են, իսկ այս երկուսը՝ ձերբակալված ու բանտված Սան-Խերոնիմոյի խցերում, իմ գեներալ: Ինչպե՞ս վարվել նրանց հետ՝ ձեր կամքն է: Մատուցիտ եւ Գուճարո Գոնես դե Լեոն եղբայրներն են, մեկը՝ քսանութ, մյուսը՝ քսաներեք տարեկան: Առաջինը դասալքել է զինված ուժերի շարքերը, մշտական բնակավայր չունի եւ անորոշ զբաղմունքի տեր է, մյուսը արհեստագործական ուսումնարանում խեցեգործություն է դասավանդում. սրան տեսնելով՝ շները ուրախությունից պոչերը շարժեցին եւ իրենց ողջ պահվածքով հավատարմություն ցուցադրեցին, ինչը անհերքելի ապացույցն է նրա մեղսակցություն, իմ գեներալ»: Սակայն նա այս անգամ էլ ասաց իր «Ընչը»-ն, իսկ օրվա պաշտոնական տեղեկագրերը ամփոփելիս գովեստով արտահայտվեց այն երեք բարձրաստիճան սպաների հասցեին, որոնք զբաղվել էին հետաքննությունը, եւ պարգևատրեց նրանց «Հայրենիքին հավատարիմ ծառայության համար» պատվավոր մեդալով. նա անձամբ հանձնեց մեդալները եւ հենց տեղում, պարգևատրման հանդիսավոր արարողության ժամանակ, սահմանեց ռազմադաշ-

տային ստյան, որը Մատրիսիո եւ Գուճարո Պոնսե դե Լեոն եղբայրներին դատապարտեց գնդակահարութեան,- «Դատաւճիւր պետք է ի կատար ածվի վճռի հռչակման պահից հետո քառասունութ ժամվա ընթացքում, եթե, իհարկե, ձերդ գերագանցութեանը ներում չչնորհի»:

Այդ քառասունութ ժամվա ընթացքում նա պառկեց իր ճոճում, բացարձակ միայնութեան մեջ, աշխարհի տարբեր ծայրերից լավող ներման խնդրանքների առաջ խուլ ձեւանալով. նա ռադիոյով լսում էր Ազգերի Համագործակցութեան շատախոսութեանը, իր հասցեին նետված հարեւան երկրների հայհոյանքը, լսում էր, թե ինչպե՞ս էին իրեն գովաբանում ու պաշտպանում հարեւան մյուս երկրները. այնուհետեւ նա ընդունեց իր նախարարներին եւ նույն ուշադրութեամբ ունկնդրեց թե նրանց, ովքեր երկհոտորեն խոսում էին գլխաւորութեանից, թե նրանց, ովքեր բարձրաձայն պնդում էին վճռական միջոցների անհրաժեշտութեանը. նա հրաժարվեց ընդունել մոլորյալ երկու ոչխարների ճակատագրերի անհանգստութեամբ լեցուն, հովվական ուղերձը ներկայացնելու շտապած պատի նվիրակին. նա լռեցայն լսեց այն հազորագրութեանը, ըստ որի ամբողջ երկիրը հուզված էր ու բորբոքված իր լուրթեամբ, լռեցայն ականջ դրեց հեռավոր կրակոցներին, լռեցայն ընկալեց պայթեանի որոտը, որ կատարվեց ծովախորշում, ծով դուրս գալու պատրաստ ռազմական նավի վրա, առանց նկատելի որեւէ պատճառի,- «Տասնմեկ սպանված, իմ գեներալ, ութսուններկու վիրավոր. նավը շարքից դուրս եկավ», - «Լավ», - ասաց նա, ննջասենյակի լուսամուտից նայելով ծովախորշի մատուցների բոցկտացող գիշերային խարույկին: Սկսվել էր մահվան դատապարտվածների վերջին գիշերը. եղբայրները դատաւճիւր ի կատար ածմանը սպասում էին Սան-Սերոնիմոյի ռազմական բազայում: Նա այս ժամերին պատկերացնում էր նրանց դեմքը ըստ տեսած լուսանկարների. իսկույն աչք էր զարնում եղբայրութեանը. նույն հոնքերն էին,- պատկերացրեց, թե ինչպե՞ս են դրանք դողում սարսափից. միայնակ էին, դատապարտված, վզերից կախված համարներով,- պատկերացրեց նրանց խցերում՝ մշտապես վառվող լամպերի պայծառ լույսի տակ. նա հանկարծ զգաց, որ նրանց մտքերը իրեն են ուղղված, զգաց, որ նրանք ներման հույս են փայփայում.

նրա ոչ մի շարժումով, սակայն, հնարավոր էր ենթադրել, թե ինչպե՞ս է վարվելու. նա ավարտեց իր աշխատանքային սովորական օրը, ինչպե՞ս միշտ, հրաժեշտ տվեց հերթապահ սպային, որը մնացել էր կանգնած նրա ննջասենյակի դուռն մոտ, որպեսզի ցանկացած պահին պատրաստ լիներ աշխարհին հայտնելու պրեզիդենտի վճիռը, եթե վճիռը նույնիսկ արձակվեր մինչեւ առաջին աքլորականչը: «Բարի գիշեր, կապիտան», - անփութորեն ասաց նա, երեսին էլ չնայելով, կռից կախեց լամպը, փակվեց երեք կողպեքով, երեք սողնակով եւ երեք շղթայով, պառկեց հատակին եւ երեսնիվայր ընկղմվեց զգայուն քնի մեջ, որի թիթեւ թաղանթի միջով լավում էին բակից եկող շների հաչոցը, շտապօգնութեան մեքենաների ազդանշանները, ճայթուկների պայթեանները եւ կասկածելի մի տոնակատարութեան երաժշտութեանը, որ գալիս էր դատաւճիւր դաժանութեանից ցնցված քաղաքի թանձր խավարի խորքից. նա արթնացավ կեղծիշերին, տաճարի գանգերի դողանջից, ժամը երկուսին երկրորդ անգամ արթնացավ, իսկ ժամը երեքին արթնացավ մանրամաղ անձրեւից, որ ճանկուում էր լուսամուտների ապակիներն ու մետաղական ցանցը, եւ դժվարութեամբ վեր ելավ հատակից. այդպե՞ս ծանր ու բարդ շարժումներով ելնում է ցուլը՝ սկզբում քամակն է բարձրացնում, հետո հենվում առջեւի ոտքերին ու բարձրացնում է արդեն լորձ ծորացող բերանով բուրթ թապահ սպային ամենից առաջ լուսամուտների տակից վռնդել շներին՝ ուր ուզում են, միայն թե չլավի դրանց ոռնոցը, բայց չստակեցնեն, կառավարութեան հաշվին պահեն այնքան, մինչեւ ծերութեանից իրենք ոտքերը երկինք տնկեն: Երկրորդ հերթին նա հրամայեց ազատ արձակել շարաքաստիկ այն չորեքշաբթի օրը Լեոնիսիային եւ որդուն ուղեկցող պահակախմբի զինվորներին. եւ, վերջապես, երրորդ հերթին, նա հրամայեց անհապաղ մահապատժի ենթարկել Մատրիսիո եւ Գուճարո Պոնսե դե Լեոն եղբայրներին, բայց սպանել ոչ թե գնդակահարութեամբ, ինչպե՞ս վճռել էր ռազմադաշտային ստյանը, այլ կիրառել մահապատժի հիանալի եղանակը՝ քառասուն չորս ձիերի օգնութեամբ: Եվ Պոնսե դե Լեոն եղբայրներին պատառոտեցին ձիերով եւ նրանց մարմնի մասերը ցից հանեցին մեր վշտալի ու անձայրածիր թագավորութեան ամենա-

տարբեր շրջաններում՝ Համընդհանուր սարսափ տարածելու նպատակով: «Նեղճ տղաներ», - փնթփնթաց նա, քստքստացնելով ծանր, վիրավոր փղի իր վիթխարի ոտքերը եւ կրքոտ աղոթեց մտքում. «Մայր իմ Բենդիսիոն Ալվարադո օգնիր ինձ ուղեցույց եղիր մայր: Երկիր ուղարկիր այն մարդուն որը կօգնի ինձ վրեժխնդիր լինել անմեղ արյան համար»: Նա օր ու գիշեր երազում էր Հետախուզելու գերբնական ընդունակությամբ օժտված մարդ գտնելու շուրջ, տենչում, որ նրան իր մոտ նախախնամությունը ուղարկի, նա պատկերացնում էր նրան Հիշաչարության իր գառանցանքներում եւ թաքուն հուզմունքով, Հանդիպած մարդկանց աչքերի խորքը նայելիս ջանում ճանաչել նրան. շրջապատի ձայներին ահանջ դնելիս փորձում էր որոտ նրա ձայնի առանձնահատուկ ինչ-ինչ երանգը: Նա սպասում էր սրտի թելադրանքին, քրքրում Հիշողության բոլոր անկյունները եւ արդեն գրեթե կորցրել էր նրան գտնելու հույսը, երբ շացուցիչ հմայքով այդ մարդը ցցվեց իր դեմ. «Նա ամենարնտի մարդն էր բոլոր մարդկանցից որոնց տեսել էին իմ աչքերը մայր»: Նա հագնված էր այնպես, ինչպես նախկինում գողոներն էին հագնվում: Հենրի Պոուելի ժամանակների Փրակ էր հագին՝ մերակում գարդենիա խրած. Պեկովերի ժամանակի շալվար եւ արծաթյա երփներանգ դիպակից ժիլետ. այդ մարդը սովոր էր փայել Եվրոպայի ամենաբարձրաշխարհիկ սրահներում, որտեղ նա հայտնվում էր վիթխարի, Հորթի մեծությամբ, մռայլ, մարդկային աչքերով իր դրբերման շան հետ, - «Խոսե Իգնասիո Սանես դե լա Բար,- ներկայացավ նա,- ձեր խոնարհ ծառան եմ, ձեր գերազանցություն»:

Նա վերջին ազատ շառավիղն էր քաղաքացիական կռիվների փոթորկից ջնջված, Ֆեդերալիստական կառուցիյոների բանակներից ջարդված մեր բարձրաշխարհիկ այն դասի, որը վսեմաշուքություն իր բոլոր հավակնություններով, հսկայական, տիրաթախիծ կալվածքներով ու Փրանսիական արտասանություններով վերացել էր Հայրենիքի երեսից. Հրաշալի, սոհմիկ կապրալ էր, չուներ ոչինչ, բացի իր երեսունյոթ տարիներից, յոթ լեզուների իմացությունից եւ թոհիչքի պահին հավթ վարկելու որսորդական չորս մրցանակից, որ արժանացել էր Դոլիլի մրցումներում, բարձրահասակ էջր, սլացիկ կազմվածք ուներ, երկաթագույն մաշկ, բացառությամբ ձեր-

մակ ներկած մի փնջից՝ սեւ, մետիսի, ուղիղ բացվածքի սանրվածքով մազեր, ձիգ, կամային շրթներ, գերթափանցող աչքերի վճռական հայացք, նա սիրում էր կեցվածք ընդունել գունավոր լուսանկարչական սարքերի դիմաց, մեղմանուչ, գարնանային բնանկարի Ֆոնով, որ պատկերված էին լինում տաղավարների գորեղեններում. այնպես էր իրեն պահում, ասես, կրիկետ էր խաղում բալագույն իր ձեռնափայտով. կապրային տեսնելով, նորին գերազանցությունը թեթեւացած շունչ քաշեց. «Ահա նա: Նա է: Հենց սա է ինձ պետք: Եվ Խոսե Իգնասիո Սանես դե լա Բարը մեր գեներալի մոտ ծառայություն անցավ՝ մի պայման միայն կապելով. «Ձեր գերազանցությունը ինձ պետք է հատկացնի ութ Հարյուր հիսուն միլիոն պեսո, որոնց ծախսման համար ես հաշվետու չեմ լինելու ոչ մեկի առաջ, բացի ձեր գերազանցությունից, ինչպես նաեւ ենթարկվելու եմ միայն ձեզ, ձեր գերազանցությանը: Իմ կողմից պարտավորվում եմ երկու տարվա ընթացքում ձեզ հանձնել Լետիսիա Նասարենոյի եւ ձեր որդու իսկական դահիճների գլուխները: Պայմանը ընդունվեց,- «Համաձայն եմ»: Բանգի գեներալը հավատաց Խոսե Իգնասիո Սանես դե լա Բարի հավատարմությունը, գործելու նրա ընդունակությանը, Համոզվեց բազմաթիվ փորձությունների ենթարկելուց, հոգու լաբիրինթոսը թափանցելուց հետո. այս փորձություններին ենթարկում էր՝ պարզելու նրա կամքի ուժը, տարածման չափը, իմանալու՝ կա որեւէ թույլ ճեղք նրա բնավորության մեջ. վերջին փորձությունը դոմինո խաղի մի քանի դաժան փուլերն էին, որ խենթ համարձակությամբ շահեց Խոսե Իգնասիո Սանես դե լա Բարը, առանց շահելու թույլտվություն ունենալու,- «Որովհետեւ նա տեսածս մարդկանցից ամենախիզախն էր մայր նա չափազանց համբերատար էր գիտեր ամեն ինչ գիտեր սրճի եփման յոթանասուներկու եղանակ կակղամորթներին տարբերակում էր ըստ սեռի նոտա էր կարողում եւ կույրերի այբուբենին էր ծանոթ նա կարող էր երկար լուելով նայել աչքերիս եւ ես էջի իմանում որտեղ թաքնվեմ այդ անվրդով Հայացքից ես չփոթվում էի նրա ձեռքերի նրբագեղ շարժումներից երբ անփույթ հենվում էր բալագույն իր ձեռնափայտի կոթին շողացնելով ճկույթի մաքուր պայաստը ու ես չգիտեի ուր կորչեմ նրա վիթխարի շան սարսափից որ աչալուրջ ու ահեղ պառկում էր տիրոջ ոտքերի տակ ու

Թրթռացնում իր մորթը մարմնի կենդանի ու թավշե այդ պանդյա-
նը եւ չգիտեի ուր կորչեմ լոսյոնի բուրումնավետ հոտ արձակող
այդ մարդուց որի մարմինը ոչ շոյանքից վախ ուներ ոչ մահից որը
ապշեցուցիչ էր եւ միաժամանակ սառնարյուն հաճախ չեն այս եր-
կուար միատեղ լինում եւ ահա այս մարդը համարձակվեց ասել ինձ
որ ես բոլորովին նման չեմ գինվորականի որ գինվորական եմ դար-
ձել վե՛հ նկատառումներով,- «Դուք նման չեք բոլոր այդ գինվորա-
կաններին, գեներալ: Նրանք բավականին պարզունակ եւ նույնպի-
սի պարզունակ հավակնություններ ունեցող մարդիկ են: Կոչումը
նրանց համար բարձր է իշխանությունից, նրանք գերադասում են
հրամայել եւ ոչ թե իշխել, նրանք ծառայում են ոչ թե ինչ-ինչ բա-
նի, այլ ինչ-որ մեկին, ահա թե ինչու է հեշտ նրանց կառավարելը,
առանձնապես, եթե նրանց մեկ-մեկու դեմ ես լարում», - այսպես
ասաց նա իսկ ինձ մնում էր միայն ժպտալ ինքս իմ մեջ մտածելով
որ դժվար թե կարողանամ թաքցնել մտքերս շճեցնող այս մար-
դուց որին ես ավելի մեծ արտոնություն էի շնորհել քան որեւէ մե-
կին իշխանության բոլոր տարիներին եթե չհաշվենք թանկագին
բարեկամիս Ռոդրիգո դե Ագիլարին եւ թող աստված փրկի նրա
հոգին»: Եւ գեներալը խոսեց Իգնասիո Սանես դե լա Բարին դարձ-
րեց իր իսկ կայսրության մեջ թաքուն մի կայսրության լիիրավ
տեր: Դա ճնշումների ու ոչնչացման աննկատելի ծառայությունն
էր՝ ոչ պաշտոնական անվանում ուներ, ոչ էլ պաշտոնավայր, ամե-
նուր էր եւ ոչ մի տեղ, գրեթե անիրական էր, քանզի ոչ ոք պատաս-
խանատու չէր նրա գործողությունների համար, սակայն հրեշա-
վոր այդ քիմեոը գոյություն ուներ, իրականություն էր, աննկատ
մնայով, նա ահարեկումներով իրեն ենթարկեց պետության ճնշիչ
այլ ծառայությունները ավելի վաղ, քան բարձրաստիճան սպանե-
րը կզգային նրա չարամիտ ազդեցությունը եւ աննկատելի ամենա-
գոյությունը,- գեներալն ինքն էլ չէր կանխատեսել, թե ինչի էր վե-
րածվելու տարսափելի այդ ձեռնարկումը,- «Ես չէի կարծում թե
կրնկնեմ արքայազնի հանդերձով այս մարդակերի անկուշտ շոշա-
փուկներով գիրկը հենց այն պահից երբ տրվելով նրա սատանայա-
կան հմայքին ընդունեցի պայմանը»: Եւ ահա, մի անգամ այդ
մարդը պրեզիդենտական պալատ բերեց մի կոշտ ու կոպիտ պարկ,
որը, թվում էր, լեցված էր կոկոսի ընկույզներով ու կարգադրեց

դնել մի անկյունում, որպեսզի ոչ մեկին չխանգարի,- «Խցկեք թե-
կուղեւ այդ պահարանը, որտեղ պահվում են ոչ սխտանի փա-
տաթղթերը»: Պարկը պահարանը խցկեցին եւ մտացան դրա գո-
յությունը, իսկ երեք օր անց չնչեղն անհնար դարձավ սոսկալի
դիահոտից, որ ներքնակից պատերի մեջ ու գարշահոտ նստվածքի
ձեւով պատեց Հայկիներին երեսը. մենք փնտրում էինք սոսկալի
այդ գարշահոտի սղբյուրը խոհանոցում, ստուգեցինք կովանոցնե-
րը, առանձնատեղակներում ծուխ բաց թողեցինք, որ դուրս մղենք
հոտը, բայց գարշահոտը նիստերի դահլիճ սողոսկեց: Ժանտահոտ
գոլորչիները, որ նեխող վարդի քաղցրավուն հոտն էին հիշեցնում,
թափանցեցին ամենամածուկ ձեղքերից ներս, ուր երբեք ոչ մի հոտ
չէր սողոսկել, ուր ժանտահոտի տարիներին չէր թափանցում նույ-
նիսկ վարակիվ թունավորված քամու շունչը. գարշահոտն արձակ-
վում էր այնտեղից, որտեղ չէին էլ մտածում աչք ածել,- հին փա-
տաթղթերով պահարանից, այն կոշտ ու կոպիտ պարկից, որը
թվում էր լեցված էր կոկոսի ընկույզներով, որը պահարան էին
խցկել խոսե Իգնասիո Սանես դե լա Բարի կարգադրությամբ.
պարզվեց, որ պարկում նրա առաջին պայմանավճարն էր՝ գեներա-
լի հետ կնքած համաձայնությամբ նախատեսված վեց գլուխներ
էին, ըստ որում, յուրաքանչյուր գլխի համար կար համապատաս-
խան վկայական նախկին գլխատիրոջ մահվան վերաբերյալ: Պար-
կում կույր ծերունի, տահմիկ պատրիկ, քարե դարի ներկայացուցիչ
Նեպոմոսենո Հստրադայի գլուխն էր. իմնատեսչորս տարեկան, մեծ
պատերազմի վերջին մասնակից եւ ռազմիկալների կուսակցության
այդ հիմնադիրը մեռել էր, ինչպես տեղեկացնում էր վկայականը,
մայիսի տասնչորսին, սրտանոթների ծերունական կարծրախտից,
դոկտոր Նեպոմոսենո Հստրադա դե լա Ֆուենտայի, նախորդի որ-
դու գլուխն էր. Հիսուսյոթ տարեկան, համեստաթ, մեռել էր, եթե
հատառանք կից վկայականին, նույն օրը, ինչ եւ հայրը սրտի պայ-
թյունից. էլիսերա Կաստորայի գլուխը. քսանմեկ տարեկան, սուա-
նոց-բնախոս, մեռել էր, ինչպես տեղեկացնում էր մահվան վկայա-
կանը, ծանր մարմնական փտախաճքներից, որ հասցրել էին ծակոց
առարկայով, հարբածների տուրուզմբոցում. Լիդիա Սանտյագոյի
գլուխը. երեսուներկու տարեկան, կռամուղուն ընդհատակային, մե-
ռել էր քրեապես հետապնդվող արտոսից, Ռոնկի Պինտոնի, նույն

ինքը՝ Լուսինոտ անտեսանելիի գլուխը. երեսունութ տարեկան, գունալոր փուչիկների ձեռնարկատեր, մեռել էր նույն օրը, ինչ նախորդները, պիտհոլային թունավորումից. Նատալյաի Ռուխի գլուխը. «Հոկտեմբերի տասնյոթը» ընդհատակյա շարժման առաջնորդն էր, երեսուն տարեկան, մեռել էր, ինչպես հավաստիացնում էր մահվան վկայականը, դժբախտ սիրուց. վերոհիշյալ Նատալյաի Ռուխը ատրճանակով կրակել էր իր բերանի մեջ,- «Եվ այսպես, մեզ գլուխ, ձերդ գերազանցություն: Ստորագրեք, ահա, այս ստացականը»: Եվ նա գարշահոտից ու սարսափից սրտխառնուք ունենալով՝ ստորագրեց ստացականը, ինքն իր մեջ մտածելով. «Մայր իմ Բենդիսին Ալվարադո այս մարդը պարզապես գազան է: Եվ ո՞վ կարող էր նման բան երեւակայել տեսնելով նրա նրբակիրթ շարժումները ու մերակը խցկած ծաղիկը»: Իսկ բարձրաձայն ասաց. «Ինձ այլևս մասախո՝ չուղարկեք, Նաչո», ինձ լիովին բավարարում են ձեր բանավոր տեղեկությունները»: Սակայն Խոսե Իգնասիո Սաննո դե լա Բարրե եռանդուն առարկեց. «Մեր փոխադարձ համաձայնագիրը տղամարդկային գործ է, ձերդ գերազանցություն: Բայց եթե դուք պլոճիկ չունեք՝ ճշմարտության աչքերին նայելու, ապա ես վերցրեք ձեր ոսկին եւ եկեք բաժանվենք: Սա ի՞նչ բան է: Անձամբ ես, եթե պահանջվի, սեփական մորս էլ կգնդակահարեմ»: - «Դե, լավ, Նաչո, - Հաշտվողաբար ասաց գեներալը,- չափազանցներու կարիք չկա, շարունակեք կատարել ձեր պարտականությունը»: Այնպես որ նույն կոչո ու կուպիտ պարկերով գլուխները շարունակում էին ստացվել եւ թվում էր, թե պարկերը լեփ-լեցուն են կոկոսի ընկուզներով: Գեներալի ներսում ամեն ինչ տակնուվրա էր լինում, եւ նա հրամայեց. «Հեռու տարեք գրանք», - իսկ հետո, լսելով, թե ինչ է գրված գլուխներին կից մահվան վկայականներում, ստորագրում էր Հերթական ստացականները. ընդհանուր հաշվով նա ստորագրեց ինը հարյուր տասնութ գլուխների ստացման համար եւ հենց այն գիշեր, երբ գլխաքանակը այս թիվին էր հասել, նա տեսավ իրեն հրազում միասնակ արարածի, մի անորոշ ու սոսկալի կենդանու տեսքով եւ այս կենդանին իր ետեւից թողնում էր մեծնամատի Հետքերի երկար շարան. իր

* Մասախո - սպիտած միս:

** Նաչո - Իգնասիո անվան քնքշական ձեռք:

Հետքերն էին՝ թարմ ցեմենտով պատված հարթության վրա. նա սկսեց արթնանալ լեղիի համը բերանում, նախալուսաբացի տագնապներից փրկվում էր Ֆերմայում՝ վերահաշվելով կտրված գլուխները իր ախուր Հիշողությունների թրիքի փոսերի մոտ, այն աստիճան սուզվելով ձերունական խոհերի խորքը, որ սկանջում աղմկող ճոխիկն շփոթում էր փոռոլ խոտերի մեջ ճոճուցող միջատների հետ,- «Մայր իմ Բենդիսին Ալվարադո,- մտածում էր նա,- ինչպե՞ս պատահեց որ այսքան թշնամիներ ունեցա: Իսկ բուն թշնամիներին դեռ չենք հասել»: Ինչ վերաբերում էր թշնամիների քանակին, ապա Խոսե Իգնասիո Սաննո դե լա Բարրե բացատրեց այսպես. «Վաթսուն տարեկանից հետո վեց հարյուր թշնամի ենք վաստակում, վեց հարյուր տարեկանից հետո՝ վեց հազար եւ այսպես՝ մինչեւ վեց միլիոն»: - «Բայց, գրողը տանի, դա ողջ երկիրն է,- բացականչեց նա,- այդպիսով մենք երբեք չենք ավարտի գործը»: Բայց Խոսե Իգնասիո Սաննո դե լա Բարրե անվրդով նկատեց. «Քնեք հանդիստ, գեներալ: Մենք կավարտենք, երբ նրանք վերջանան»: Այ, թե ինչ բարբարոսն էր:

Այդ մարդը ոչ մի հարցում կասկած չուներ, ոչ մի քայլով չէր նահանջում նախնական իր մտահղացումներից, որոնց մեջ նա երկընտրանքի համար ճեղք չէր թողնում. նա ինքը հենց ամբողջականությունն էր, ինչպես եւ իր զորեղմանը, որի մշտական ներկայությունը տիրոջն ինքնափստահություն էր ներշնչում եւ աներբություն. շունը միակ վկան էր Խոսե Իգնասիո Սաննո դե լա Բարրեի եւ գեներալի հանդիպումների ու զրույցների, թեեւ սկզբում գեներալը փորձեց հակառակել. երբ Խոսե Իգնասիո Սաննո դե լա Բարրե սուաջին անգամ նրա առանձնասենյակը մտավ ոչ թե մենակ, այլ վիթխարի շան հետ, որի նյարդերն ու մկանները մորթու տակ երփներանգվում էին անդիկի պես, հրեշավոր այդ դրեբրմանի հետ, որը աշխարհում լսում էր միայն մեկ մարդու՝ ամենասակախ, բայց ոչ երբեք բարեհոգի տիրոջը, գեներալն ասաց. «Շանը դուան ետեւում թողեք»: Սակայն Խոսե Իգնասիո Սաննո դե լա Բարրե մտադիր չէր ենթարկվել. «Դա անհնար է, գեներալ: Աշխարհում չկա մի անկյուն, որտեղ ես չկարողանամ մտնել առանց լորդ Կյուլիսիի»: Այնպես որ շունը նրա հետ միշտ էլ առանձնասենյակ էր մտնում ու մրափում տիրոջ ոտքերի տակ, մինչեւ տերն ու գենե-

րալը կտրված գլուխների առօրյա հաշիվներն էին անում, բայց բավական էր գեներալը փոքր-ինչ բարձրացնել ձայնը, շունն իսկույն նախազգուշացնող տեսքով ոտքի էր ելնում եւ ազահորեն լսատու մող մարմինը.- «Մարդկային, զարմանալիորեն կանացի նրա աչքերը խանգարում էին ինձ մտածել, ես ցնցվում էի նրա մարդկային շնչառութիւնից. նրա մտութից գոյրջի ելալ, նա քլթքլթաց գին-փորական կաթսայի նման, ատամները կրճատուցրեց, երբ ես բռունցքս սեղանին զարկեցի կատաղութիւնից՝ Հերթական պարկում իմ ամենաՀին Համհարզներից մեկի գլուխը ճանաչելով»: Այդ Համհարզը նաեւ նրա Հին, փորձված խաղընկերն էր դամիտ խաղում, կարելի է ասել՝ ընկերը, բարեկամը, այնպես որ նա չէր կարող դուրս չգալ իր ասիերից. «Հերիք է, գրողը տանի: Վերջացնենք այս շիլաչիոթը»: Խոտե Իգնասիո Սաննս գե լա Բարը, սակայն, սովորականի պես նրա զայրույթը մեղմեց ոչ այնքան փաստարկներով, որքան վայրի շներ վարժեցնողի քաղցր-մեղրը ճոռմաբանութեամբ: Գիշերները գեներալին տանջում էր այն միտքը, թե ինքը ենթարկվում է այդ տականքին, այդ Սաննս գե լա Բարին, միակ մահկանացուին, ով Համարձակվում էր տիրոջ նման վարվել իր Հետ. միայնութեան մեջ գեներալը ապաստամբում էր նրա թաքուն կայսրութեան դեմ, վճռում թոթափել վրայից Հետզհետե սովորական դարձող նրա իշխանութեան կառուցվածքի մասը կազմող ճորտի իր Հնազանդութիւնը,- «Հենց վաղը վերջ կտանք այս շիլաչիոթին,- փնթփնթում էր նա,- Հերիք է, գրողը տանի: Բենդիսիոն Արխարադոն ինձ ծնել է Հրամայելու եւ ոչ թե Հրամաններ կատարելու Համար»: Գիշերվա բոլոր որոշումները, սակայն, փոշիանում էին այն պահին, երբ շան ուղեկցութեամբ Հայտնվում էր Խոտե Իգնասիո Սաննս գե լա Բարը. գեներալը կրկին դառնում էր նրա գոհը՝ կուրացած այդ մարդու նրբագեղ, ընտիր շարժումներից, մերակը խցկած կենդանի գարդենիայից, Հնչեղ ձայնից, լայտնի բույրից, օսլայած թեւքածալերի զմրուխտե ճարմանդների փայլից, ազդեցիկ ձեռնափայտից, զուսպ գեղեցիկութիւնից,- դա ամենամանահրաժեշտ ու ամենամանտանելի մարդն էր,- «Բոլոր նրանցից, ում Հասցրել էին տեսնել իմ աչքերը»: Բայց նա ասում էր. «Մի չափազանցրեք, Նաչո, կատարեք ձեր պարտականութիւնը»: Եվ շարունակում էր կտրված գլուխներով պարկեր ընդունել, ստորագ-

րում էր առանց աչք անելու Հերթական ստացականները, ընկղմ-վելով սեփական իշխանութեան սորուն ավագների մեջ՝ ոտքի տակ Հենարան չզգալով, ինչպես անդունդն ընկնողը. ամեն առավոտ, ամեն քաղաքիոխի, ծովը ցուցադրող ամեն լուսամուտի մոտ նա հարցնում էր ինքն իրեն. «Այս ի՞նչ է պատահել աշխարհին»:

Արդեն տասնմեկն է, բայց այս մեռյալ տանը ոչ մի շունչ չկա: «Ո՞վ կա այստեղ», - բզավում էր նա, բայց պատասխան չէր լավում. նա մենակ էր, բոլորովին մենակ եւ թվում էր ինքը ոչ թե իր պալատում է, այլ օտար մի մենաստանում,- «Ո՞ւր կորան ոտաբոբիկ սպասյակների շարանները որոնք ծանր Հակեր էին իջեցնում ավանակների վրայից ու միջանցքներով քարշ տալիս բանջարեղենով Հավերով ու մրգերով լի զամբյուղներ ո՞ւր չվեցին Հոտած ջրերի լճակները որ իմ շատախոս կնանիք էին սարքում ծաղկասափորները դատարկելով որպեսզի գիշերով թառամածների փոխարեն՝ թարմ ծաղիկներ դնեն ո՞ւր կորան այն կնանիք որոնք օդափոխում եւ քերում էին թռչնավանդակները եւ պատշգամբներում չոր ավիլով գորգ ձեծում «Սուսաննա մոտս արի Սուսաննա կարոտ մնացի քո սիրուն» երգի տակ ուր կորան իմ նիհարիկ օրապակասները որոնք Հոգում էին պետքերը ամեն դուան տակ եւ պուպուլիկների շիթերով երկասպատավոր ուղտեր նկարում նիստերի դահլիճի պատերին ո՞ւր կորան իմ փութկոտ պաշտոնյաները, որոնք գրասեղանների դարակներից վունդում էին աման Հավերին ո՞ւր կորան բոգերը որոնք գինվորների Հետ սեր էին անում ընդհանուր պետքարանում ո՞ւր կորան բակապահ իմ անհամար շները որոնք Հաչում էին դիվանագետների վրա ո՞վ ամուրուքից ցած գորից էլի կաթվածահարներին վարդաթփերի տակից ո՞վ վունդեց իմ բորոտներին ո՞վ Հեռացրեց անբաժան իմ շողորթներին»: Բարձրաստիճան սպասյակույտից իրեն Հավատարիմ մնացած վերջին մարդկանց նա Հաղիվ էր զանազանում, ասես նայում էր խուլ պարսպի, իր անվտանգութեան Համար պատասխանատու նոր մերձավորների թիկունքների ետեւից, նրան գրեթե շնորհ արեցին, Հնարավորութիւն տալով երույթ ունենալ նախարարների խորհրդի նիստում, որի կազմը ինքը չէր Հաստատել,- Հուզարկավորման պուրթուկներով եւ օսլայած օձիքներով գիտութիւնների վեց դոկտորներ էին, որոնք շապալում էին կանխել նրա մտքերը եւ պետա-

կան գործերը լուծել առանց նրա հետ խորհրդակցելու: «Գրողը տանի, վերջիվերջո ես եմ կառավարութիւնը»,- փորձեց փոթորկել նա, բայց խոսե Իգնասիո Սանես դե լա Բարը անվրդով բացատրեց. «Այդպես չէ, գեներալ: Դուք կառավարութիւնն չէք, այլ իշխանութիւնն»: Նա տառապում էր թախծից, անհուսալիորեն ձանձրանում երեկոները դռնին խաղալիս, եթե նույնիսկ խաղընկերը վարպետ խաղացող լիներ, որովհետեւ նրան չէր հաջողվում գոնե մեկ անգամ տանուկ տալ՝ ինչ խորամանկ Հնարք էլ որ բանեցներ. նա ստիպված էր լինում մի ժամից ոչ պակաս ուշ սկսել ճաշելը, որովհետեւ կերակուր ստուգողները նրան մոտ չէին թողնում սեղանին, քանի դեռ չէին փորձում յուրաքանչյուր պատասք, նրա թաքստոցներից անհետացան մեղրի պուլիկները եւ նա բողբոջեց Սանես դե լա Բարին. «Գրողի ծոցը թող կորչի այդպիսի իշխանութիւնը: Այսպիսի՞ իշխանութիւն էի երազում»: Սանես դե լա Բարը ի պատասխան ասում էր, որ այլ իշխանութիւն չի լինում.- «Միակ Հնարավորը սա է, որ կա, գեներալ»: Անցած փառավոր ժամանակների կիրակնօրյա շուկայի նման աղմկոտ պալատի դրախտային կյանքը վերածվել էր լեթարգիական քնի, եւ այս նոր կյանքում նա զբաղմունք չուներ, բացի կեսօրվա ժամը չորսին սպասելուց. այդ ժամին միացնում էր ռազմին եւ լսում Հերթական գլուխը դժբախտ այն սիրավեպի, որ հաղորդում էր տեղական ռազմիկայանք. յուրաքանչյուր նոր գլուխը նա լսում էր ճոճի մեջ իրված, ձեռքում պահած մրգաջրով լի բաժակ. նրա աչքերը խոնավանում էին արցունքներից, եւ լսելով Հերթական այդ գլուխը՝ նրան տանջում էր հարցը, հո չի՞ մեռնի ռազմիկալի Հերոսուհին, բոլորովին երիտասարդ այդ աղջիկը: Խոսե Իգնասիո Սանես դե լա Բարը նրա համար տեղեկութիւնն հավաքեց եւ հայտնեց. «Այո, գեներալ, նա կմեռնի» - «Դե, թող չմեռնի, գրողը տանի,- հրամայեց նա,- թող սպրի մինչեւ վեպի ավարտը եւ ամուսնանա. երեսներ ծնի, պառավի, ինչպես բոլոր մարդիկ»: Եվ Սանես դե լա Բարը կարգադրեց փոխել ռազմիկալը, որպեսզի գեներալը սիտովի իր իշխանութիւնը պատրանքով: Դրանից հետո ոչ մի ռազմիկերոս առանց թույլտվութիւն չէր մեռնի: Նրա կամքով ամուսնանում էին մեկ-մեկու չսիրող զուգերը, հարութիւն էին առնում նախորդ գլուխներում մեռածները, բացասական Հերոսները պատժվում էին վաղօրոք,

բոլոր գրականները երջանիկ էին, որովհետեւ երջանկութիւնը արտոնվում էր հրամանով. այս ամենը գործունեութիւնն պատրանք էր ստեղծում, նրա վաղուց ի վեր պարսպ կյանքը դարձնում լիարյուն, երբ երեկոյան ժամը ութին, լամպը ձեռքին, իր տիրութիւններն էր շրջում. պարզվում էր՝ ինչ-որ մեկն արդեն կեր էր ավել կովերին եւ մարել լույսը պրեզիդենտական գվարդիայի սենյակներում, ինչ-որ մեկն արդեն սպասուհուն ուղարկել էր քնելու եւ քնած էր. խոհանոցները փայլում էին մաքրութիւնից, հատակները լվացված էին, միւր կտրատելու սեղանները՝ քերված եւ ախտահանված,- ինչ-որ մեկը կանխել էր նրա բոլոր պահանջները. այնուհետեւ պարզում էր, որ մեկը իջեցրել էր արդեն լուսամուտների մղակները եւ բանալիով փակել բոլոր առանձնասենյակների դռները. թեեւ բոլոր դռների բոլոր բանալիները պահվում էին իր մոտ, միայն իր մոտ, հանդերձարանից մինչեւ նրա ննջասենյակ տանող միջանցքի բոլոր լամպերը մեկը մյուսի հետեւից մարում էին՝ անջատիչներին դեռ ձեռք չտված. նա խավարում քայլում էր՝ քստքստացնելով գերված միապետի իր ծանր ոտքերը, չարտացոլելով մութ Հայելիների մեջ, հետեւից քաշելով սեւ պատյանի մեջ հագցրած ոսկյա խթանը, որպեսզի ոչ ոք չտեսներ նրա աստղային հեաագիծը, լուսամուտների մոտից անցնելիս. նա տեսնում էր Կարիբյան, հունվարի նույն ծովը. նա տեսնում էր քսաներեք անգամ եւ բոլոր քսաներեք անգամն էլ ծովը նրան երեւում էր այնպես, ինչպես լինում է միշտ հունվար ամսին՝ ոսկեգույն ջրասպով պատած ճահիճի նման: Այսպես էր ամեն երեկո, բոլոր ամիսներին եւ օգոստոսյան այն երեկո նույնպես. խավարում ոտքերը քստքստացնելով, իր ննջասենյակը գնալիս, նա աչք գցեց Բենդիսիոն Ալվարադոյի սենյակը, որտեղ դեռեւս թուրինջի թիով ծաղկաման էր դրված, վաղուց սատկած թռչուններով վանդակներ կալին եւ իր տեղում էր տառապանքի մահիճը, որի մեջ ողջ-ողջ փակել էր մայրը, որի մեջ մայրը փչեց վերջին շունչը: «Բարի գիշեր, մայր», - ինչպես միշտ, քթի տակ ասաց նա, թեեւ շատ տարիներ ի վեր նրան այլեւս ոչ ոք չէր պատասխանում. «Բարի գիշեր, գավակս, քնիր, աստված քեզ հետ»: Մոր սենյակից նա քստքստացրեց դեպի իր ննջասենյակը, ճանապարհը լուսավորելով լամպով, հնարավոր փախուստի համար նախատեսված լամպով եւ հանկարծ սարսափի դողոցքը

կանգնեցրեց նրան. շամիրող կրակներով լամպի լույսը արտացոլվել էր լորդ Կյուլսելի բիբերում. տղամարդկային օծանելիքի հոտ էր գալիս եւ գեներալը զգաց այն մարդու տիրական ուժը, ումից փչում էր օծանելիքի բույրը, զգաց նրա քամահրանքը իր սարսափի նկատմամբ: «Ո՞վ է?» - Հարցրեց, թեև շատ լավ գիտեր, թե ով է. տոնական կոստյումով խոսե Իգնասիո Սաենս գե լա Բարն էր Հայտնվել այս հարկաբաժնում, որպեսզի հիշեցներ պատմական գիշերվա մուտքը, - «Օգոստոսի տասներկուսն է, գեներալ: Նշանավոր տարեթիվ: Հարյուր տարի է անցել ձեր՝ իշխանության գլուխ անցնելու օրից: Այնպես որ, գեներալ, աշխարհի բոլոր ծայրերից հյուրեր են ժամանել: ԻՀարկե, պիտի ժամանեին: Ձե՞ որ նման տոնակատարության կարելի է ներկա լինել ամենաերկար կյանքի ընթացքում միայն մեկ անգամ: Ողջ երկիրն է տոնում, իսկ դո՞ւք»: Բայց ի պատասխան խոսե Իգնասիոյի Համառ պնդումների ու պահանջների՝ գիշերն անցկացնել ծափահարությունների որոտի եւ ժողովրդի սիրո բոցավառ շողերի տակ, նա քնի համար նախատեսված իր խցում սովորականից վաղ փակվեց երեք կողպեքով, երեք սողնակով եւ երեք շղթայով, բերանքսիվայր պառկեց մերկ, ցեմենտայ հատակին, չհանվելով, կոպիտ քաթմանե, առանց տարբերանշանների համազգեստով, երկարաճիշտ կոշիկներով, ձախին՝ ոսկյա խթան, դեմքը ափերի՝ ինչպես բարձի մեջ խրեց եւ անշարժացավ, - իր այս մշտական դիրքով նա հայտնաբերվեց Հետագայում՝ անգղներից կապահարված եւ միջատներով ու ծովահատակի ջրիմուռներով ծածկված, - անշարժացավ ու անքնության աչքը փառակալող մշուշի մեզի միջից լսեց տոնական հրավառության հեռավոր տրաքոցները, զանգերի ցնծագին զոզանջը, լսեց տղմոտ հեղեղի պես հոտող մարդկային զանգվածների երկինք հղված փառաբանությունը, որ, ավագ, իրեն չէր հասցեագրված. նա լսեց այս ամենը եւ ավելի շատ զարմացած, քան վշտացած, ասաց ինքն իրեն. «Մայր իմ, իմ ճակատագրի Բենդիսիոն Ալվարադո: Հարյուր տարի, ահա, արգեն Հարյուր տարի է անցել այն օրից: Գրողը տանի, ի՞նչ արագ է թռչում ժամանակը»:

Եվ այսպես, նա այնտեղ էր, հենց ինքն էր եւ ոչ թե իր նմանակը, պառկած էր ընդունելությունների դահլիճում, լանջույքի սեղանին, պճնված ու վեհաշուք, ինչպես մեռած Հոտմի պապ, սուրից գլուխ պատված ծաղիկներով, որոնց մեջ ինքն էլ իրեն չէր ճանաչի, - չէր ճանաչի նրան, ով մի անգամ արդեն մեռել էր եւ նեխել նույն այս սեղանի վրա, - պառկել էր մահվան գրկում՝ առավել ահեղ տեսքով, մետաքայա ձեռնոցներով, որ փրված էին մեջը լցրած բամբակից, պայծառ, սիրամարզի գույներ ունեցող, ծերունական նրա կուրծքը անսահման լայնացնող տոնական համազգեստը հագին, զրահավորված անհաշիվ շքանշաններով ու մեդալներով, որ արժանացել էր հնարագետ ու անսմոթ իր ծառաների հատուկ հորինած շոկոլատային պատերազմներում, կոշիկին ամրացրած ոսկյա խթանով եւ ուսադիրների՝ Տիեզերքի գեներալի վշտաբեկ տասը արեգակներով (այս կոչումը շնորհեցին վերջին պահին, շտապելով վեր դասել նրան մահից), այնպես անաբող կողմնակի աչքի առաջ, որ գուցե առաջին անգամ կասկած չէր հարուցում նրա իրական լինելը, թեև, ըստ էության, համընդհանուր ուշադրության ներկայացված այդ դիակը ավելի շատ էր տարբերվում իրենից, քան մեզանից յուրաքանչյուրը. մինչ դիակը դազողի մեջ, ասես, մոմերի մարմանը կրակի վրա կարմրում էր, մենք պետական խորհրդի նիստերի հարեան դահլիճում ողջ գիշեր քննարկում էինք յուրաքանչյուր բառը՝ բոթը գուժող պաշտոնական հաղորդագրության, մինչև վերջ ինքներս էլ չհավատալով իրողությանը, - «Ինձ արթնացրեց ուղղական բեռնատարի երկար ազդանշանը. կլոր ու կանաչ սաղավարտներով, իրենց հանդերձանքի ու վզներից կախ ավտոմատների ծանրությունից քիչ կուացած գինավորները փոքրիկ խմբերով քայլում էին դեռևս դատարկ մայթերով, անհետանում մուտքերում, կանգնում խաչմերուկներում, պետական շենքերի դռների մոտ, ոմանք պառկեցին սուետրական փողոցի կամարների տակ, իրենց գիմաց անկելով արեւի տակ շողացող ավտոմատի փողերը, մյուսները, - աչքովս տեսա, - ծանր գնդացիներ բարձրացրին փոխարքայական թաղամասի տների տանիքները, իսկ երբ բացեցի պատշգամբի դուռը, որպեսզի դուրս գամ, որեւէ տեղ դնեմ քիչ առաջ ներքնահարկում փնջած թաց մեխակները, լսեցի պինվորների կոպիտ ձայներ ու կոշիկների դոփյուն. լեյտենանտի

գլխավորութեամբ պարեկները թափում էին մեկ այս, մեկ այն դուռը եւ պահանջում անմիջապէս փակել արդեն բացված խանութները,- «Հրամանը վերից է: Այսօր ազգային տոն է»: Ես լեյտենանտին մեխակ նետեցի եւ հարցրեցի՝ ի՞նչ է պատահել, ինչո՞ւ են փոփոցներում այդքան զինվոր հայտնվել եւ ի՞նչ ազմուկ է: Օղբում որ սալով ծաղիկը, նա սկզբում թոթվեց ուսերը,- «Միրելիս, մենք էլ ոչինչ չգիտենք»,- այնուհետեւ ինձ աչքով արեց, բարձրաձայն ու անզուսպ քրքջաց,- «Գուցե հանդուցյալն է հարութեան առեք, հը՞»: Այս ենթադրութեան մեջ զարմանալի ոչինչ չկար, բնդհակառակը, զարմանալին, անբնականին նրա երկրային գոյութեան անփարտն էր. մեզ դժվար չէր հավատացնել, որ սեռական գործերն այսքան տարիներ քամահրելուց հետո նա, հարութեան առնելով, կրկին իր ամուր ձեռքերի մեջ կառնի կառավարման ղեկը, եւ առավել եռանդուն, քան երբեք, լայն, հարթ ներբանները քառքստացնելով կըբայի ցնորական այն Իշխանութեան տան անվերջանալի ուղեգործերի վրայով, որտեղ, ինչպէս մի ժամանակ, կրկին վառվում էին ծանոթ գունդ-լամպերը. մեզ դժվար չէր հավատացնել, որ նա, նա է դուրս վռնդել ծուլորեն զբռնող, դե Արմաս հրապարակի ճաքճքած սալիկների արանքից դուրս պրծած խոտեր պրճկող բոլոր կովերին, ինչպէս եւ դժվար չէր բնական համարել, որ այդ սալիկներին մեռնող արմավենու ստվերի տակ նստած կուլրը ամբարը փողոցներում դեռ դոփոփացնող զինվորական կոշիկի հետ շփոթեց եւ սկսեց ոտանավոր արտասանել երջանիկ, մահը հաղթած ու հաղթանակով տուն դարձած ասպետի մասին. արտասանում էր շնչահեղձ լինելով, ձեռքերը պարզած դեպի կովերը, որոնք անտարբերութեամբ որոճում էին լքյալ շինութեանը՝ տապալված քարե մուսանների կացարանին փաթաթված բալկամինի շուղերը. կեր հայթայթելու համար պալատի սանդուղքով ելնել-իջնելուն սովոր կովերին հաճելի էր այստեղ, եւ նրանք մնացին բնակվելու:

Ազգային թատրոնի կիսավերակ շինութեանը զարգարող դաշտային քամիկաներից փնջած ավեր ձեռքներին, մուսանների եւ տավրդներից կախված կապիկների մեջ, ծարավից սուչորվելով նրանք խուժում էին փոխաբայական թաղամասի պաղ, կիսախավար մուտքերը մի այնպիսի որոտով, ասես մոտերքում միանգամից

տասնյակ ծաղկամաններ էին ջարդում եւ խտուլն էլ շրկացած մուտքները հոնաբակերի լճակները խոթում. որքան էլ խմելին, մեկ է, ոչ ոք սիրտ չէր անում վռնդել դրանց, որովհետեւ կովերի սրունքներին եւ ցլերի վզերի վրա պրեզիդենտական խարանի հատու դրոշմներն էին նկատվում. այդ կենդանիները սուրբ էին եւ, նույնիսկ, զինվորներն էին նրանց ճանապարհ գիջում ոլոր-մոլոր եւ ոչ այնքան լայն առեւտրական փողոցում, որը վաղուց ի վեր կորցրել էր տոնահանդեսային իր երբեմնի ուրախութեանը, եւ սատանայական, գայթակղիչ փառահեղութեանը, տարիների հետ վերածվել կոտորված կրճքուկրի նման ցցված նավակողերի, ժամանակի մեջ մաշված քթակայմերի, ոչ մեկին պետք չէկող, գարշահոտ ջրափոսներում փողոց ցանցերի աղբակույտի, երբ մենք դեռեւս ծով ունեինք եւ ձկնորսանավերը մոտենում էին գրեթե առեւտրական շաքերին, այստեղ կենդանի ձուկ եւ թարմ բանջարեղեն էին վաճառում. հիմա թանձր գարշահոտը կախվել էր ամայի տաղավարներում, որտեղ ժամանակին, նրա պրեզիդենտութեան վաղ տարիներին, աշխույժ առեւտուր էր անում հեղկական շուկան, հետո հեղիկները հեռացան, նույնիսկ, շնորհակալութեան չհայտնելով նրան,- «գրողի ծոցը,- բղավեց նա նրանց ետեւից ծերունական անհամբերութեամբ եւ չարութեամբ լեցուն:- Անգլիացիների ոտքերն ընկեք, նրանց կեղտը մաքրեք»,- բայց այս խոսքերը նրանք չլսեցին. նրանց փոխարեն շուկայում հայտնվեցին թափառական առեւտրականները՝ մոզական հմայիլներով, օձի թուլնի դեմ դեղորայքով, իսկ շուկայի կողքին, նեխած թափոններից պարարտացած հողից բուսանեցին խղճուկ, ներսից բարակ միջնորմներով բաժանված խրճիթներ, որոնց մեջ, մաշված ձայնապնակների ձանձրալի խոսքոտութեան տակ, օր ու գիշեր ճռնչում էին սիրտ համար տրված մահճակալները. զինվորական խզակոթերը ցրվել տվեցին այդ մահճակալները հենց զանգն ազդարարեց ազգային սփ սկիզբը: Այո, ինչ էլ ասելու լինեք, դա իսկական սոււզ էր, եւ վիշտը կեղծ չէր, որովհետեւ նրա մահը, ինչին այդպէս երկար ու մեծ փափագով սպասում էինք, շատ բան բացահայտեց հենց մեր ներսում. ծայրահեղ անհուսութեան մեջ սպասելով, թե երբ է նա սատկելու արքայական իր որեւէ հիվանդութեանից, թե երբ են նրա մահվան լուրերը,- քանի-քանի անգամ շուկայի բերանից բերան անցած եւ

նույնքան անգամ էլ հերքված,- դառնալու, ի վերջո, իրականություն, մենք սպասվել էինք արդեն, այրվել մինչև վերջ, եւ հիմա չէինք հավատում նրա վերջնական հեռանալուն ոչ թե այն պատճառով, որ դեռ կասկածում էինք, այլ որովհետեւ հոգու խորքում այլեւ չէինք ցանկանում նրա մահը. մենք չէինք կարողանում պատկերացնել, թե ինչպես ենք ապրելու այսուհետեւ, ինչպես է շարունակվելու, առհասարակ, կյանքն առանց նրա, մեր կյանքը, որի մեջ նրա գրաված տեղը հսկայական էր,- «Ինձ համար շատ թանկ էր այդ մարդը. ինձ՝ տաներկու տարեկան աղջնակիս նա մի այնպիսի երջանկություն պարգևեց, որ չէր տվել եւ չէր կարող տալ եւ ոչ մի սղամարդ: Ես հիշում եմ նրան դեռ հեռավոր այն ժամանակներից, երբ հաղիվհազ երեւալով ֆերմայի փոքրիկ պատուհանից, աղահարար մեզ՝ գպրոցից ուղիղ ժամը հինգին դուրս եկող, երկնագուլն գոգնոցներով, նավաստու օձիքներով աղջիկներին էր նայում եւ գննելով մեր բարակ կոնքերը, որոնց վրա օձերի պես մեր սեղմ հյուսած ծամերն էին թափվում, քաղցրակիրթ շնչում. «Մայր իմ, Բենդիսիոն Ալվարադո, ինչ լավն են այս հորթուկները»: Մենք սեանում էինք նրա քաղցած աչքերը, ծածկված ձեռնոցի միջից ցցված՝ դեապան Փոուլբիսի ուղարկած գեղեցիկ, ապակյա անոթը բռնած մատները, երբեմն-երբեմն վեր նետելով ապակյա անոթը, նա ուզում էր, որ մենք լսեինք, թե ինչպես են ներսում գնգոցով երգում նաբաթի կտորները, բայց մենք չըջվում էինք ու փախչում հեռու. միայն մի անգամ, համոզվելով, որ ոչ ոք չի տեսնում, ես գաղտագողի մոտեցա պատուհանին եւ ձեռքս պարզեցի դեպի գունավոր անոթը՝ նաբաթների գնգոցը շատ էր դալթնակղեցնող. նա ամուր եւ քնքուշ սեղմեց իմ ձեռքերը, թեթեւ, վազրի շարժումով բարձրացրեց ինձ եւ ցավ չգատաճառելով, լուսամուտից ներս տարավ, ձգեց այնպես զգուշ ու ճարպկորեն, որ չճմրթվեց գպրոցական շրջագրեստիս եւ ոչ մի ծալքը. հետո նա ինձ նստեցրեց սուր միգահոտ փչող խտտերին եւ բացեց բերանը, որ խոսի, բայց լեզուն կարծես կպել էր քիմքին, եւ ես մտածեցի՝ նա վախեցած է ավելի, քան ես, նրա սիրտն այնպես ուժեղ էր խփում, որ ամեն գարկը նկատվում էր կրծքին սոսնձված վերնաշապկի տակից. նա գունատ էր, աչքերում արտասուք կար, ինչը ես իմ ամբողջ կյանքում այլեւ չտեսա ինձ տիրող եւ ոչ մի սղամարդու աչ-

քերում. կառչուն մատներով նա անխոս շոշափում էր իմ թրթռացող մարմինը մի այնպիսի ուժով, մի այնպիսի ցանկությամբ ու քնքշորեն, ինչպես հետագայում երբեք չեմ զգացել, նրա մատները սահում էին փորիս վրայով դեպի վեր, դողէրոցքով սեղմվում, եւ ես զգում էի, թե ինչպես են դրանց տակ ծաղկում կրծքիս կոկոնները, եւ անհամբեր շուռ ու մուռ էի գալիս խտտերին եւ ավելի ամուր սեղմվում կաչուն, անձանոթ, սղամարդկային քրտնահոտով վերնաշապկին. ոչ, նա այլեւ պետքը չունեի դեապան Բեյլզբիչի նաբաթների, հիմա ես ինքս էի կովանոցի լուսամուտից ներս մտնում, հրճվելով երջանկությամբ՝ կրկին վերապրել հասունացման ժամերը թախծոտ աչքերով, բայց առողջ սրտով այդ մարդու գրկում, որն արդեն սպասում էր ինձ մարագում, ամենատարբեր ուտեստների զամբյուղով. նա պաշտում էր հոտերը եւ սովորեցրեց ինձ նույնպես սիրել այդ հոտերը. եւ սիրում էր, որ ուտելիքը ներծծված լինեի իմ հոտերով ու արտաթորանքներով: «Դու համեղ ես,- շնչում էր նա,- դու նախահանգստի համ ունես... Ես ուզում եմ ուտել քո երկիամները՝ քո հյուլթի մեջ եփված, քո քրտնքի աղով...»: Ամեն երեկո նա սուքից գլուխ կարստում էր մարմինս, համեմում իր կրքի այրող պղպեղով եւ դափնու տերեւով, եփում ինձ շիկացած մոլոշավարդի մարմանդ կրակի՝ մեր ցնորական, անհեռանկար սիրո վրա. նա սնում էր ինձ եւ ինքն էլ էր ուտում ծեր մարդու կրքոտությամբ ու շալլությամբ,- նման կիրք ու շալլություն ես այլեւ չտեսա նրանից հետո ինձ սիրող, շապող եւ բուլթ, ժլատ սղամարդկանց մեջ. հագեցած պահերին, մի կողմ հրելով թաց, խորդուբորդ լեզուներով մեզ լիզել ցանկացող կովերին, նա պատմում էր իր կյանքից, ասում, որ երբեմն իրեն այնքան է վատ զգում, ասես կարող է ամեն ինչ գրողի ծոցն ուղարկել. խոսում էր հանգիստ, առանց բողբելու եւ ջջանալով կարեկցանք առաջացնել, կարծես, լոկ ճիշով պատասխանող ներքին լուծյան մեջ ինքն իր հետ էր գրուցում. բայց ձայնը համաչափ էր եւ կառչուն մատները կրկին սողում էին դեպի ինձ, եւ նա կրկին սղամարդ էր ու անխոնջ, նա իմ կյանքի միակ իմաստն էր դարձել: Հագելով էր տասնչորսս լրացել, երբ մի օր մեր տանը հայտնվեցին բազմաթիվ, խոշոր աստղերը ուսադիրներին սեղմված երկու գինյորական. նրանք ոսկյա դուբլոններով լեցուն ճամպրուկներ էին բերել

եւ կենդիւններին ինձ ու ծնողներին օտարերկրյա նալ նստեցրին. ա-
հա, այսկերպ եւ Հայտնվեցի օտար ափերում եւ երկար տարիներ
ապրեցի այնտեղ, մինչեւ Հասալ լուրը, որ նա մեռել է. մեռել էր՝
չիմանալով, որ ես, իմ ձանձրալի ու աղքատ կյանքում, թերեւս,
Հազար անգամ էի մեռել՝ հիշելով նրա գիրկը, չիմանալով, որ պառ-
կում էի առաջին պատահածի հետ, որպեսզի ստուգելի՝ աշխարհում
կա՞ նրանից լավ տղամարդ, եւ նողկանքով շրջվում էի, որովհետեւ
բոլորն էլ խզուէի փայտոտներ էին նրա Համեմատութեամբ. ես
Հայրենիք վերադարձա պառպաւած ու դատարկված, երեխաների
մի ամբողջ շարանով, որ ծնել էի տարբեր հայրերից՝ ամեն անգամ
ապարդյուն ջանալով Համոզել ինձ, թե նա է պտղաւորել իմ գոգը,
վերադարձա ազոտ հույսով, թե մեռնելիս գոնե հիշած կլինի
ինձ...»:

Բայց գեներալը մոռացել էր բաժանումից երկու օր անց ար-
դեն, երբ էջր տեսել նրան Փերմայի լուսամուտի մոտ. նա գայթակ-
ղել էր մեկ ուրիշի, հետո մյուսին, Հաջորդին... եւ այդպէս ամեն ե-
րեկո, որովհետեւ այն ժամանակ նա արդեն գծվարութեամբ էր դա-
նադանում դպրոցական նույն Համազգեստով աղջիկներին. նրա
Համար բոլորն էլ նույն դեմքն ունեին, երբ երկնագույն երամով
անցնում էին մտից, դուրս հանում սուր-սուր լեզուները, կշիչոցով
տնազ անում, անվանում ծեր քալթառ եւ աչքի տակով նայում
գեսպան Ռիմպելմեյերի ուղարկած նաբաթներով անոթին. նա
կանչում էր նրանց, լուսամուտից ներս խցկում, չփորձելով նույ-
նիսկ իմանալ՝ երեկվա՞ աղջիկն է, թե նորը, նրա Համար բոլորն էլ
ամփոփված էին երկնագույն շրջագգեստով եւ նավաստու օձիքով
մեկ էութեան մեջ, եւ այդ էութեանն ուղղված մտքերն էին քաղցր
Հոգնութեամբ նրան գրադեցնում, երբ կիսանիւնջի մեջ չլսելու էր
տալիս դեսպան Շտրեյմբերգի ձանձրալիորեն միօրինակ դատո-
ղութեանները. դեսպանը նախքան էր նրան գրամոֆոնի հզոր մի
ձայնափող (շատ նման այն մեկին, որի վրա շուն էր պատկերված),
էլեկտրական բարձրացուցիչով, որպեսզի հնարավոր լիներ միշտ
լսելու վիթխարի, անվերջ աճող տոկոսներով պարտքի դիմաց սահ-
մանային ջրերը տալու Համառ պահանջները. նա անգիր էր արել
այդ պահանջները եւ այն ամենը, ինչ հետեւանք էին պահանջնե-
րի, եւ նույն մեխանիկական միօրինակութեամբ կրկնում էր. «Ոչ

մի դեպքում, թանկագին իմ Ստիվենսոն: Կտամ ամեն ինչ, բացի
ծովից»,- եւ անջատեց բարձրացուցիչը, որպեսզի լռեր, վերջապէս,
մեսաղական այն ձայնը, որը կրկին ու կրկին, հանգամանորեն բա-
ցատրում էր իրեն այն, ինչը առանց իմաստակութեան ու մութ բա-
ռերի, վաղուց արդեն հազորդել էին տնտեսագիտութեան եւ Փի-
նանսների մեջ հմուտ մարդիկ,- «Մենք տկուր ենք, իմ գեներալ,
վճարելու ոչինչ չունենք»: Ասենք, ինքն էլ շատ լավ գիտեր, որ
գանձատունը դատարկ է, պաշարները՝ սպառված, որ երկիրն ապ-
րում էր փոխառութեամբ. նա հիշում էր, որ սկզբում փոխառու-
թյուն վերցրեց՝ վճարելու անկախութեան Համար կոնվաների
պարտքերը, հետո այլ փոխառութեաններ եղան, որպեսզի վճարի
հետաձգվող վճարումների տոկոսները եւ քանի որ միեւնույն է,
փողը չի բավականացնում, պետք էր ինչ-ինչ բան տալ սիրաշահե-
լու փրփրած պարտքատերերին. խինայի ու ծխախոտի մենաշնոր-
հը արվեց անգլիացիներին, կառուչուկինը եւ կախաղինը՝ հոլանդա-
ցիներին, երկաթուղագծի կառուցման եւ ջրային ուղիների շահա-
գործման արտոնութեանը՝ գերմանացիներին. ամեն, ամեն ինչ
հարկ եղավ տալ օտարերկրացի այդ գրինգոներին՝ բացահայտ,
գաղտնի,- մեծ մասամբ, իհարկի, գաղտնի,- այնքան գաղտնի, որ
որոշ ծածուկ Համաձայնագրերի մասին նա տեղեկացավ խոսե Իգ-
նասիո Սահնա դե լա Բարի աղմուկ հանած, հրապարակային մա-
հապատժից հետո միայն, եւ թող աստժո ողորմածութեամբ հասկեր-
ժորեն այրվի նա դժոխքի կրակում:

Եվ այսուհանդերձ,- «Մենք այլ ելք չունենք, իմ գեներալ»,
լսում էր նա Փինանսների յուրաքանչյուր նախարարից, սկսված
այն դժվար տարվանից, երբ հրամայեց երկարաձգել վճարումը
ժլատ, իր կոկորդը բռնած համբուրգյան այդ բանկիրներին. գեր-
մանական նավատորմիկն այն ժամանակ պաշարեց նավահանգիս-
տը, իսկ անգլիական զրահանավը, որ Հայտնվեց անակնկալ, նա-
խագուշակյան կրակոց արձակեց եւ արկով ծակեց տաճարի աշ-
տարակը. նա, սակայն, չսարսափեց նրանց հրանոթներից,-
«Լցրած եմ ունեցել անդլիական թագաւորի վրա: Կորչի կայգերը:
Ես ավելի շուտ կատակեմ, քան կհանձնվեմ», - բղավեց նա եւ վեր-
ջին պահին, երբ թվում է, կորած էր ամեն ինչ, փրկութեան ձեռք
մեկնեց գեսպան Չարլզ Ու. Տրեյկոլերը, որն իր նման մոլի դոմինո

խաղացող էր. նրա ներկայացրած կառավարութիւնը իրեն հայտարարել էր դեներալի՝ եվրոպական պարտավորութիւնների երաշխավոր, փոխարենը ստանալով մեր ընդերքի անժամկետ շահագործման արտոնութիւնը: Այդ պահից մենք աղքատացանք, դարձանք Հալիբոսկան մուրացկաններ,- «Մենք պարտք ենք, նույնիսկ այն փոխանների համար, որ դուք եք հազնում, իմ գեներալ»: Բայց իրողութիւնը չէր շփոթեցնում նրան, եւ նա, առաջվա պես արժանապատւորին, մինչեւ սանդուղքը ճանապարհ էր գցում Հերթական դեսպանին, որոնք բոլորն էլ շատախոսելու սովորութիւն ունեին եւ հրաժեշտի պահին թեթեւակի խփում էր նրանց ուսին. «ոչ մի դեպքում, իմ թանկագին Բեյքասեր: Ես ավելի շուտ կատակեմ, քան կտամ ծովը»:

Չվճարված բոլոր պարտքերից ավելի նրան վշտացնում էին պրեզիդենտական պալատի գերեզմանոցային լուծիւնը ու ամալուծիւնը, որ սկսվել էր իր վատահումիւնը չարաշահած, անիծյալ խոսե Իգնասիո Սանսս դե լա Բարի մեղքով. սա գլխատեց բոլորին, բացի նրանցից, ում իսկապես պետք էր գլխատել՝ Լեափախ Նասարենոյին եւ իր զօրակիւն կործանող չարագործներին: Թուժակներն այլեւս ձայն չէին հանում, որքան էլ նա բուժիչ դեղահեղուկ էր կաթեցնում նրանց լայն բացված կտուցները, մերձակա դպրոցի աղջիկները դադարեցրել էին երգը՝ կանաչ ծառին նստող չալիկ թռչնակի մասին. անհրաժեշտ էր մոռացման մեջ ընկնել, եւ կյանքը, հիմա, անցնում էր փոքրիկ, պիրկ, չհասունացած կիտրոնների նման ծիծիկներով դպրոցական աղջկան սպասելով, նրա հետ սեր խաղալով. նրան հաճույք էին պատճառում առատ սեղանով խնջույքները մենակութիւն մեջ, կենդանի ծաղիկներով կանաչ ծածկի տակ, մեկուսի ժամավաճառութիւնը, երբ լողալով շոգ սիեստայի պատրանքներում, երբեմն դուրս էր պրծնում քաղցր նիրհից, որպեսզի չկորցնէր սրտին այնքան մոտ հեռուստատեսային կինոնկարի թելը. այդ կինոնկարում ամեն ինչ այնպես էր, ինչպես չի լինում կյանքում: Բայց նա համոզված էր, որ իսկական կյանքն է տեսնում կամ այն կյանքը, որ իր պատկերացմամբ այդպիսին պիտի լինէր եւ շատ ուրախ էր դրա համար. փառաբանված եւ ամենագոյն այդ մարդը հավատացած էր, թե գիտե ամեն բան, բայց նա չգիտեր, անշուշտ, որ դեռեւս խոսե Իգնասիո Սանսս դե

լա Բարի ժամանակներից մենք հատուկ ուղիւհաղորդումներ էինք բաց թողնում եթեր, հետո հեռուստատեսային փակ ալիքն օգտագործեցինք, որպեսզի նրա հեռուստացույցի էկրանին ցուցադրվեին միայն իր ճաշակով նկարահանված կամ այդ ճաշակին համապատասխան շտկված ֆիլմեր, որոնց մեջ պարտվում էին լուկ ստորները, սերը հաղթում էր մահին, կյանքը հաճելի ու թեթեւ էր, ինչպես ամառային շունչ. ամեն ինչ հասկանալով, մենք անամոթաբար խաբում էինք նրան, որպեսզի երջանիկ լինէր, եւ իր անվերջանալի ծերութիւն մեջ նա էլի երկար տարիներ երջանիկ կլինէր՝ նախատու օձիքով դպրոցական թրթուռն աղջիկներին գրկելով, եթե մի օր պատահականորեն չհարցնէր նրանցից մեկին. «Բեզ ի՞նչ են սովորեցնում դպրոցում»- Ես նրան ճշմարտութիւնն ասացի. «Ինձ ոչինչ չեն սովորեցնում, սենյոր, ես չե՞ որ նախահանգստի լրբերից եմ»,- եւ նա նույն պահին ստիպեց կրկնել ասածս, հավանաբար, կարծելով, թե սխալ է հասկացել. եւ ես վանկ առ վանկ ասացի, որ ես դպրոցական չեմ, այլ նախահանգստի լրբերից մեկը, որ ինձ որսացել են պանդոկներից մեկում, լողացրել կուպրե օճառով, տրորել ճիւղով, հրահանգել են հազնել նախատու օձիքով երկնագույն այս շրջագետտը, բարոյական աղջկա այս գուլպաները եւ հրամայել՝ ամեն օր երեկոյան ժամը հինգին վաղ տալ նրա լուսամուտի մոտով. ես մենակ չէի, ինձ հետ վազում էին սանիտարական ոտիկանութիւն կողմից վարձված, լողացած, դպրոցական նույն համագետտը եւ տղայական կոշիկները հագած, ձիւռ մագերից հյուսած նույն ծամերով,- դրանք ամրացվում են սովորական քորոցով,- ինձ նման այլ լրբեր. մեզ գլուխացրել էին չվախենալ խղճուկ, հիմար ծերուկից, որը ոչինչ չէր կարող անել, միայն մերկացնելու էր մեզ, տնտղելու բժշկի նման, շատ-շատ ձեռք կարող էր գցել ու տրորել մի փոքր,- խոսքով է գործ անում, ինչը եւ անում էք դուք, իմ գեներալ, երբ ձեզ մոտ եմ գալիս,- ասացի ես նրան,- իսկ մեզնից պահանջվում էր քնքշան՝ վաղ փակել աչքներս ու, ասել, այրվելով կրքից, մեղմ շշմջալ. «Օ՛, սեր իմ, օ՛, սեր իմ...»,- ինչը եւ շշմջում եմ եւ դա ձեզ դուր է գալիս. մեզ հետ փորձեցին մեր դերը եւ վճարելուց առաջ ստիպեցին մի քանի անգամ կրկնել, իսկ վճարում են այս մեծ գլխացավանքի համար չնչին գրոշներ. սանիտարական հարկը եւ սերժանտին

Հատկացված միջնորդածախսը Հանձն, մեզ մնում է ընդամենը նի-
Հարիկ չորս պեսո. արդար բան չէ, մանավանդ եթե հիշելու լինենք
տապակած այն մալանգաները, որ մեր քամակն եք խրում եւ բա-
նանները, որ այն մյուս տեղն եք խոթում: Այս ամենը ես չպրտեցի
այդ մուսյլ ծերի երեսին, որը լսում էր ինձ առանց աչքը թարթե-
լու»:

«Մայր իմ Բենդիսիոն Ալվարադո,- մտածում էր նա,- ո՞ր մեղ-
քիս Համար է այս պատիժը: Բայց ոչ մի բառով, ոչ մի շարժումով
նա ցույց չտվեց իր Հուսախաբույթյունը. գարտուղի ճանապարհնե-
րով նա սկսեց պարզաբանել Հանդամանքները, ճշգրտել մանրա-
մասները եւ շատ շուտով տեղեկացավ, որ Իշխանությունն տան Հա-
րեւանությունը գործող օրիորդաց դպրոցը փակվել էր տարիներ ա-
ռաջ. եպիսկոպոսի օրհնությունը ինքը՝ լուսավորությունն նախա-
բարն էր առավել Հարուստ եւ երեւելի ընտանիքների Հայրերի Հետ
թաքուն միացել, միջոցներ տրամադրել ծովափնյա, եռահարկ նոր
դպրոցի շինարարության Համար եւ այդ նոր դպրոցում պատ-
վախնդիբ Հայրերի գուտարերը Հուսալիորեն պաշտպանված էին
երկար ու կառչուն ձեռքերով մուսյլ գայթակղեցնողից, որի մար-
մինը Հիմա պառկած էր մեր դիմաց, խնջույքի սեղանին, ինչ-ինչ
չափով հիշեցնելով սոուսի մեջ մուսթը վեր լողացող սաբայո ձկա-
նը. մեռյալ լույսը գունատություն էր Հաղորդել նրա դեմքին. դա
ամայի Հարթավայրերի թորչումած պատրանքների ու լուսնային
խառնարանների լույսն էր, առանց նորին գերազանցության մեր
առաջին լուսաբացի լույսի. սպիտակաթույր ծաղիկներով ծածկ-
ված, նա վերջապես ազատագրվել էր բացարձակ իշխանություն-
ներից, երկարատե կյանքի գերությունից, թեեւ Իշխանության տա-
նը, այդ կալանավայրում, կենդանի պրեզիդենտների այդ դամբա-
րանում այնքան էլ դյուրին չէր պարզել, թե ով է ում գերին: Մի
ժամանակ, երբ նույնիսկ, տիրոջ Համաձայնությունը չհարցնելով,
վերակառուցում էին այս դամբարանը, այսինքն՝ պալատը, երբ
դրսից ու ներսից ներկում էին մի տեսակ մեռյալ-ճերմակ ներկով,
նա՝ տիրակալը, ինչպես անդադրում Հոգի, շրջում էր սենյակներով,
միջանցքներով եւ նրան չէին ճանաչում, բղավում էին վրան. «Ին-
չո՞ւ եք պատերին քսվում, սենյոր, ներկը դեռ չի չորացել», - եւ նա
շտապում էր Հեռանալ, ջանարով չքսվել Հենց նոր ճերմակեցրած

պատերին: Նրա վրա գոռում էին. «Ցած չիջնեք, սենյոր, թե չէ
տախտակները կարող են գլխիդ ընկնել,- եւ նա Հյու-Հնազանդ
մնում էր վերելում՝ խլացած կացնահարվածներից ու այն որմնա-
դիրների չարությունից, որոնց նույնպես խանգարում էր եւ որոնք
արդեն չափից դուրս էին անպատկառ,- «Հեռու դնա, ծեր քալ-
թառ, թե չէ մեկ էլ տեսար՝ շողախի մեջն արեցիր», - եւ նա Հեռա-
նում էր շարքային զինվորի Հնազանդությունը ու անտրտունջ կույ
տալիս ամեն անպատվություն՝ ոչ իր ձեռնարկած, բայց, իբր, իր
բարեկեցություն Համար սկսած՝ անհեթեթ վերակառուցման այդ
դժվար ամիսներին. ինքն իրեն չպատկանելով եւ ավելի քան երբե-
ւէ միայնակ, նա ապրում էր՝ մշտապես զգալով թիկնապահների
Հայացքները. այնպես դաժան ու անթարթ էին նայում նրանք, ա-
սես վարձվել էին ոչ թե պրեզիդենտի կյանքը պահպանելու, այլ
նրա ամեն քայլափոխին Հետեւելու Համար. նրանք լափում էին
պրեզիդենտի ուսույլիբ կեսը՝ Համտես անելով բոլոր կերակրատե-
սակները, փոխում էին մեղրի թաքստոցները, ոսկյա խթանին պա-
տյան հագցնում, որ չգնգար քայլելիս եւ ամենատարբեր այլ նա-
խազուշական միջոցներ ձեռնարկում, որ Հին բարեկամ Սատուր-
նո Սանթոսի ծիծաղը կրեբեր. առավոտից իրիկուն կրկեսում ե-
լույթ ունեցող ճապոնացի լարախաղացների նման այդ բաճկոնա-
վոր, փողկապ կապած տասնմեկ մարդասպանները ջանում էին
նրա շուրջը հավասարակշռության դաշտը պահպանել՝ անվերջ
նայելով Հատուկ սարքի կանաչ ու կարմիր լամպիկներին, որոնք
տազնապած թարթվում էին, եթե Հիսուն մետր շառավղով Հեռա-
վորության վրա որեւէ մեկի մոտ գենք էր լինում. նրա շքերթային
թափորը բաղկացած էր յոթ Համանման, արագապաց ինքնաշար-
ժից. այնքան արագ էին սլանում, ասես Հետապնդվում էին, սլա-
նում էին մեկը մյուսից անցնելով եւ տեղերը փոխելով մի այնպիսի
արագությունը, որ երբեմն պրեզիդենտն էլ գլխի չէր ընկնում, թե
որ մեքենայով է ինքը գնում. բոլոր այս նախազուշական միջոց-
ները, սակայն, նույնքան անհեթեթ էին, որքան անիմաստ էր ան-
գղների վրա կրակելը. բավական եղավ մի կողմ քաշել մեքենայի
լուսամուտի վարագույրը եւ երկար տարիների կամավոր բանտար-
կությունից Հետո նա տեսավ, որ ոչ ոք էլ ուշադրություն չի արժա-
նացնում պրեզիդենտական շքերթափորի լիմուզինների խորամանկ

շարժումները. նա տեսավ նախարարութիւնները՝ շինքերը, որ նման էին ապակյա ժայռերի եւ ավելի բարձր էին տաճարի գմբեթներին ու իրենցով ծածկում էին նաւահանգստային շրջանի բոլորներին փոխած նեղրական խայտաբղետ խրճիթների կուտակումը, նա նկատեց մեծ վրձնով պատին գրված ինչ-որ կոչ ջնջող գինովորական պարեկին. երբ հարցրեց, թե ինչ էր գրված պատին, նրան պատասխանեցին. «Փառք նոր հայրենիքը արարողին», - եւ նա գլխով արեց, թեեւ, իհարկեւ, հասկացավ, որ ստում են, այլապէս ինչո՞ւ էին ջնջում. այնտեղ, ուր նախկինում ճահիճ էր, նա տեսավ սովորական վեց գրոսայգուց էլ ընդարձակ գրոսայգին՝ կոկոսատու արմավենիներով ու կոկիկ ծաղկաթմբերով, որ ձգվում էին մինչեւ ծովը, տեսավ նոր արվարձանը՝ նոր, իրար նման, անտիկ սյունաարահներ ունեցող մենատներով, տեսավ այգիների ամազոնյան փարթամ կանաչով շրջապատված հյուրանոցների արկղերը, - այնտեղ, ուր մի ժամանակ աղբակույտեր էին. նա տեսավ, թե ոլորուն փողոցով, ինչպէս են կրիայի արագությամբ շարժվում ինքնաշարժերի անվերջանալի շարքերը, տեսավ կեօսովա շողից չչմած մարդկանց խմբեր, որ քայլում էին մայրի արեւոտ կողմով, որովհետեւ սովերաշատ մասով ապատրեն գրոսում էին սովերից օգտվելու համար վճար գանձող հարկային գերատեսչության պաշտոնյաները, - ահա թե ինչու էին արեւի տակ տապակվում խեղճերը: Բայց ամենից շատ նրան զարմացրեց, որ ոչ ոք չցնցվեց վախից՝ նկատելով օդափոխիչ հարմարանքով դադաղի նման պրեզիդենտական լիմուզինը, որից, թվում էր, իշխանության այլքային հարվածներ էին արձակվում. ոչ ոք չճանաչեց նրա թախծոտ աչքերը, տազնապից ու տարակուսանքից ծոված շրթները, ոչ ոք ուշք չդարձրեց նրա ձեռքին, նշանավոր այդ ձեռքին, որով նա ողջունում էր աճապարող, ոչինչ չտեսնող այդ մարդկանց. եւ նա սլացավ առաջ լրագրեր ու հմայիլներ վաճառողների խիտ ճոցների, պաղպաղակի սայլակների ճոնջոցների, փիճակախաղի սոմսակները դրոշակների պէս թափահարողների մաշված բղավոցների միջով, փողոցային աշխարհի առօրեական այս ողջ գովոցի միջով, եւ այդ աշխարհը գերազույնս չափով թքած էր ունեցել օդափոխիչ հարմարանքով դադաղի մեջ շնչահեղձ լինող գեներալական համազգեստով ծեր մարդու հոգու իրարանցման վրա: «Մայր իմ Բենդիսին

Արվարդո այս ի՞նչ է պատահել իմ քաղաքին»: Նա իսկապէս չէր ճանաչում ոչինչ. ո՞ւր է այն որբեւայրիների նրբանցքը, որոնք արեւամուտին բոլորովին մերկ հայտնվում էին կրպակների դիմաց՝ ընթրիքի համար մի քանի ձուկ գնելու եւ մինչ կչորանային պատշգամբի բազրիքներին փոխած նրանց շրջագետները, հայհոյում էին վաճառողներին. ո՞ւր են իրենց կրպակների դռների տակ պետքերը հոգացող հնդիկները. ո՞ւր են նրանց գունատ կանայք, որ կարողանում էին իրենց ձանձրալի երգերով վախեցնել մահին. ո՞ւր է ծնողներին չյսելու համար կարիճ դարձած աղջկա սարսափազու նկարը. ո՞ւր են գարշահոտ ջրափոսերում ընկղմված ավազակային որջերը: Մեքենան շրջվեց փողոցի ծայրում, երեւացին հրաշալիորեն կարված պարանոցներով հավալուսները եւ հանկարծ նրա սիրտը ուժգին ճմրվեց. իսկ նաւահանգիստը, ո՞ւր է նաւահանգիստը, որտե՞ղ են մաքսանենգների առագաստանապիւրը, ո՞ւր է գրահանապը, գեսանտայիկների թողած գրահանապը, ո՞ւր է չքվի սովորական քաքահոտը: Չէ, երեւում է, իրօք, ինչ-որ բան է պատահել աշխարհին, մայր, եթե ոչ ոք չճանաչեց վագոնի լուսամուտից հանած նրա ձեռքը, - լիմուզինից նա վագոն էր փոխադրվել, - նրա կանացի, ամենատիրակալ ծերի ձեռքը: Հիմա այդ ձեռքը չգլխես եւ ում անիմաստորեն ողջունող ձեռք էր, որ թափահարվում էր դեպի սարահարթը ձգված երկաթուղային նոր կառուցված ուղին բացող առաջին գնացքի վարագուրված պատուհանից. գնացքն անցավ ջերմախտի բույն ճահիճների տեղում աճած բուրումնավետ խոտերի դաշտով, անցավ բրնձի նախկին այն արտերի կողքով, որոնց գլխավերեւում մի ժամանակ ճահիճային ճղճղացող թռչուններ էին ճախրում, անցավ, վախեցնելով պրեզիդենտական խարան կրող կովերին, անցավ ծաղիկներով աներեւակայելի երկնագույն դարձած հարթավայրով, իսկ նա նստած վագոնի սգո թավիչով պատած խցում, - այս խուցն ավելի սազական էր իր դառը ճակատագրի համար հոգեհանգստյան ծեսին, քան ուղեորությանը երկրում, - կարոտով հարցնում էր ինքն իրեն. «Որտե՞ղ է գրողը տանի չորս տոտիկներով իմ հին գնացքը ո՞ւր են անակոնդաների հետ հյուսվող այս կողմերի լիանաները ո՞ւր են կապիկների անզուսպ ճոցները որտե՞ղ են դրախտահավերի երգերը ո՞ւր է անբաժանելի իր վիշապով իմ հայրենիքը իմ երկիրը ո՞ւր կո-

րան այդ բոլորը մայր»։ Անցյալը հիշեցնում էին միայն անգլիական գլխարկները դրած լուռ ու մունջ հնդկուհիներով կայարաններն ու կիսակայարանները. այդ կանայք ամենատարբեր զագանիկների տեսքով, շաքարած մրգեր էին վաճառում, կարտոֆիլ եւ տապակած հավեր. վաճառքն այն կամարների տակ էր, որոնց վրա կարելի էր կարդալ ծաղկահյուս կոչեր. «Հավերժ փառք Հայրենիքի մեծ հորը»։ Առաջվա պես նա ամենազոր էր եւ միաժամանակ ոչ ոք չէր իմանում, թե որտեղ է նա սույն պահին, իսկ կարեւորը՝ նրա անունը ամենուր սարսափ էր տարածում, քանզի այն ամենը, ինչ կատարվում էր երկրում, կատարվում էր նրա անունից, թեեւ ինքն էր մշտական սարսափի մեջ եւ երբեմն հետապնդվող փախտականի զգացողություն էր ապրում։ «Մենեջուց վատ է այսպիսի կյանքը», - բղավեց նա Հարգալից Խոսե Իգնասիո Սաննա դե լա Բարի երեսին, երբ այլեւ ուժ չկար ղիմանալու, բայց միշտ էլ լսում էր ի պատասխան. «Օ՛, ոչ գեներալ, դա Առաջընթացն է՝ կարգուկանոնի շրջանակներում», - եւ բազմաթիվ կարճ ու համոզիչ, աներեւակայելի ժպիտներով համեմված այլ բառեր լսեց։ Եվ նա արդեն որերորդ անգամ անձնատուր էր լինում, համաձայնում այդ անիծյալ Սաննա դե լա Բարի հետ, առանց որի բոլորովին մենակ կմնար, համաձայնում էր այդ գազանի հետ, որն իր երազներում, անքուն ու երկար գիշերներին թուր ու մուր էր ուտում, պաշտոնազրկվում, իսկ առափոսները կրկին ամենազոր էր ու անհրաժեշտ, բավական էր հայտնվեր արեւի լույսի տակ հմայիչ իր ժպիտով, մարդկային ապշեցուցիչ աչքեր եւ մարդկային՝ լորդ կյուլիսի անուն ունեցող շան վզակապը բռնած, - շնից նա չէր բաժանվում նույնիսկ արտաքնոց գնալիս, - որ մեր գեներալը մոռանար գիշերվա գայլույթը. մոռանում էր ու հավանություն էր արժանացնում այդ մարդու առաջարկները եւ դա անձն էր այնպես անտրտուն, այնպես թեթեւ ու շտապ, որ հոգու խորքում դայրանում էր իր վրա։ Սակայն գայլույթը երկար չէր մոլեգնում, եւ հենց Սաննա դե լա Բարը իր վարքագծում որեւէ փոփոխություն էր նկատում, իսկույն ամեն բան նախկին տեղն էր դնում, հանգստացնում Սաննաին. «Մի հուզվեք, Նաչո, կատարեք ձեր պարտականությունը»։ Եվ կրկին ամենազոր ու անխոցելի Խոսե Իգնասիո Սաննա դե լա Բարը վերադառնում էր տանջարան, խոշտանգումների այդ կոմբի-

նատը, որ սարքին-կարգին գտնվում էր պրեզիդենտական պալատից հինգ հարյուր մետրի վրա, գաղութային ճարտարապետության շենքում, ուր ժամանակին հորանգական խելագարանոցն էր. «Նույնքան վիթխարի, որքան ձեր պալատը, իմ գեներալ», - նա քայլ գցեց նշենիների թփուտների մեջ, նրա դիմաց կանաչին տվեց դաշտային մանուշակներով ծածկված ջրափոսը. առաջին հարկում տեղավորվել էին քրեական հետախուզության ծառայությունները եւ քաղաքացիական դրուժյան ակտերի գրանցման բյուրոն, իսկ մնացած հարկերում տեղադրված էին հնարամիտ ու բարբարոսական, ճիզվտական շուայլ երեւակայություն ծնունդ խոշտանգումների մեքենաները. նա չցանկացավ տեսնել դրանք եւ միայն զգուշացրեց Սաննա դե լա Բարին. «Շարունակեք, որքան հնարավոր է, լավ կատարել ձեր պարտքը Հայրենիքի նկատմամբ, Նաչո, բայց հիշեք. ես ոչինչ չգիտեմ, ոչինչ չեմ տեսել եւ ոչ մի անգամ չեմ եղել ձեր գերատեսչությունում»։ Խոսե Իգնասիո դե լա Բարը պատասխանեց Հարգալից ու հասկացողի խոնարհությունամբ եւ ազնիվ խոսք տվեց, որ նկատի կունենա պրեզիդենտի ցանկությունը։ Եվ նա, անիծյալ այդ Սաննա դե լա Բարն այնպես հավատարիմ մնաց խոստմանը, ինչպես եւ անշեղ կատարեց սեռական օրգաններով բաց թողնվող էլեկտրական հոսանքի միջոցով հինգ տարին չլրացած երեխաներին պատժի չենթարկելու հրամանը, այլապես ծնողների բերանը փակելու հնար չկար։ Այդ հրամանի կապակցությամբ հարկ եղավ առանձնապես համառել, քանի որ նորին գերագանցությունը վախ ուներ, թե նման նողկալի պատժից կսկսվի իր դաժան այն անքնությունը, որ տանջել էր իրեն վիճակախաղի հետ կապված պատմության օրերին։ Հրամանը կատարվեց, բայց, միեւնույն է, նա չէր կարողանում մոռանալ, որ մոտերքում, մի տեղ, սոսկուտների արհեստանոց է գործում, եւ ինչպե՞ս կարելի էր մոռանալ, եթե խաղաղ, լուսնային գիշերներին արթնանում էր գնացքների չկլկոցից եւ որոտի թնդունից, - գնացքի եւ որոտի ձայները ձայնագրված էին Բրուկների ձայնապնակների վրա եւ դղրդում էին ողջ գիշեր, որպեսզի խրացնեն խոշտանգվողների ճիչերը. դժոխային այդ փոթորիկը հեղեղի նման գազազում էր լուսաբացին, հեղեղն իր ետեւից նշենիների վրա սպիտակին տվող, ջահել հարաների քողեր էր թողնում, - այդ հարաները խոշտանգման

տուն՝ այն խեղազարանոցն էին ընկել, որտեղ մի ժամանակ Հոլանդացի լուսնոտաներն էին բնակվում: Այո, նորին գերազանցությունը վախենում էր անքնությունից, որի մեջ ներխուժում էին խոշտանգումներից մեռնող մարդկանց ճիչերն ու անեծքները, եւ նա անվերջ մտածում էր այդ մարդու՝ Նոսե Իգնասիո Սանես դե լա Բարի մասին, որն իրեն չխնայելով՝ կատարում էր ստանձնած պարտավորությունը: Մի թուլություն ուներ միայն այդ Սանես դե լա Բարը՝ արտաքին շուք էր սիրում. գնում էր ասեղնագործ գանազան պաճուճանկարներով վերնաշապիկներ, թանկարժեք ու գեղեցիկ կոշիկներ, ծաղկի հատուկ տուփերով կենդանի գարգենիաներ, պիտակների վրա տոհմական գինանշաններով ֆրանսիական լայոններ. մնացած բոլոր հարցերում ժուժկալ էր. սիրուհի չուներ, չէր հետաքրքրվում հաճոյակատար ու կնատիպ տղաներով, ոչ ընկեր ուներ, ոչ՝ սեփական տուն եւ իր տանջարանում ապրում էր սրբի պես, աշխատում ու ժասպառության աստիճան, մինչեւ հոգնությունը, ի վերջո, իրեն առանձնասեյակի բազմոցին էր գցում. քնում էր շորերով, երեք ժամից ոչ ավելի եւ միայն ցերեկը, քնում էր առանց դրան մոտ ժամապահ կարգելու, առանց ձեռքի տակ ատրճանակ պահելու, կյանքը վստահելով անքուն լորդ կյուխեյին, որը, բերնեբերան հաղորդվող շշուկների համաձայն, սեփական մորթուց էլ կարող էր դուրս պրծնել, եթե չստանար իր սիրելի, միակ կերը՝ Հենց նոր գլխատված մարդու տաք-տաք աղիքները, քլթքլթալով, ինչպես ջուրը գինվորական կաթսայում. այդ Հրեշք իսկույն արթնացնում էր տիրոջը, երբ պատից այն կողմ էլ տեսնող մարդկային նրա հայացքը որեւէ մեկի մոտենալն էր նկատում. ով էլ լինե՛ր՝ մեկ է. Սանեսը ոչ մեկին չէր վստահում եւ կասկածով էր նայում նույնիսկ իր արտացոլանքին հայելու մեջ. բոլոր վճիռները կայացնում էր անձամբ, չէր խորհրդակցում ոչ մեկի հետ, կողմնորոշվում էր անհամար գործակալների գեկույցներով միայն: Երկրում չէր կատարվում որեւէ, թեկուզեւ չնչին մի դեպք, մոլորակի ցանկացած կետում չէր արձակվում որեւէ չնչին մի վտարանդիի հառաչանք, որ նա չիմանար իսկույն՝ ողջ երկրագունդը պարուրած ծածուկ իր սարդոտայնի թելերի՝ վախի, ահաբեկման, առատ կաշառքների շնորհիվ, այո, նա շոսյլ էր, բայց ոչ միայն պետության հաշվին. նա այնպես էր նվիրված գործին, որ հաճախ մատ-

նիչներ ու լրտեսներ էր վարձում սեփական փողերով. այս անշահախնդրությունը միայն իրեն չէր հատուկ. անտեղյակ շատախոսներն էին սոսկ շշնջում քունջուպուճախներում, թե նրա վարձկան դահիճները, լրտեսներն ու խուզարկուները աներեւակայելի գումարներ են վաստակում,- ահա թե ինչու են համաձայնում գործակցել. այնինչ, նրանցից շատերը իրենց ծառայությունն առաջարկում էին բացարձակապես անվճար, նրանք սեփական մորն էլ կքառատեին ու արյունոտ մարմինը խոզերի առաջ կգցեին, միայն թե ապացուցեին, որ հարմար են դահճի եւ կամավոր խուզարկուի մասնագիտությանը. երաշխավորագրերի եւ անբասիր վարքի վկայագրերի հետ նրանք ներկայացնում էին նաեւ իրագործված չարագործությունների տեղեկանք, որպեսզի աշխատանքի անցնեին սառը դատող ֆրանսիացի խոշտանգողների ձեռքի տակ, իրենց անմարդկայնությամբ հետեւողական, գլխավորության փշուր իսկ չունեցող այդ մարդկանց դեկավարության ներքո. կամավոր այդ խուզարկուները ու դահիճները Հնարավոր դարձրին Առաջնութացի կարգուկանոնի շրջանակներում,- նստոտած ալրաղացի թեւերով գովացող պաղպաղակի տաղավարներում, լրագիր կարգալով չինական ռեստորաններում, ննջելով էժանագին կինոթատրոններում, ավտոբուսում Հզի կանանց նստատեղ զիջելով, էլեկտրիկներ եւ սանտեխնիկներ դառնալով, կես կյանքը մայրաքաղաքի գողերի եւ գավառական ավազակների հետ կողք կողքի ապրելով, օվկիանոսային հաճանավերի վրա ու միջազգային բարերում սպասուհիների ու պոռնիկների պատահական փեսացու դառնալով, ծառայելով դեպի Կարիբյան դրախտը կազմակերպվող ուղեւորության ամերիկյան զբոսաշրջիկների գործակալություններում, Բելգիայի արտաքին գործերի նախարարի անձնական քարտուղարը դառնալով,- սրանք եւ էլի շատ շատերը, որոնց մասին ոչ ոք նույնիսկ պատկերացում չուներ, ահա, սրանք օգնեցին արմատախիլ առնել դավադրությունը, շարքից հանել վտանգավոր մարդկանց, դավադրությունը բացահայտել ավելի վաղ, քան ամենակարող ու վճռական գլուխներում կհասունանար գործելու գաղափարը: Նրանք վստահորեն ու լիտիաբար էին կատարում իրենց գործը, իսկ հայրենասերները համոզված էին, թե Հրեշավոր այդ աշխատանքը կատարվում է առանց պրեզիդենտի գիտության: «Եթե

դուք միայն իմանաք, եթե միայն իմանաք, իմ գեներալ»,- մտովի
զիմում էին նրանք պրեզիդենտին եւ մտովի կրկնում սարսափելի
պատմութիւնները, ենթադրելով, որ եթե իրենց խոսքերը Հաս-
նէին գեներալական ականջին, ապա Սաննս դե լա Բարը վաղուց
արդեն մարզաբիտներ պիտի Հաներ նախահանգաւային բերդին
մերձ դավաճանների գերեզմանատան ընդերքից. բայց մեկը Հայ-
րենասերներից, որին Հաջողվել էր մի անգամ գեներալի մոտ
խցկվել եւ առանց վախի պատմել ամեն ինչի մասին, ցնցվեց, երբ
պրեզիդենտը թափանցող Հայացքով վրան նայեց ու հրամայեց ա-
կանջին օդ անել՝ ինքը երեք օչինչ չի իմացել, չգիտե ու չի իմա-
նալու, ինքը ոչ մեկի Հետ,- նա էլի քննող Հայացքով Հայրենասե-
րին նայեց,- ոչ մի հարցի շուրջը չի խոսել. այս Հանդիպումից Հե-
տո նա որոշ չափով Հանգստացավ, բայց կարճ ժամանակով,- ավե-
լի ու ավելի շատ էին ստացվում կտրված գլուխներով պարկերը,
այնքան շատ, որ նա այլեւս չէր Հավատում, թե Խոսե Իգնասիո դե
լա Բարը այսքան արյուն Հեղելով՝ անձնական ինչ-ինչ նպատակ-
ներ չի Հետամտում. նա բացարձակապէս անտրամաբանական էր
Համարում այն Հանգամանքը, որ երեք զորատեսակների հրամա-
նատարներ անտրտունջ Հաշտվել էին իրենց նպատակացուցիչ վիճա-
կի Հետ եւ նույնիսկ աշխատավարձի բարձրացում էէին խնդրում.
Նա վճռեց շոշափել զինվորականութեան տրամադրութիւնը՝ պար-
զելու նրանց Հնազանդութեան շարժառիթը. ինչո՞ւ չեն ապստամ-
բում, ինչո՞ւ չեն պահանջում, որ ինքը Հեռացնի աներեւակայելի
իշխանութեամբ օժտված այդ քաղաքացիականին: Մի անգամ ա-
մենախիզախ ու ազա՛հ հրամանատարներին նա Հարցրեց, թե չի՞
թվում, արդո՞ք, որ ժամանակն է արդեն թռցնելու արյան ծարավ,
զինված ուժերի արժանապատուութիւնը տրորած այդ դուրապը-
ծուկի կատարը եւ, ի պատասխան ու ի զարմանս լսեց. «Օ՛, ոչ, իմ
գեներալ, դուք չափազանցնում եք»,- այդ պահից նա այլեւս գլուխ
չէր Հանում, թե ով ում Հետ է. ով՛ ում դեմ՝ խորամանկ այդ Համա-
կարգում, որ կոչվում էր Առաջընթաց կարգուկանոնի շրջանա-
կում, որից դիակի սուր Հոտ էր փչում, ամեն անգամ Հիշեցնելով
նրան, վիճակախաղի պատմութեան Հետ կապված, խեղճ երեխա-
ների ճակատագրերը: Բայց Խոսե Իգնասիո Սաննս դե լա Բարն ա-
չալուրջ էր. սանձահարողի սառը ինքնատիրապետումով նա մա-

րեց իր տիրակալի այրող տազնապները. «Քնեք Հանգիստ, իմ գե-
ներալ, ձերն է աշխարհը,- Հաճախ կրկնում էր Սաննսը եւ կրկին
Համոզում գեներալին, որ իրեն պատկանող աշխարհում ամեն բան
պարզ ու Հասարակ է, եւ սահմանված կարգը փոխելու հարկը չկա.
եւ կյանքն ընթանում էր առաջվա պես, եւ կրկին նա դետուզեն էր
նետվում գերեզմանային այդ խավարում, ըստ էութեան ոչ մեկին
չպատկանող այդ տանը, իրեն խորապէս զզվեցրած պրեզիդենտա-
կան այդ դամբարանում եւ հարցնում ինքն իրեն. «Ո՞վ եմ ես գրո-
ղը տանի մա՞րդ եմ թե նրա արտացոլանքը Հայելու մեջ ո՞վ եմ ես
եթե արդեն առավոտվա ժամը տասնմեկն է իսկ շուրջըլորս ոչ մի
շունչ չկա նույնիսկ Հավ մի խղճուկ Հավ չկա պալատ կոչված այս
անապատում»,- այսպէս, ինքն իր Հետ խոսելով, նա տրվում էր հի-
շողութիւններին. փառավոր այն ժամանակներն էր Հիշում, երբ ա-
րեւածաղի Հետ լսում էր բորտաների ու կաթվածահարների աղմ-
կոտ իրարանցումը,- ճաշի մնացորդների համար սրանք կուլում
էին շների Հետ,- երբ սանդուղքներին կովերը թրքում էին Հոտա-
փետ բլիթներ, որոնց վրա քանի՛-քանիսն են սայթաքել, երբ Հեռա-
վոր վայրերից եկած տղամարդիկ ու կանայք ծնկի էին իջնում իր
դիմաց, խնդրում բուժել իրենց խոցերը, կնքել երեխաներին, փրկել
փորլուծից (նրանք կաակած չունեին, որ գեներալի կամքը ի գորու
է ստամոքս պնդացնել), երբ աղերսում էին. «Տվեք ձեր ձեռքը, իմ
գեներալ, խաղաղեցրեք իմ սիրտը, դուք, միայն դուք կարող եք
դադարեցնել կրճքատակիս այս երկրաշարժը»- երբ անսահման
Հավատով ասում էին. «Նայեք ծովին, իմ գեներալ, միայն ձեր ա-
ռաջ են խաղաղվում փոթորիկները: Աչքներդ երկնքին հառեք, իմ
գեներալ, միայն դուք կարող եք պատուել խավարման վարագույ-
րը: Գետինի գցեք ձեր Հայացքը, միայն ձեզանից է սարսափում
ժանտախտը»: Իր ոտքը եկած Հազարավոր այդ մարդիկ խորապէս
Համոզված էին, որ նա ամենազոր է, որ իր կամքը կարող է թեյա-
ղրել քամիներին ու կարգի գցել տիեզերքը, որ, եթե պահանջվի,
կարող է ուժերը չափել Հենց աստվածային նախախնամութեան
Հետ. նա չէր մերժում ոչ մեկին, բավարարում էր խնդրանքները,
Հետզհետե ինքն էլ սոգորվելով մուլեռանդ այդ Հավատով,- նա
տալիս էր մարդկանց ինչ կարող էր եւ վերցնում առաջարկածը ոչ
թե այն պատճառով, որ ծայրաստիճան բարի էր ու զբայուն, այլ ո՞

րովհետեւ երկաթյա լրարդ էր պետք ունենալ, որ կարողանայիր զլանալ փոքրիկ ուրախութիւններ պատճառել նրանց, ովքեր այդպէս անմնացորդ նվիրումով Հափատում էին իրեն, ովքեր այդպէս անկեղծորեն փառաբանում էին նրա Հզորութիւնը, գովերգում նրա իսկական եւ կեղծ առաքինութիւնները: Իսկ Հիմա, ահա, չկար մեկը, որ գիմեր իրեն խնդրանքով, չկար մեկը, որը, պարզապէս, ասեր. «Բարի լույս, իմ գեներալ: Ինչպե՞ս քնեցիք», - նրա Հոգում չէր մնացել նույնիսկ տարօրինակ այն սիւփանքը, որ ծնում էին լուսամուտի ապակիները փշրող գիշերային պայթիւնները եւ խուճապ գցում բանակում,- այդ պայթիւններն էին օգնել նրան զգալու, որ դեռ ողջ է ինքը. լավ է պայթիւն լինի, քան այս մեռյալ լուծիւնը, որ թագաւորում է Հիմա պալատում եւ գլուխ ճաքեցնում, խանգարում քնել գիշերը. նա տերն էր ողջ երկրի, բայց ավելի ուժեղ չէր, քան պատին ընկած իր ստվերը. բոլոր կարգադրութիւնները, որ նա տալիս էր կամ մտադիր էր տալ, պարզվում էր, կատարված էին լինում մինչեւ շրթները շարժելը, ուղեղում լրիվ չհասունացած ծածուկ մտքերը մեկն արդեն իրագործած էր լինում եւ նույնիսկ տեղեկացրած պաշտոնական լրագրին, որ նա, սովորութեան համաձայն, կարողում էր սիեստայի ժամերին, ճոճում պառկած. խոշոր տառերը ճշում էին նրա յուրաքանչյուր քայլի, յուրաքանչյուր անքոցի ու յուրաքանչյուր մտադրութեան մասին, իսկ լուսանկարները ցուցադրում էին այն կամուրջը, որ նա մտադրվել էր կառուցել, բայց մոռացել էր հրամանն արձակել, այն դպրոցը, ուր երեխաներին փողոցներն ավել էին սովորեցնում միայն, եւ վերջապէս, իրեն՝ շքանշաններով ու ժապավեններով, կաթնատու կովի եւ հացի ծառի կողքին, ինչ-ինչ հանդիսավոր արարողութեան բացման ժապավենը կտրելիս: Եվ նա առաջվա պէս հանգիտ չունէր, պառկած փղի վիթխարի ոտքերով քստքստացնում էր իր մենութեան ամայի տան ներսում, փնտրում նույնիսկ չկորցրածը, որովհետեւ կորուստի զգացողութիւնն անվերջ հետապնդում էր նրան, եւ նկատում էր, որ մեկն արդեն թուչնափանդակների վրա շոր էր գցել, հաշվել ֆերմայի կովերը եւ յուրաքանչյուր լուսամուտից նայել ծովին. ամեն ինչ իր տեղում էր, անվնաս, եւ նա լամպը ձեռքին ննջասենյակ էր գնում. մի անգամ, միջանցքով անցնելիս, հանկարծ ճանաչեց իր իսկ ձայնը, որ լսվում էր

պրեզիդենտական գլարդիայի պարեկների սենյակից եւ ծածուկ ծիկրակելով, ծիտոս սենյակում, հետուստատեսային էկրանի ազոտ լուսարձակման դիմաց տեսավ ննջող մի խումբ սպաների, իսկ էկրանին ինքն էր՝ փոքր-ինչ նիհարալուս ու ձիգ.- «Բայց ոտքից գլուխ ես էի մայր»: Նա նստած էր պետական զինանշանի ֆոնին, սեղանի մոտ, որի վրա ոսկյա շրջանակներով երեք ակնոց էր դրված, իր առանձնասենյակում, որտեղ պիտի մեռներ համաձայն գուշակ-պայծառատեսի կանխատեսման եւ ելույթ էր ունենում պետական գործերի վերլուծութեամբ, օգտագործելով այնպիսի խելոք, Հույժ դիտական տերմիններ, որ իրականում երբեք չէր կարող արտասանել, գրողը տանի: Այս տեսապատկերը նրան ավելի հուզեց, քան ծաղիկների մեջ ընկղմված սեփական դիակի ժամանակին տեսած պատկերը,- «Ոտքից գլուխ ես էի մայր եւ խոսում էի իմ սեփական ձայնով եւ որ երբեք էլ չհաղթահարեցի պատշգամբից մարդկանց երեւալու ամոթս որ երբեք չհաղթահարեցի ժողովրդի առաջ ելույթ ունենալու վախս... Ոտքից գլուխ ես էի մի իսկական մահկանացու մայր: Եվ ես քարացել էի այն մտածմունքից թի ինչպէս է ստացվում նման հրաշքը»:

Հետուստատեսային այս հաղորդումը մեծ պայթիւն առաջացրեց՝ վարչակարգի բոլոր տարիների մեջ գեներալի դժգոհութեան հազվադեպ պայթիւններից մեկը, սակայն ինտես Իգնասիո Սանես դե լա Բարը նրա դիմաց կանգնեց բացարձակապէս անվրդով. «Չափազանցնելու կարիք չկա, գեներալ,- ասաց նա իր քաղցրավուն ձայնով,- հարկ եղավ դիմել անօրինակ այդ միջոցին, որպէսզի խորտակումից փրկենք կարգուկանոնի շրջանակներում մեր Առաջընթացի նախը. երկնային ներշնչանքով եղավ, գեներալ, եւ դրա շնորհիվ մենք կարողացանք կրճատել ժողովրդի կասկածը, միս ու արյուն իշխանութեան գոյութեան՝ ձեր գոյութեան նկատմամբ, գեներալ: Մարդիկ պետք է իմանան, որ յուրաքանչյուր ամսվա յուրաքանչյուր վերջին չորեքշաբթի օրը դուք զեկուցելու եք կառավարութեան գործունեութեան մասին, եւ նրանք պետք է լսեն ռադիոյով ու տեսնեն Հետուստատեսութեամբ, քանզի նման զեկուցումները փարատում են հասարակութեան վիշտը: Ես ինձ վրա եմ վերցնում պատասխանատվութիւնը, գեներալ: Ես եմ այստեղ հարմարեցրել վեց արեւածաղկի նման վեց միկրոֆոնների այս

սափորը. այս միկրոֆոններով ձայնագրվել են բարձրաձայն սափած ձեր բոլոր մտքերը եւ ձեր բոլոր պատասխանները իմ հարցերին, որ տալիս եմ ձեզ ուրբաթ օրերին: Դուք չէիք էլ ենթադրում, որ ձեր պարզհոգի պատասխանները մի-մի դրվագ են ազգին ուղղված ամենամայա ուղերձից: Բայց ես ուզում եմ հատուկ ընդգծել, որ երբեք չեն օգտագործվել կեղծ, սարքովի կադրեր, ինչպես եւ չեն հաղորդվել ձեր կողմից չարտասանված բառեր: Այդ հարցում կարող եք համոզվել անձամբ, ահա կինոժապավենները եւ ձայնապնակները»: Եվ խոսե Իգնասիո Սաննս դե լա Բարը սեղանին դրեց կինոժապավեններն ու ձայնապնակները, նաեւ այն թուղթը, որի վրա շարադրված էր եղելության բացատրությունը. «Ես ստորագրում եմ այս թուղթը ձեր ներկայությունը, գեներալ, եւ սպասում ձեր վճռին»: Նա սալչանքով նայեց խոսե Իգնասիո Սաննս դե լա Բարին եւ հանկարծ նկատեց, որ նա առաջին անգամ իր մոտ է եկել առանց շան, առանց գենքի ու դունաստ է մեռյալի պես, եւ հոգուց քաշելով ասաց. «Դե, լավ, Նաչո, կատարեք ձեր պարտականությունը»: Եվ ավելի ծեր, քան եղել էր երբեւէ, անսահման հոգնած տեսքով խրվեց փափուկ բազկաթուղի մեջ, նայելով դիմանկարներում պատկերված հերոսների դավաճանական աչքերին. նրա հայացքը սովորականից ավելի թախճոտ էր ու մռայլ, իսկ դեմքին քարացել էր թաքուն մտադրությունների մշտական արտահայտությունը. նույն այդ քար արտահայտությունը նրա դեմքին տեսավ խոսե Իգնասիո Սաննս դե լա Բարը երկու շաբաթ անց, երբ առանց թուլյատրություն ատանձնասենյակ մտավ, ետեւից քարշ տալով իր դրեքմանին. «Արտակարգ նորություն է, ձեր գերագանցություն: Ձինված ապստամբություն է պատրաստվում: Միայն դուք կարող եք կանխարգելել»: Եվ գեներալը վերջապես նկատեց պարսպի պես անառիկ, կախարդանքի պես հանելուկային այդ մարդու հոգու աննկատելի ճաքը, որ փնտրել էր երկար տարիներ: «Իմ վրեժխնդրության մայր Բենդիսիոն Ալվարադո,- ասաց նա ինքն իրեն,- վախից ավր տակը թրջել էր խզճուկ այդ կոտորավորը»: Ոչ մի ակնարկով, սակայն, նա չմատնեց իր մտքերը, մտադրությունները, Սաննս դե լա Բարին բարուրեց հայրական գործվանքի շողերով. «Մի հուզվեք, Նաչո, մենք շատ ժամանակ ունենք եւ ոչ ոք մեզ չի խանգարի պարզել, թե կեղծիքից էլ անհա-

վաստի թվացող հակասական այս տեղեկությունների ճաշճում որտե՞ղ է, գրողը տանի, ճշմարտությունը, խակական ճշմարտությունը»: Լսելով այս արտահայտությունը, Սաննս դե լա Բարը նայեց գրպանի ժամացույցին. «Շուտով յոթը կլինի, գեներալ: Արեք գորտեսակների հրամանատարները հիմա ընթրում են իրենց անըրում, ընտանեկան շրջապատում, կանանց, երեխաների հետ, որպեսզի նույնիսկ տնեցիները ոչինչ չկասկածեն. նրանք տներից դուրս կգան քաղաքացիական հագուստով, առանց պահակախմբի, դուրս կգան ետնամուտքերից, որտեղ նրանց սպասելու են ծառայողական ինքնաշարժերը, որ կանչել են հեռախոսով, իրենց հետեւող մեր մարդկանց խճճելու նպատակով, սակայն վարորդները մեր մարդիկ են, գեներալ»- «Ըհը,- ասաց նա ու ժպտաց,- Պետք է այդպես հուզվել: Նաչո: Բացատրեք ինձ, ավելի լավ է, թե ինչպե՞ս եք կարողացել մինչեւ օրս փրկել ձեր կաշին, երբ մենք ավելի շատ թշնամի ենք ունեցել, քան զինվոր, եթե նկատի ունենանք ձեր ձեռքով կտրված դուխների քանակը»: Սաննս դե լա Բարը, սակայն, ականջ էր դնում միայն իր գրպանի ժամացույցի թուլլ գարկերակին, որովհետեւ այդ գարկերակի թելից էր կախված իր կյանքը: «Երեք ժամից քիչ է մնացել, գեներալ: Հետեւակային գործերի հրամանատարն այս պահին Կոնդե գորանոցն է մեկնում, ուղամածովային ուժերի հրամանատարը՝ նավահանգստի ամրոց, օդային նավատորմիղինը՝ Սան Խերոնիմոյի բազա: Նրանց դեռեւս կարելի է ձերբակալել, նրանց պոչից կառչած շարժվում են ազգային անվտանգության, իբրեւ, բանջարեղեն տեղափոխող սայլերը»: Բայց գեներալը բոլորովին չանհանգստացավ. նա զգաց, որ խոսե Իգնասիո Սաննս դե լա Բարի աճող տագնապը ազատազրույց է իրեն այդ մարդու ծառայությունների բեռից, ծառայություններ, որոնք առավել դաժան էին, քան ինքը՝ իշխելախորությունը կկարողանա դաժանանալ: «Հանգստացեք, Նաչո,- ասաց նա,- հանգստացեք եւ բացատրեք ինձ, թե ինչո՞ւ դուք տեր չդարձաք մեծ, շոգենավի պես մեծ մենատանը: Ինչո՞ւ եք դուք աչխատում եզի նման, եթե փողը ձեզ չի հետաքրքրում: Ինչո՞ւ եք դուք սպրում գորանոցային նորակոչիկի պես, երբ նույնիսկ ամենաառաքինի տիկնոջ վարտիքն է տրաքում ձեզ հետ անկողին մտնելու ցանկությունից: Ի՞նչ է դուրս գալիս. դուք վանականի՞ց էլ սուրբ եք, Նաչո»: Բայց խո-

սե Իգնատիո Սանես դե լա Բարը թրջվել էր սառցե քրտինքից, որ դուրս էր գալիս անվրդովութեան դիմակի տակից, շնչահեղձ էր լինում դիակիրգման վատարանի կրակ ունեցող այս շոգ առանձնասենյակում: «Ժամը տասնմեկն է,- սասց նա,- այլեւ ուշ է: Հիմա սպաստամբութեան պայմանական ազդանշանը հեռագրով հաղորդվում է երկրի բոլոր գորանոցներին»: Այդպես էլ կար, սպասամբած գեներալները շքանշաններն էին ամրացնում շքերթային համազգեստներին, որ լուսանկարվեին նոր, կառավարող խուճուտայի պաշտոնական խմբանկարի համար. սպասամբած գեներալների համհարզները նրանց անունից անհակառակորդ այս վերջին կուլի հրամաններն էին արձակում. մարտական բոլոր գործողութիւնների էութիւնը սա էր. բանակը իր հսկողութիւնն էր սահմանում կապի կենտրոնների եւ կառավարական կարեւորագույն շենքերի վրա: Իսկ այնտեղ, պրեզիդենտի առանձնասենյակում, նորին գերազանցութիւնը աչքն էլ չթարթեց, երբ թափափոթ լորդ Կյուլիսը աղետը կանխազգայով՝ թրթռացրեց բոլոր մկանները, ոտքի ելավ եւ նրա ստորին շրթունքից թաթերին ծորաց անվերջանալի արտասուքի պես թուրբ: «Մի վախեցեք, Նաչո,- սասց գեներալը,- ավելի լավ է բացատրեք, թե ինչո՞ւ եք այդպես սարսափում մահից»: Եվ նոսե Իգնատիո Սանես դե լա Բարը վրայից պոկեց քրտինքից թրջված, ցելուլոզի գե օձիքը եւ օպերետային երգիչ-բարիտոնի նրա դեմքը անշարժացավ. «Դա բնական է,- սասց նա:- Վախը մահից՝ կյանքի երջանկութեան այրվող ածուխն է: Ձեզ անհասանելի է այդ վախը, ահա թե ինչու չեք զգում, գեներալ»: Եվ, սովորութեան համաձայն, հաշվելով տաճարի զանգերի զարկերը, ոտքի ելավ. «Տասներկու: Ամեն ինչ վերջացած է: Այս երկնքի տակ ձեզ հավատարիմ ոչ մի կենդանի չունչ չկա այլեւ: Ես վերջինն էի, գեներալ»: Բայց գեներալը չչարժվեց իր բազկաթոռում, մինչեւ չլսեց դե Արմաս հրապարակով ընթացող, գետինը թնդացնող տանկերի ծանր դրդոցը եւ լսելով այդ գլխոցը, ժպտաց. «Դուք սխալվում եք, Նաչո, ինձ հետ է ժողովուրդը»: Եվ դա այդպես էր: Նրա հետ էր խեղճ ու հավերժական ժողովուրդը, որը լուսաբացից էլ առաջ փողոց էր ելել անհասանելի ծերի անակնկալ քայլով ուղեւնչված, պետական ռազիոյով եւ հեռուստատեսութեամբ նա հուզված դիմեց ողջ ազգին, բոլոր հայրենասերներին՝

քաղաքական ինչ հայացքների պատկանելիս էլ լինեն, եւ հայտարարեց, որ բոլոր գորատեսակների հրամանատարները իր անձնական ցուցումով, վարչակարգի անխախտելի զաղափարներով սովորված, ինչպես միշտ՝ արտահայտելով ժողովրդի աղատ կամքը, պատմական այս կենդիչներին ոչնչացրին տարերային արդարագատութեամբ պատժված արյունախում այդ քաղաքացիականի ահաբեկման գերատեսուչութիւնը: Խոսե Իգնատիո Սանես դե լա Բարը գլխիվայր կախվեց դե Արմաս հրապարակի լուստերից, իր իսկ սեռական օրգանը բերանը խցկած, ինչպես եւ դուք կանխատեսել էիք, իմ գեներալ, երբ հրամայեցիք օտարերկրյա գեսպանատները պաշարել, որպեսզի արյունարբու դահիճը չթաքնվեր դրանցից որեւէ մեկում եւ չինդրեր քաղաքական սպաստարան: Մինչեւ կախելը ժողովուրդը քարկոծեց նրան, բայց հարկ եղավ նախ գնդակներով մազ սարքել նրա գիշատիչ շանը, որը երեք քաղաքացիականի փոր թափեց եւ բզկտեց չորս գինվորականի. դա պատահեց ստոր դահճի որջը գրոհելիս. մարդիկ այդ որջի լուսամուտներից փողոց շարտեցին ավելի քան երկու հարյուր նոր, գործարանային պիտակներով դիպակե ժիլետ, երեք հազար գույք խտալական չհագած կոշիկներ,- երեք հազար, իմ գեներալ, ահա թե ինչի վրա էր մտնում նա պետական միջոցները,- եւ, սաստանան գիտե, թե գարդենիայի քանի տուփ,- չէ՞ որ նա մշտապես մերակը թարմ գարդենիա էր խցկում,- եւ հետաքննութեան պարտխտուրայով Բրուկնների բոլոր ձայնապնակները: Այնուհետեւ մարդիկ նկուղներից բաց թողեցին կալանավորներին եւ այրեցին հոլանդական նախկին գժանոցի խոշտանգման խցերը, բզավելով. «Կեցցե գեներալը, կեցցե իսկական տղամարդը: Կեցցե նա, ով բացահայտեց ճշմարտութիւնը»: Բոլորն էլ համոզված էին, որ դուք ոչինչ չգիտեիք, իմ գեներալ, որ դուք ճախրում էիք ամպերի մեջ, որ ձեր հոգու բարութիւնը չարաշահում էին անվտանգութեան ծառայութեան նողկալի խոշտանգիչները, որոնց որպես սունետների, որսացիք ձեր օգնութեամբ, իմ գեներալ, որովհետեւ դուք հրամայեցիք զրկել դահիճներին ամեն կարգի պաշտպանութիւնից ու հսկողութիւնից, որպեսզի մարդիկ կարողանային ազատութիւն տալ իրենց ատելութեանը, որ կուտակվել էր անվտանգութեան ամենազոր ծառայութեան երկար տարիների ընթացքում:

Նա հավանություն տվեց տարերային գործողություններին՝ «Համաձայն եմ», եւ նրա սիրտը լցվեց զանգերի ցնծալի զողանջից, զի Արմաս հրապարակում հսկայական ցուցանակներով հավաքված մարդկային ամբոխների ազատության երգերից ու շնորհակալական, ուրախ բացականչություններից, ցուցանակներին գրված էր. «Թող աստված պահի-պահպանի բոլոր մեծերից մեծագույնին, որը մեզ ազատագրեց ահաբեկման խավարից»: Չանգերի զողանջը եւ մարդկային ամբոխների գլխոցը նրան հիշեցնում էին հեռավոր, փառավոր ժամանակները,- թեեւ ընդամենը վաղանցիկ արձագանքներ էին,- եւ լսելով այդ զողանջն ու գլխոցը, նա ետնաբախում հավաքեց իր իսկ իշխանություն վրեժ կալանավորի շղթան կտրելուն օգնած սպաներին, եւ ներշնչման պոռթկման մեջ, մատի մի շարժումով նրանցից կազմեց գառամայր վարչակարգի վերջին գերագույն հրամանատարությունը: Սրանք փոխարինեցին գեներալներին՝ Լեոխիա Նասարենոյի եւ որդու դահիճներին, որոնց տկլորված, միայն տակաշորերով որսացին օտարերկրյա զենազանքների դարպասների տակ, ուր նրանք փորձում էին սպաստարան ստանալ: Սակայն նորին գերագանցությունը չճանաչեց նրանց, մոռացել էր անունները, իսկ գլխավորը՝ սրտում փնտրում ու չէր գտնում գայրույթի այն լիցքը, որ մի ժամանակ ուզում էր մինչեւ կյանքի վերջը պահել,- փնտրեց ու չգտավ ոչինչ, բացի վիրավորված ինքնասիրության մոխրից եւ ուշ էր այլեւս այդ մոխրից կրակ բորբոքել: Չէր բորբոքվում: «Թող ուզաներ քաշեն», հրամայեց նա եւ մարդասպան-գեներալներին նստեցրին այն նավը, որը մեկնում էր մի երկիր, որտեղ ոչ մեկին նրանք պետք չէին, որտեղ ոչ ոք չէր հիշելու այդ խղճուկ կոտորածներին: Նա նոր կառավարության առաջին նիստը վարեց որոշակի այն զգացողություններ, որ նոր դարի, նոր սերնդի բոլոր այս ընտիր ներկայացուցիչները հին ժամանակների քաղաքացիական նույն նախարարներն են՝ թույլ բնավորությամբ, փոշոտ, արձակ սյուրթուկներով, միայն թե այս նորերը ավելի փառասեր են, վախկոտ, ստորաքարշ, անօգտակար, անպետք եւ այս անպատեհությունները՝ արտաքին աներեւակայելի պարտքերի առկայություն դեպքում. պարտքերի գումարը, գերագանցում էր այն ամենի արժեքը, ինչը դեռեւս կարելի էր վաճառել վերջնականապես անկում ապրող վշտի այս

թագավորությունում. «Սարահարթի երկաթուղագծի վերջին գնացքն անդունդն ընկավ, խորորձների մացառուտների մեջ, իմ գեներալ, եւ հիմա հովազներն են ննջում նրա փափուկ նստարաններին. Նոյի տարվա անվավոր շոգենավի բեկորները լողում են բրնձարտերի ճահիճներում, նամակները, որ բերում էր շոգենավը, փտում են փոստային պարկերում, եւ ստելիքյան կովերի՝ մի գույգ խայտում է պրեզիդենտական խցիկի լուսնային հայելիների մեջ, ապարդյուն հուսալով գեղեցկուհի ջրահարսեր սաղմնավորել: Եվ միայն դուք եք անտեղյակ, իմ գեներալ: Անշուշտ, դուք հեշտություններ էիք հավատում կարգուկանոնի շրջանակներում Առաջընթացին, որովհետեւ ձեր շփումը իրականություն հետ սահմանափակվում էր միայն մեկ օրինակ տպաքանակով, միայն ձեզ համար հրատարակվող պաշտոնական լրագրի ընթերցմամբ. այդ լրագիրը տպագրում էր ձեզ ցանկալի լուրեր եւ հաճելի լուսանկարներ, ազդագրեր, հայտարարություններ, որոնք ձեզ տանում էին գայթակղությունների ու վայելքների, մեր առօրյա ձանձրալի սիեստայից այնքան տարբերվող աշխարհը»:

«Ի՞նչ ասեմ այդպես էլ կար քանի դեռ ոչնչի չհավատացող իմ աչքերով չտեսա ու չհամոզվեցի որ նախարարական ապակյա հսկա շենքերի ետեւում թաքնվում են նավամատուցի մերձակա բլուրներին թառած նեգրական խայտաբեկ նույն խրճիթները որ զբոսադիրների երկայնքով մինչեւ ծովը տնկած արմավենիները ինչպես նաեւ մենատների միաձեւ կեղծ դասական ոճի սյունասրահները քողարկում են անհամար մեր փոթորիկներից մեկի ավերած ետնախորշերի թագամասերը որ երկաթուղագծի երկկողմյան ծաղկանոցները նրա համար են որպեսզի պրեզիդենտական վագոնի լուսամուտից աշխարհը երեւա գույնզգույն այն ջրաներկերի նման որոնցով մայրս իմ հոգու Բենդիտոն Ալվարադոն պիրո էր դարձնում միակերպ ու գորշ թուջնակները»: Նոր արբանյակները խաբում էին նրան ոչ թե սիրաշահելու նպատակով, ինչպես հիշարժան ժամանակների վերջում վարվում էր գեներալ Ռոդրիգո դե Ագիլարը, եւ ոչ նրա համար, որ ավելորդ անհանգստություն չպատճառե, ինչպես, ավելի շատ խղճահարկելով, Լեոխիա Նասարենոն էր վարվում, այլ որովհետեւ ուզում էին վերջնա-

* Ստեղծի կով - ծովային կաթնասուն, վերացել է մեր դարում:

կանապես ստրուկ դարձնել նրան իր իշխանությամբ, եւ նա դառնում էր՝ ընկնելով ու սպիլի խոր ընկզմիկով ձերուճական գառամախտի մեջ՝ իր ետնաբակում, սեյրայի տակ, ճոճում սրտկած. ամեն ինչ սրտորանք էր ու խարկանք, նույնիսկ դպրոցական աղջիկների երգչախումբը, որ երգում էր կանաչ ծառին նստած չալիկ թռչնակի մասին. շուրջն առնեն ինչ անիրական էր. «Սա կյանք է, այլ անհեթեթ մի բան»։ Նա ջանում էր արդեն սրտին չափազանց մոտ չընդունել կեղծիքը եւ փորձեց Հաշտիկ իրականության հետ պետության բարգաւաճման համար անհրաժեշտ հայրենական հինա եւ այլ գեղանյութեր արտադրող ձեռնարկությունների վերահանդման վերաբերյալ հրապարակ արձակելով. սակայն իրականությունը Հղի էր չնախատեսված անակնկալներով. այնպես էր փոխվել աշխարհը, որ կյանքում կային իր իշխանությանը բացարձակապես չենթարկվող ինչ-ինչ բաներ եւ սա նա չգիտեր. «Ինչպե՞ս վերականգնել որեւէ արտադրություն, իմ գեներալ, եթե մենք չունենք այլեւս հինայի ծառ, չունենք կակտո, ինդիգո, եթե չի մնացել ոչինչ, բացի ձեր անձնական, անհատում հարստությունից, որը, սակայն, կորչում է իդուր»։ Եվ, այսուհանդերձ, տեղեկանալով իրավիճակին, նա իրեն չկորցրեց եւ մարտահրավերի ոճով գրություն հղեց Հին դեպքան Ռաուկարերին, հուսալով, թե նա գովինո խաղալիս կրկին մի ձեւակերպում կդառնի, բայց դեպքանը պատասխանեց նույն ոճով. «Ոչ մի բան, ձեր գեղազանցություն, չի ստացվի։ Այս ողջ երկիրը մի գրոջ էլ չարժե, բացառություն, իհարհե, ծովի, որն այնքան թափանցիկ է ու ախորժալի, որ կարելի է հատակին կրակ վառել եւ ամբողջ աշխարհի համար խեցվետնի հոյակապ ապուր եփել։ Այնպես որ՝ մտածեք, ձեր գեղազանցություն, մենք պատրաստ ենք ծովն ընդունել այն պարտքերի դիմաց, որ չեն մարի ձեր գեղազանցություն նման դործարար հերոսների նույնիսկ հարյուրավոր սերունդները»։ Նա Ռաուկարերի առաջարկը լրջորեն չընդունեց եւ ճանապարհ դրեց նրան մինչև սանդուղք, ինքն իր մեջ մտածելով. «Մայր իմ Բենդիսին Արվարդո տես թե ինչ վայրենիներն են այս գրինգաները։ Նրանց մաքրիւր մեկն է՝ ոնց խժոճեն մեր ծովը»։ Նա հրաժեշտ տվեց հյուրին, սովորականի նման թիթիվացրեց նրա ուսը եւ կրկին մնաց ինքն իր հետ, հասավ սարահարթի մշուշների ցնորական ամպե-

րին, մոլորվեց այնտեղ, որովհետեւ շուրջըրըր դատարկություն էր. մարդկային ամբոխները լքեցին դե Արմաս հրապարակը, իրենց հետ տարան միաման ցուցանակներն ու թաքցրին իշխանության տված ձեռնարկները, որ պետք էին գալու Հաշոդ անգամ, երբ նման իրավիճակ ստեղծվեր. ամբոխները ցրվեցին՝ հենց գինավորների դադարեցրին ծափահարությունների արանքում ուտելիքի բաշխումը եւ ամալացավ ոչ միայն դե Արմաս հրապարակը, այլեւ պալատը, թեեւ նա հրաման էր արձակել չփակել դարպասները, որպեսզի ուզածը պահին ներս մտնելու յուրաքանչյուր ոք, ինչպես այն տարիներին, երբ սա տուն էր բոլորի համար եւ ոչ թե հուղարկավորման գրասենյակ։ Բայց նա մենակ չէր, քանի որ վերադարձել էին իշխանության տան պատերի տակ երկար տարիներ ապրած նրա բորոտները, կաթվածահարները, կույրերը, որոնց պարզորոշ պատկերացրել էր Դեմիտրիո Ալդոուսը՝ այրվելով Երուսաղեմի դարպասների մոտ եւ, ասես, տեսնելով աչոք, թե ինչպես են վերադառնում նրանք՝ կործանված, բայց արմատախիլ չեղած, քաջ գիտեճալով, որ կրկին պալատ են մտնելու, իշխանության այդ բնակատեղին եւ բուժիչ աղ են խնդրելու այն մարդու ձեռքից, ով դիմացել էր ճակատագրի բոլոր հարվածներին եւ չէր ենթարկվել ամենադժգոհ կրքերին, ով խուսափել էր մոռացություն ամենանենդ ծուղակներից, քանզի հավերժական էր։ Այո, իրագործվեց Դեմիտրիո Ալդոուսի կանխատեսումը. առավուտվա կովկիթից հետո պալատ վերադառնալիս գեներալը կրկին տեսավ այդ ամբողջ եղբայրությունը. ինչ-ինչ մթերքների մնացորդներից նրանք կերակուր էին եփում պահածոյի տուփերի մեջ, աղյուսաչար, օջախանման կրակարանի վրա. նրանք զբաղեցրել էին ողջ ետնաբակը, ձեռքերը խաչած փոխել խտրներին, թունավոր արտաթորանքներից քայքայված իրենց խոցերի վրա, բուրումնավետ վարդաթփերի սովերի տակ։ Նա կարգադրեց նրանց համար իսկական օջախ սարքել, գնել տվեց նոր խտրներ եւ ետնաբակի խորքում հրամայեց արմավենու տերեւներից ծածկ հյուսել, որպեսզի ամբողջ այդ եղբայրությունը չխցկվեր Իշխանության տուն, բայց օր չէր լինում, որ այս կամ այն բորոտին չտեսնեին ընդունելությունների դահլիճում, պալատի որեւէ գորգին մեկնված, օր չէր լինում, որ կաթվածահարներից որեւէ մեկը վայր չընկներ սանդուղքից ու

մահացու չջարդոտվեր. նա կարգադրեց փակել դռները, որ բորոտները ներս չխուժեին, պատերին հենվելով թարախի ու արնաջրերի բծեր չթողնեին. նա չէր կամենում, որ սանիտարական ծառայության սրսկումից, պալատի ամեն ինչը, կարբորաթթվի հոտ արձակեր. սակայն, որքան եւ ինչպես էլ վռնդեին, միեւնույն է, բորոտները, կույրերն ու կաթվածահարները թափանցում էին Իշխանության տուն, սողոսկում սենյակները, քանզի նրանց առաջ էր մղում հին, վայրի ու անհաղթահարելի հավատը՝ թե կապաքինվին անպաշտպան, գառամայլ այդ ծերի հրաշագործ շնորհով, որից ոչ ոք արդեն ոչինչ չէր ակնկալում, որը լուանոտի նման թափառում էր իր հիշողության գոլորշիների ճահճում, կողմնորոշվում՝ ափրիելում, պատի ճեղքերում պահված օրագրային թղթի շերտիկներով, որը ժամեր շարունակ դուրս չէր գալիս ճոճից, խորհում, խորհում էր, թե ինչպե՞ս, գրողը տանի, խուսափի նոր դեպքան Ֆիչերից, սա համառորեն պնդում էր երկրում տարածված դեղին տենդարտի համաճարակի բոթը հայտարարել, որպեսզի համաճարակը առիթ ծառայեր ծովային հետեւակի ափելին, անշուշտ, դեպքանի ներկայացրած երկրի նավերով. փոխադարձ օգնություն պայմանագրի համաձայն ծովային հետեւակը երկրում մնալու էր անորոշ ժամանակով, որքան անհրաժեշտությունը պահանջեր՝ մինչեւ նոր կյանքի շունչը հաղորդվեր մեր մեռնող երկրին: Նա մտածում էր՝ ի՞նչ անել, եւ հիշեց վարչակարգի առաջին տարիները, հիշեց, թե ինչպես համաճարակը պատրվակ բռնելով՝ ինքն իր վրա վերցրեց արտակարգ լիազորություններ եւ ժողովրդական հուզումների լուրջ սպառնալիքի քթի առաջ ուղղակիան դրություն կարգ սահմանեց: Բայց այն օրերին նա ժամտախտի եւ ոչ թե դեղին տենդարտի համաճարակն էր հայտարարել: Փարոսի կատարին դեղին դրոշ տնկեցին, փակեցին նավահանգիստը, չեղյալ հայտարարեցին կիրակի օրերը, արգելեցին հրապարակայնորեն սգալ հանգուցյալների համար եւ հուղարկավորման ժամանակ սգո քայլերգեր նվագել. գինված ուժերը կոչվեցին պրեզիդենտի արտակարգ սահմանումներն սպահովելու, եւ հիվանդությունը վարակվածների հետ արտոնվեցին վարվել՝ ինչպես կամենան. սանիտարական թեւակապերով գինվորները հրապարակալ գնդակահարում էին ամենատարբեր դասի մարդկանց, կարմիր շրջանով նշան անում այն տե-

րի դռները, որոնց բնակիչները կասկածելի էին վարչակարգի նկատմամբ ունեցած իրենց վերաբերմունքով, որպես կենդանու խարանում էին քրեականների ճակատները, տղամարդակերպ լեզբոսուհիներին ու հաշիշամոլներին, իսկ դեպքան Միտչելի պնդմամբ ժամանած սանիտարական առաքելությունը պրեզիդենտական պալատի բնակիչներին ժանտախտի վարակից փրկելու գործով. առաքելության անդամները հատակից հավաքում էին օրապակասների կղկղանքը եւ դնում ոսպնյակի տակ, եւ այս գործողությունը կոչվում էր անալիզ, ջրի ամանների մեջ ախտահանիչ հաբեր էին պցում, փորձանմուշ կենդանիներին սնում զգվելի ու անծանոթ խյուսով, եւ դեներալը ծիծաղից թուլանալով, թարգմանչի միջոցով ասում էր նրանց. «Հիմար մի եղեք, միստրներ, այստեղ ձեզանից բացի ուրիշ վարակ չկա»: Բայց նրանք պատասխանում էին. «Ոչ, ձերդ գերագանցություն, կա: Մենք վերից հրաման ունենք՝ որ կա, հրաման ունենք՝ որ լինի»: Եվ նրանք մեղրանման ինչ-որ բան սարքեցին, կանխարգելիչ, թանձր ու կանաչազույն մի գեղամիջոց եւ դրանով ոտքից գլուխ, անկախ դեմքից՝ դիրքից, լրոգեցին պալատի բոլոր այցելուներին, բոլորին, եւ ամենասանձաններին, եւ ամենանձանավորներին, եւ այցելուները պրեզիդենտի մոտ ընդունելությունը պարտավոր էին պահպանել սահմանված տարածությունը. նա նստում էր դահլիճի խորքում, ուր հաղիվ էր հասնում այցելուի ձայնը, բայց ոչ երբեք շունչը, եւ բարձր բղավելով քննարկում գործնական խնդիրներ տկուր, ամենաբարձրաստիճան մարդկանց հետ, որոնք շեմին կանգնած մի ձեռքով դիմում էին՝ «Ձերդ գերագանցություն», իսկ մյուսով ջանում ծածկել անօգնականորեն կախ ընկած, զգվելի քսուքով պատած իրենց աղունիկները. ահա թե ինչ էր կատարվում, որպեսզի վարակից փրկեին նրան, ով անքնություն տառապանքի մեջ ինքն էր հորինել այդ վարակը ու ամենայն մանրամասնությունամբ մշակել աղետի ողջ ընթացքը, ով սարսափազդու լուրեր էր տարածել եւ մարդկանց ստիպում էր հավատալ աշխարհակործան կանխատեսությունը, եւ այս ամենն արել էր առաջնորդ ընտրելով այն սկզբունքը, թե մարդիկ որքան քիչ իմանան, այնքան շատ կվախենան: Նա հոնքն էլ չհարժեց, երբ համհարգներից մեկը, սարսափից գունատված, պատիվ առավ եւ գեկուցեց. «Իմ գեներալ, քաղաքա-

ցիական բնակչության մեջ ժամտախտն ուղղակի կոտորած է սարքել»։ Եվ պրեզիդենտական կառքի պղտոր սպակու միջից նա ամայի փողոցներում իր հրամանով կանգնեցրած ժամանակը տեսավ, անշարժ կախված դրոշները, տեսավ խուլ փակված դռները նույնիսկ այն տների, որ խարանված էին կարմրաշրջան նշաններով, տների քիվերին նստոտած կուշտ ու կուշտ անգզեր տեսավ եւ տեսավ զոհեր, զոհեր, զոհեր... Ամենուր էին, այնքան շատ, որ անհնար էր հաշվելը. դիակներն ընկած էին ցեխոտ ջրափոսերում, կույտ-կույտ թափված էին արեւի կատաղի լուսավորվածությամբ պատշգամբներում, նեխում էին շուկայի կենտրոնում, բանջարեղենների մեջ։ Ոչ ոք չգիտեր զոհերի ստույգ թիվը, համենայն դեպս, ավելի մեծ էր, քան հաշվել էին թշնամական հորդաները, ավելի մեծ, քան ինքն էր ցանկանում. զոհերից շատերը, որպես սատկած առնետներ, աղբարկղն էին նետվել եւ նեխող դիակների ժամտահատի ու փողոցների սովորական գարշահատի մեջ նա ճանաչեց, պարզորոշ առանձնացրեց քոսի եւ խկական ժամտախտի հոտերը, բայց չհերկնչեց, չնահանջեց ոչ մեկի խնդրանքի առջև՝ կանգնեցնել, դադարեցնել աղետը, քանի դեռ չէր գզացել իրեն դրուժյան ու ողջ իշխանության բացարձակ տեր։ Եվ այն ժամանակ միայն, երբ թվում էր, թե ժամտամահը կանդնեցնել չի կարող այլեւս եւ ոչ մի մահկանացու եւ նույնիսկ՝ աստված, փողոցներում անձանոթ մի կառք տեսանք, որի տիրական, սառցե վեհուկները սկզբում ոչ ոք չնկատեց. ներսից սգո թավիշով պատված կառքի լուսամուտից մեզ երեւացին մեռյալ աչքեր, բարակ, նյարդային շրթներ եւ սպիտակ ձեռնոցով մի ձեռք, որն ամեն տան դարպասի մոտ պտղունց պտղունց աղ էր շաղ տալիս. մենք տեսանք ազգային դրոշի դուշնով ներկված գնացքը, որը ճեղքելով գարդենիաների մացառուտները, ընձառույծներին վախեցնելով, մագլիլավորի պես ամենադժվարանց բարձրիռնային գավառները մագլցեց,- միակ վազոնի վարագուրված լուսամուտից երեւում էին նրա վշտաբեկ գեմքին նկարված աղոտ աչքերը, իր իսկ մանկուկյան անկենդան դարձած անապատի վրա աղ շաղ տվող նույն ձեռքը. մենք տեսանք Նոյի տարվա անվախոր շոգենավը, որը գրամաֆոնային աշխույժ պարեզանակներ գլրտալով, խուսավարում էր խուլների, ավագոտ ծանծաղուտների եւ գարնանային ողորման դեւի կատաղության

ծնունդ, իսկը կուսական անտառ, ծառակուտակների միջեւ,- պրեզիդենտական խցիկի լուսամուտին մենք տեսանք վերջալույսի պես աղոտ նրա աչքերը, անգույն շրթները եւ երաշտից տոչորված ծառերին ամենափրկիչ աղի պտղունցներ շաղ տվող ձեռքը, ավելի ճիշտ՝ միայն դաստակը. նրանք, ովքեր ուտում էին այդ աղը կամ լիզում աղեցան հողը, ակնթարթորեն ապաքինվում էին եւ դառնում անխոցելի՝ հիվանդության, չար աչքի եւ մնացած այլ փորձանքների դիմաց։

Այժմ, դեպի իր վերջը գնալով, նա արդեն չգարմացավ քաղաքական տենդախտի դեմ հին, կեղծ պատրվակներով երկրի նոր գավթման առաջարկից, բայց մի կողմ հրելով անուղեղ նախարարների փաստարկները,- սրանք բացականչում էին. «Թող վերադառնա ծովային հետեւակը, գեներալ, թող նրանք գան պեստիցիդ փոչեցան անող իրենց մեքենաներով, կյանքը հարյուր տարով երկարաձող ճերմակ հիվանդանոցներով, դրանց դիմաց փոխող կանաչ լճակներով ու պատվող շատրվաններով. թող գան ու վերցնեն՝ ինչ ցանկանում են», - նա բռունցքով հարվածեց սեղանին եւ դիմադրեց այնքան, մինչեւ անամոթ դեսպան Մակ-Քուինը ուղղակի ասաց. «Հետագա վեճերն անօգուտ են, ձերզ գերազանցություն, ձեր վարչակարգը պահպանվում է ոչ թե խոստումներով, ոչ թե անտարբերությամբ եւ կամ նույնիսկ ահաբեկումով, այլ միայն սովորության ուժով. անխուսափելի կործանում է սպասվում, ձերզ գերազանցություն, հասկա փողոց ելեք եւ նայեք ճշմարտության աչքերին. դուք վերջին շրջապտույտի վրա եք. կամ պիտի գա ծովային հետեւակը, կամ վերցնելու ենք ծովը, այլ ելք չկա», - «Այլ ելք չկար մայր նրանք գավթեցին Կարիբյան ծովը»։ Դեսպան էուինգի ինժեներները մաս-մաս բաժանեցին ծովը, համարակալեցին այդ մասերը, որպեսզի ճշտությամբ հավաքեն կրկին, մեր փոթորիկներից հեռու Արիզոնի երկնքի տակ, եւ տարան, իմ գեներալ, տարան իր ողջ հարստությամբ մեր քաղաքների արտացոլանքով, մեր խենթ ու խեղառ ջրհեղեղներով ու մեր ջրահեղձներով։ Որքան էլ նա փորձեց սեղմել հարուստ ստեղնաշարով իր բացառիկ հնարամտության ամենանուրբ ստեղնը,- թալանի դեմ ազգային բողոքի պոռթկում գրգռելու համար,- ոչինչ չստացվեց, կներեք, գեներալ, բայց ոչ ոք փողոց դուրս չեկավ, եւ չօգնեց ոչ սպառնա-

լիք, ոչ ուժ,- մենք չէինք կարող չմտածել, որ բողոքի հրավերը հերթական խորամանկություն է, իշխանություն տալանքը բավարարելու նպատակը հետամտող հին խաղ, թող լինի, ինչ լինելու է, մտածեցինք մենք, թող նույնիսկ ծովը տանեն, գրողի մոր ծոցը թող տանեն, վիշապանկար ազգային դրոշի հետ թող խլեն ողջ հայրենիքը: Եվ մենք խուլ էինք գինվորականներ շողոմ ճառերի եւ խոստումների նկատմամբ. նրանք քաղաքացիական շորերով հայտնվում էին մեր տներում եւ հանուն հայրենիքի աղերսում ելնել փողոց ու վանկարկել. «Կորչի գրինգոն»,^{*} որպեսզի վերջ տրվեր թալանին, բայց նրանք մեզ կոչ էին անում, որ ինքներս թալանենք ու այրենք օտարերկրացիների խանութներն ու մենատները, կաշառում էին փողով, որ բանակի պաշտպանությունը ցույցի ելնենք լիտի գավթիչների դեմ, սակայն ոչ ոք, իմ գեներալ, փողոց դուրս չեկալ, քանզի ոչ ոք չէր մոռացել ինչպես էին գինվորականները նախկինում էլ ազնիվ խոսք տվել, իսկ հետո գնդակահարել մարդկանց ճիշտ այն նույն պատրվակով, թե զանգվածների մեջ սողոսկած թշնամի գրգռիչները կրակ են բաց արել գինվորական ստորաբաժանումների վրա,- «Այնպես որ, իմ գեներալ, այս անգամ ժողովուրդը մեզ հետ չէ»:

«Եվ ես ստիպված եղա իմ վրա վերցնել վճռի ծանրությունը ու ես ստորագրեցի այդ փաստաթուղթը մայր իմ Բենդիսիոն Ալվարադո դու հո բոլորից լավ գիտես որ լավ է անծով մնալ քան թույլ տալ ծովային հետեւակին ափ իջնել: Ծովային այդ հետեւակայիններն ախր հրամաններ էին հորինում ու հարկադրում ինձ ստորագրել այդ նրանք երկիր բերեցին Աստվածաշունչն ու սիֆիլիսը գերասաններին նրանք արվամոլ դարձրին նրանք ներչնչեցին մարդկանց թե կյանքը փուչ է մայր թե ամեն ինչ վաճառվում է եւ գնվում թե նեգրերից հոտ է գալիս այդ նրանք համոզեցին իմ գինվորներին թե հայրենիքն այնտեղ է որտեղ շատ փող ես վաստակում թե գինվորական պատիվը տանձի պոչ է հորինված կառավարության կողմից որպեսզի զորքին ստիպի կռվել անվճար: Եվ որպեսզի չկրկնվեր այս ամենը ես նրանց իրավունք տվեցի օգտվել մեր սահմանային ջրերից ըստ իրենց կամեցողությունից ի շահ մարդկության ժողովուրդների միջեւ խաղաղություն»: Նա տվեց ոչ միայն իր լուսամուտից մինչեւ հորիզոնը տեսանելի, շոշափելի ջրե-

րը, այլեւ ջրերի կենդանական ու բուսական աշխարհները, քամիների ռեժիմը, եղանակի բոլոր քմահաճույքներն ու ողջ մթնոլորտը, նույնիսկ վերջին միլիբարը՝ բայց նա չէր կարող երեւակայել, թե նրանք՝ կարող են ավելին անել. վիթխարի պոմպերով նրանք ծծեցին նախապես ջրաբեկակներով կտրատված, շախմատի տարտակի վանդակների պես համարակալված մեր հինավուրց ծովի ալիքները՝ մերկացնելով մարած հրաբուխներով հատակը,- դրանցից մեկի հսկայական խառնարանում բացվեցին ինչ-որ ժամանակ ծովին կուլ գնացած Հնագրայան Սանտա-Մարիա-դել-Դարիեն քաղաքի ավերակները: Այնուհետեւ մենք տեսանք բոլոր ծովերի ու օվկիանոսների մեծագույն ծովակալի հրամանատարական, մարջանների մեջ խրված նավը,- ինչպիսին որ տեսել էի իմ պատուհանից մայր»:

Հողացունց արկերով մարջանների շերտը պոկեցին արմատից ավելի շուտ, քան կտրվեր հրամանը՝ պատշաճ պատվի արժանացնել պատմական նավաբեկությունը: Նրանք տարան ամեն բան, ինչը հիմքն էր նրա իշխանության, իմաստն էր նրա բոլոր պատերազմների. իրենցից հետո նրանք թողեցին միայն լուսնային բնանկարներով անապատ, որին գեներալը ծանր սրտով նայում էր լուսամուտների մոտից անցնելիս եւ ամեն անգամ բացականչում. «Մայր իմ իմ աշնան Բենգիսիոն Ալվարադո լուսավորիք ինձ քո իմաստության լույսով»: Նա արթնանում էր այն սարսափից, թե հանուն հայրենիքի ընկած մարտիկները կեղնեն գերեզմաններից ու պատասխան կպահանջեն վաճառված ծովի համար. նա պարզորոշ լսում էր, թե ինչպես են նրանք ախրվում պատերը, լսում էր նրանց խուլ, անդրշիրիմյան ձայները, զգում ինչպես ճահճում, այս մոռյալ տան լոռատիղմում խրված գիշատիչ մողեսի ոտքերին նման իր վիթխարի ոտքերին բանալու անցքից նայող հայացքները. նա առանց հոգնություն քայլում էր սենյակներում, եւ նրան չըջապատում էին քամու մեքենայի պասատներն ու միտորայները. այդ մեքենան նվիրել էր դեսպան էրերգեյտը, որպեսզի արհեստական քամիները փոխարինեին անհետացած ծովի քամիներին. նա տեսնում էր ժայռակատարի՝ տապալված բռնակալների ապաստարանի մենավոր լույսը եւ մտածում,- «Նրանց համար լավ է, քնած են

* Միլիբար - մթնոլորտային ճնշման չափի միավորի հազարերորդ մասը:

կուշտ կերած այդ խոզերը, իսկ ես տառապում եմ»,- նա հիշեց նույնիսկ մոր առողջ խումփոցը մահից առաջ, աշխատավոր այդ կնոջ՝ Բենդիսոն Ալվարադոյի խաղաղ քուենը օրեգանոյի թփով օծված սենյակում,- «Եթե ես երջանիկ քնով քնած նրա մայրը լինեի նա երբեք չէր սարսափի ժանտախտից չէր վախենա սիրուց չէր երկնչի մահից»:- Նա այնպես էր հյուսվել, որ նույնիսկ անծով փարոսի բռնկումներն էին կասկածելի թվում, կապված շրիմաներից Հարուլթյուն առնելու՝ Հանգուցյայների մտադրության Հետ, եւ նա սարսափով փախչում էր անպնաս այդ լուսատուիկից ու մտածում, որ փարոսը, պտտվելով, մեռյալների ոսկրածուծից կորգած լուսարձակող փոշի է ցրվում տալիս շուրջըդուրս,- «Անջատել»,- ճչաց նա եւ փարոսն անջատեցին. նա Հրամայեց ներսից խծուծել ողջ տունը, աչքաթող չանել եւ ոչ մի ճղակ, որպեսզի տունը չտողտուկի մահվամբ հագեցած գիշերվա օդի ամենաչնչին տարրը նույնիսկ. նա մինակ մնաց խավարում, նա խեղդվում էր խոնավ, հեղձուկ չոգու մեջ եւ ատեց հայելիները, թեեւ չէր տեսնում, միայն զգում էր գրանց ներկայությունը, երբ անցնում էր մոտից եւ հայելիները ստիպում էին մտածել, որ սենյակում ի՞նչքը մենակ չէ. նա ծովահատակի Հրաբխի չորացած խառնարանում տեսավ սլացող մի Հեծյալի, տեսավ ձիու սմբակների տակից թռչող, տարօրինակորեն խոշոր կայծերը, բայց դա մեռյալ-ճերմակ գույնով լուսինն էր դուրս գալիս: «Հեռացրեք դրան,- ճչաց նա:- Մարեք աստղերը, գրողը տանի, Հրամայում եմ աստծո անունից»,- սակայն ոչ ոք չարձագանքեց, ոչ ոք չլսեց նրան, նախարարական նախկին առանձնասենյակներում ցնցվեցին եւ արթնացան միայն կաթվածահարները, սանդուղքների վրա՝ կույրերը, եւ ցողից թրջված շորերով բորոտները, որոնք նրա ճանապարհը կտրելով բուժիչ ազ էին խնդրում,- «Անհավատներ, ախր, հենց այսպես է եղել. նա շոյում էր մեր գլուխները, դիպչում յուրաքանչյուրիս խոցին իր մոգական ձեռքով, ճամբարտության ձեռքով եւ նույն պահին էլ մենք մարմնական առողջություն եւ հոգեկան խաղաղություն էինք ձեռք բերում, ուժերի արթնացում ունենում եւ ապրելու տենչ. մենք տեսել ենք կույրերի, որոնք բուժվեցին ու կրկին կուրացան, բայց այս անգամ վարդերի փայլից. մենք տեսել ենք կաթվածահարներին, որոնք վազում էին սանդուղքով. ահա ձեզ իմ սեփական նորածնի

մաշկը, որ գոյացել է սպիացած վերքերի վրա, ներծծված է վաղ շուշանների բուրմունքով եւ որը ես ցուցադրում եմ աշխարհի բոլոր շուկաներում՝ խայտառակելով անհավատներին եւ զգուշացնելով անառակներին»:- Քաղաքներում ու գյուղերում թափառելիս, զբոսավայրերում ու ամենատարբեր արարողություններում այս խոսքերը ճչացող մարդիկ ձգտում էին մեզ ներշնչել ոչ միայն հավատ Հրաչքի նկատմամբ, այլեւ վախ. նրանց վաղուց ի վեր ոչ ոք չէր հավատում, մեր կարծիքով, նրանք ծայրայլ այն պալատականներից էին, որոնց մի ժամանակ ուղարկում էին Հրամանագրերը տարածելու, իսկ Հիմա, ահա՝ մեզ հավատացնելու,- ինչին այլեւս անհնար էր հավատալ,- թե նա բուժում է բորոտներին, կույրերին լույս է պարգևում եւ կաթվածահարներին՝ շարժում. մենք կարծում էինք, որ վարչակարգն այդպիսով ճգնում էր պրեզիդենտի գոյության պատրանքը ստեղծել: Նրա պալատի պահակախումբը, իր իսկ Հրահանգով, կրճատվեց խիստ եւ մնացին միայն դեղնակտուց նորակոչիկ պարեկները,- թեեւ միահամուռ դեմ էին պետական խորհրդի անդամները, որոնք պնդում էին. «Գոնե կարաբխնավորների մի դասակ է անհրաժեշտ պահել, իմ գեներալ: Չգուշ է պետք լինել»,- ինչին նա համառորեն առարկեց. «Ոչ մեկը չի ցանկանում եւ կարիքը չունի ինձ սպանելու, բացի ձեզանից՝ անպետք նախարարներից ու իմ պարապ-սարապ Հրամանատարներից, բայց դուք էլ չեք համարձակվի, որովհետեւ քաջ գիտեք՝ ինձ վերացնելով, կսկսեք սպանել մեկ-մեկու», եւ միայն անբեղ պատանիների պարեկախումբը մնաց անժառանգ պալատում, որտեղ կովերը առանց արգելքի ճեմում էին Հանդերձարանից պետական խորհրդի նիստերի դահլիճ տանող միջանցքով,- «Նրանք ծամծամել են ծաղկած մարգագետին պատկերող գորելներ, իմ գեներալ, կերել փաստաթղթերի պահոցը»,- նա չէր լսում. միայն մի անգամ փորձեց վճռեղ Հոկտեմբերյան կատաղի անձրեւից փախած, պալատ մտած կովին, բայց «կով... կով...» կրկնելով թողեց իր փորձերը, հիշելով, որ «կովը» գրվում է «ո»-ով. մի այլ անգամ տեսնելով ժամանակին այդ տեղում լույս արձակող լամպի սնկապուխթը ծամող կովին, նա վճռեց, որ կենդանուն Հետապնդելու Համար չարժե վազ տալ սանդուղքով եւ մնաց անտարբեր, երբ ինչույ՞քի դահլիճում նկատեց երկու կով, որոնց թիկունքներին բուն դրած տիգերին կտցում

էին Հավերը. այդ գիշերներին մենք երբեմն առկայծող լույս էինք տեսնում նրա լուսամուտներից ներս եւ պալատի պատերի մյուս կողմից լուսւմ խոշոր կենդանիների սմբակների ծանր դոփյուն. նա էր քայլում կորաբեկյան լամպը ձեռքին, կովերի համար գիշերվա տեղ ընտրելու: Պաշտոնական կյանքը առանց նրա ընթանում էր այնպես, ինչպես իր մասնակցութեամբ էր ընթացել,- վարչակարգի լրագրերը կեղծ լուսանկարներ էին տպագրում այս կամ այն հանդիսավոր ընդունելութուններից, որտեղ նա, ընդունելութեան բնույթին համապատասխան, երեւում էր տարբեր համազգեստներով. ուղիտն պարբերաբար հաղորդում էր նրա ճառերը, որ մենք լսել էինք տարիներ շարունակ, ազգային տոներին. նա շարունակում էր ապրել մեր շարքերում,- դուրս էր գալիս պալատից, եկեղեցի էր գնում, քնում էր, խմում, ուտում,- ինչպես Հավատարիցնում էին լուսանկարները, թեեւ բոլորս գիտեինք, որ նա ավերակված պալատում հազիվհազ է շարժվում իր անփոփոխ, ճամփորդական կոշիկներով. նրա սպասուհիների թիվը կրճատվեց, մնացին երեք-չորս սպասյակ, որոնք սնում էին նրան, մեղրի պաշարն էին լրացնում, եւ սրանք մի անգամ, այնուամենայնիվ, վոնդեցին կովերին,- ջարդաւիշուք էին արել, ասիւր, գերազույն շտաբի սենյակը եւ փշրել Հախճապակիա բոլոր մարշալներին, գաղտնի առանձնասենյակում, որտեղ նա պիտի մններ, համաձայն գուշակուհու կանխատեսման, որին, ի դեպ, գեներալը չէր էլ հիշում. սպասյակները ձանձրանում էին որեւէ հրաման չլսելով եւ անհամբեր սպասում այն պահին, երբ վերջապես դուռն մոտ կկախվեր լամպը եւ կլսվեր աղմուկն ու չխկչխկոցը երեք սողնակի, երեք շղթայի ու կիսակվեր առանձնասենյակը, որի օդը,- առանց ծովի,- չէր թարմացվում այլեւ. ահա այդ ժամանակ էին միայն սպասյակները առաջին հարկի իրենց սենյակը գնում, համոզված, որ նա մեռածի պես կքնի մինչեւ առավոտ. սակայն քնի մեջ ցնցվելով նա արթնանում էր ու սկսում հսկել իր անքնութունը, ուրվականի նման քայլում մուսլ պալատում ոչ կովերի համաչափ որոճը նկատելով, ոչ էլ փոխարքայական կախիչին թառած Հավերի շնչառութիւնը զգալով. ժամանակի ընթացքի մասին նրան հիշեցնում էր նախկին ծովի լուսնային ամայութեան մեջ քամու սուլոցը. նա տեսնում էր իր մորը՝ Բենդիսին Ալվարադոյին՝ ձեռքին կանաչ ճյուղերից

Հյուսված ավելը, որով Կորնելիա Նեպոտի առաջին Հրատարակութեան այրված էջերն էր ավլում, մոռացված ճարտասաններ՝ Լիվիո Անդրոնիկոյի եւ Սեսիլիա Էստատոյի գրքերի էջերը, որ ազբ էին դարձել արյունոտ այն գիշերը, երբ ինքն առաջին անգամ մտավ իր համար ազատված Իշխանութեան այս տունը, երբ փողոցներում դեռեւս դիմադրում էին ականավոր լատինագետ, գեներալ Լաուտարո Մուչյոսի,- աստված լուսավորի այդ հիմարի հոգին,- ինքնասպանների բարիկաղները, երբ Հրդեհների բոցերից լուսավորված, ինքը՝ տենդախտի դողէրոցքի մեջ եւ մայրը՝ Բենդիսին Ալվարադոն, զինված կանաչ ճյուղերից Հյուսված ավելով, կտրեցին անցան ներքնաբակը, մթութեան մեջ դիպչելով պրեզիդենտական հիանալի ախտի ձիերի լեշերին, վեր ելան հանդերձարան տանող սանդուղքով եւ հասան նիստերի դահլիճ. դժվար էր շնչելը վառողի ու ձիերի արյան թանձր, թթու հոտերի պատճառով,- «Այնտեղ մենք տեսանք բոբիկ ոտքերի արյունոտ հետքեր. այստեղով անցել էին ձիերի արյան լճակները տրորած մարդիկ. տեսանք նույն արյան ձեռնահետքեր միջանցքների պատերին, իսկ նիստերի դահլիճում տեսանք արյունաքամ լինող գեղեցիկ Ֆլորենտուհու մարմինը՝ մարտական սուրը կուրծքը խրված,- նա պրեզիդենտի կինն էր. նրա կողքին տեսանք լարովի խաղալիք-պարուհու նման մի աղջկա՝ ճակատին գնդակի հետք,- նա պրեզիդենտի իննամյա դուստրն էր: Եվ, վերջապես, մենք տեսանք գարիբալդիական կեսարի՝ պրեզիդենտ Լաուտարո Մուչյոսի գիակը. նա ամենաճարպիկն ու խելացին էր Ֆեդերալիստական տասնչորս այն գեներալներից, որոնք տասնմեկ տարվա ընթացքում, իշխանութեան համար պայքարի արյունոտ խառնաշփոթում, փոխարինում էին մեկը մյուսին, միակն էր, որ համարձակվեց իր լեզվով անգլիական Հյուսպատոսին ասել «ոչ» եւ հիմա պատժված էր զրա համար, պառկած ոտաբոբիկ, փշրված գանգով. գնդակը բերանն էր ուղղել այն բանից հետո, երբ ատիպված էր եղել սրով խոցել կնոջը, գնդակահարել դատերը եւ աստիկեցնել անդալուզյան քառասուներկու ձիերին, որպեսզի իրենից ոչինչ չթողնի բրիտանական պատժախմբի մասնակիցներին. եւ այդ ժամանակ նրանց հրամանատար Կիտչեները մատնացույց անելով դիակը, ասաց մեր գեներալին. «Տեսնո՞ւմ ես, գեներալ, թե ինչպես են վերջացնում նրանք, ովքեր ձեռք

են բարձրացնում իրենց հոր վրա: Չմոռանաս այս բանը, երբ կառավարել սկսես»:

«Նա սասց «սկսես» թեև սպասման երկար ու անքուն գիշերներից հետո ես հռչակվել էի արդեն բոլոր երեք զորատեսակների գերագույն հրամանատար եւ հանրապետութեան պրեզիդենտ մի այնպիսի ժամկետով որն անհրաժեշտ էր կարգուկանոնը վերականգնելու եւ երկրում տնտեսական կայունությունն սպառնալից համար»,- ահա, այսպես, սենատի եւ դեպուտատների պալատի համաձայնությունը, ֆեդերալիստական վերջին կառուցիլյո ընտրեցին եւ ընտրությունը հաստատվեց անգլիական պատժախմբի կողմից եւ կնքվեց դոմինոյի խաղաքարտերով, որոնցով նա անհաշիվ երեկոներ խաղում էր Մակ-Ռոնեյլ հյուպատոսի հետ,- «Միայն թե ոչ ես ոչ էլ մյուսները սկզբում չէինք հավատում հաջողությունը»,- եւ ո՞վ կհասկատար, հատկապես սարսափելի այն գիշերվա իրարանցման մեջ, եթե ինքը՝ Բենդիսիոն Ալվարադոն էլ մինչեւ օրերի վերջը եւ արդեն մահվան մահճում հավատ չէր ընծայում որդուն, որը ստեղծված քառսում գլխի չէր ընկնում, թե ինչից է պետք սկսել կառավարումը. նրանք փնտրեցին ու չգտան տենդախտի դեմ խաչուկի եւ ոչ մի խոտ՝ սուսնց կահույքի այդ տանը, որտեղ արժեքավոր ոչինչ չկար, բացի անցյալի գիրկն ընկած խապանական տիրակալության ժամանակաշրջանի՝ ճանճածերտերով պատված փոխարքաների ու արքեպիսկոպոսների դիմանկարներից. մնացյալը թալանել էին նախորդ պրեզիդենտները, եւ պատմական խոշոր իրադարձությունները պատկերող պատի գորգերի տեղը հուշող քառակուսիները վաղուց արդեն պատտանների գույնն էին ստացել, ննջասենյակները լեցուն էին զորանոցային աղբով. պատմությունը պատերին գրի էր առնված մի գիշերվա ընթացքում, պրեզիդենտի արյունոտված մատներով. ոչ մի տեղ նույնիսկ խսիր չգտնվեց, որ փաթաթվեր մեջն ու քրտներ,- «Այնպես որ մայրս Բենդիսիոն Ալվարադոն պոկեց լուսամուտի փողոտ վարագույրը փաթաթեց ինձ գրանտով եւ սրսկեցրեց գլխավոր սանդուղքի մի անկյունում իսկ ինքը կանաչ ճյուղերից հյուսված ավելով մաքրեց պալատի այն սենյակները որտեղից անգլիական ծովային հետեւակի մեռել պրոկոգները այլեւս ոչինչ չունեին թուցնելու»,- մայրը սպիեց հաստակը, փունդելով թալանչիներին, որոնք ամեն դուսն տակ

փորձում էին բռնաբարել նրան, եւ լուսաբացից էլ առաջ նստեց գլխավոր սանդուղքի ամենավերին աստիճանին, թավչե վարագույրով փաթաթված, քրտինք ծորոզ եւ զողացող որդու կողքին. տենդի այրող ջերմությունը նա փորձեց մեղմել այն հանգիստ դատողություններով, թե չարժե ուշադրություն դարձնել այս անկարգության վրա, թե հարկավոր է գնել մի քանի կաշվեպատ, էժանագին աթոռներ, ներկել ու զարդարել դրանք տարբեր գազանիկների նկարներով,- «Ես ինքս կանեմ, հարկավոր է մի քանի ճոճ առնել, ճոճերը, թերեւս, առաջին հերթին, որովհետեւ այս տունը անպայման շատ հյուրեր է ընդունելու. այնուհետեւ,- խորհում էր նա,- մենք կանենք ճաշասեղան, երկաթյա գդալներ եւ պատառաքաղներ, այլուստիս ակոսներ,- զինվորական կյանքին դրանք են հարմար, կառենք մի կարգին կավի սափոր՝ խմելու ջրի համար եւ քարածխի վառարան, եւ այս բոլորը պետություն հաշվին»,- սիրտեց նա մորը չսող որդուն. բացվել էին լուսաբացի ալ ճերմակ առաջին մոլորավարդերը,- ալ, ինչպես արյուն եւ ճերմակ, ինչպես այն մարմինները, որոնցից այդ գիշեր արյուն էր հոսել. եւ այդ կրկնակի լույսի տակ մերկացավ ճշմարտության թաքնված էությունը: Նա հասկացավ, որ ինքը մի խղճուկ ծերունի է. տենդի ջերմության մեջ նա զողացնում էր սանդուղքի գլխին եւ անկերջ մտածում. «Եվ ա՞յս է բոլորը: Ա՞յս է իշխանությունը այրված ձիու մսի ու խանձված բրդի այս հոտերը հոգու այս դատարկությունը խորտակված նավի նման այս տունը այս լուսաբացը որ նույնն է ինչ բոլոր օգոստոսների բոլոր տասներկուսների լուսաբացները: Այս ի՞նչ պատմության մեջ ընկանք մայր»: Դա մի անասնական վախ էր իր համար էլ անսպասելի իջած խավարից, թեև ծովի մոտերքում հրճվանք ապրելով, լուսաբացի համար երգում էին արդեն աքաղաղները, թեև պալատի դիակները հավաքող անգլիացիները ուրախ երգեր էին զեղզեղում, իսկ մայրը՝ Բենդիսիոն Ալվարադոն իր հաշվարկների փոփոխ արդյունքն ամփոփելով սասց, որ ոչ մի հարց իրեն այնպես չի մտահոգում, ինչպես սավաններինն է. ինքն է, չէ՞, լվանալու այս տան բնակիչների համար. իր հիասթափությունների ամենահաստակն իջնելով՝ նա կարծես հող զգաց ոտքի տակ եւ նույնիսկ միսթարել սկսեց մորը. «Ոչինչ, քնիր հանգիստ, մայր, պրեզիդենտներն այս պալատում եր-

կար չեն ապրում, աստված տա դիմանամ դոնե կես ամիս», - եւ նա չէր կեղծում ոչ այդ պահին, ոչ էլ բռնակալի ու ճգնափորի իր երկար կյանքի բոլոր ակնթարթներին, եւ որքան Հավատում էր, այնքան առավել համոզվում էր՝ տիրակալը երբեք չի ապրում երկու միանման օր. նրա աչքին միշտ էլ թաքուն նպատակ էր երեւում, երբ պրեմիեր-մինիստրը ամենօրյա գեկուլցներում, ստի շքեղ փնջի մեջ ճշմարտութեան մի ծաղիկ էր ավելացնում. նա թեթեւակի ժպտում էր, ասում. «Ինձ ճշմարտութունը մի ասեք, լիցենցիատ», դուք ձեզ վտանգի եք ենթարկում, ես չէ՞ որ կարող եմ Հավատալ», - եւ այս մի արտահայտությունը նա ի չիք դարձրեց պետական խորհրդի վիթխարի ողջ ռազմավարությունը, որի նպատակը մեկն էր՝ ստանալ պրեզիդենտների ստորագրությունը, առանց ավելորդ Հարցուփորձի: «Երբեք նա այնքան խորթափանց չի երեւցել, որքան այն ժամանակներում, երբ ավելի ու ավելի Համոզիչ էին դառնում լուրերը, թե պաշտոնական ընդունելություններին պրեզիդենտը, ինքն էլ դա չնկատելով, թրջում է շալվարը»,- «Իմ կարծիքով, նա ավելի էր խստամտում ձեռնադրու Հետ, քայլում արդեն բոթիկ ոտքերին Հողաթափեր Հազած եւ մի աղենակով ակնոցը քթին, իսկ մյուսին Հասարակ թել էր փոխարինում»- «Նրա գապությունը ավելի ու ավելի էր ուժեղանում, զգացողությունը՝ սրվում, եւ նա առանց կարգալու թղթերի կոչսերից անսխալ Հանում, ստորագրում էր անհրաժեշտը»,- «Ձեզ ի՞նչ է պետք, ժպտում էր նա: Ի վերջո ինձ, միեւնույն է, ոչ ոք չի լսում»,- «Երեւակայեք, որ նա այսուհանդերձ Հրամայեց փայտե երկար նիզ օգտագործել ֆերմայում, որպեսզի կովերը պալատում զբոսնելու Հնարավորություն ունենան, իսկ Հետո տեսավ, թե ինչպես կովերից մեկը,- «կո՞վ թե կով...»- գլուխն իր առանձնասենյակի լուսամուտը խցկեց ու խժոռեց գրասեղանին, Հայրենիքի այդ զոհասեղանին դրված թղթե ծաղիկները. նա միայն ժպտաց. «Ահա տեսնո՞ւմ եք, լիցենցիատ, ասում էի, չէ՞, ձեզ: Այս երկրի բոլոր դժբախտությունները նրանից են, որ ինձ ոչ ոք երբեք չի լսում», - այդ տարիքի Համեմատ՝ ուղեղի ինչպիսի՜ արտակարգ պարզություն: Այնինչ դեպքան Կրպիկները արգելված իր Հուշագրությունում պատմում է, թե տեսել է նրան մանկություն մեջ ընկած եւ բացարձա-

* Լիցենցիատ - իրավաբանին դիմելու Հարգալից ձեւ:

կապես անընդունակ ինքնուրույն որեւէ արարքի, պնդում, թե նրա մարմնի բոլոր ծակոտիները Հեղուկ էին արտադրում, իբր փքված էր ջրահեղձի նման եւ բոլոր շարժումները ծուլ էին, դանդաղ, այո, ալիքների վրա օրորվող Հենց ջրահեղձի նման,- «Նա նույնիսկ արձակեց շալիկը, որպեսզի ցույց տա ինձ ջրահեղձի իր ճերմակ, ջրոտ մարմինը, որ ափ էր շարտվել, մաշկի կախված ծալքերում ծովի Հատակի մակաբույծներ պահած», - նա ինքը Հաստատեց, որ թիկունքին ռեմոնաներ՝ կան, թեւերի տակ՝ պոլիպներ ու մանր խեցգետիններ, ըստ որում նա Համոզված էր, որ դրանք սոսկ առաջին նշաններն էին մեզնից խլված ծովի տարերային վերադարձի, որովհետեւ ծովերը, սիրելի Ջոնսոն, կետերի նման միշտ էլ վերադառնում են. նա Համոզված էր, որ իր փորի խեցգետնակերպների գաղութը նախանշանն է երջանիկ այն լուսաբացի, երբ ինքը կբացի ննջասենյակի լուսամուտը եւ կրկին կտեսնի երեք նավերը ամենայն ծովաց ու օվկիանոսաց ծովակալի, որին այս երկնքի տակ Հոգնել է փնտրելուց, քանզի Համոզվել էր ուզում՝ ճիշտ է, արդյոք, որ նրա ձեռնափերը պատմություն մեջ բոլոր մեծ մարդկանց ձեռնափերի պես Հարթ են, առանց բախտի գծերի, ինչպես եւ իրենը: Այո, նա փնտրում էր ծովակալին, Հրամայել էր բերել նրան նույնիսկ ուժ գործադրելով, երբ լսել էր ծովայինների պատմությունները, թե իբր, Հարեւան ծովերում ցրված մանր կղզիները քարտեզագրելու եւ դրանք ոչ թե կոնկրետադորներ, այլ թագավորների ու սրբերի անուններով անվանակոչելու ժամանակ տեսել էին նրան բնիկների գիտությունները ուսումնասիրելիս. իբր փնտրում էր իրեն Հետաքրքրող միակ բանը՝ միջոցը ճաղատացման դեմ: Մենք արդեն կորցրել էինք Հույսներս, բայց լիմուզինից դեռեւս դուրս չեկած, պրեզիդենտը ճանաչեց նրան. ծպտված էր Փրանցիսկյան վանականի դարչնագույն փարաջայով, մեզա եկող մեղսագործի ճշանակով, որ չխկչխկացնում էր կիրակնօրյա շուկայի ամբողի մեջ, այնպես նվաստացած, խղճուկ վիճակում, որ ոչ մի կերպ չէինք կարողանում Հավատալ, թե ինքն է, նույն ինքը, որին տեսել էինք ընդունելությունների դահլիճում՝ կարմիր կամզով, ոսկյա շղթաներով, տեսել ամի իջնելիս՝ Հաղթող զինվորականի քայլերով. սակայն, երբ Հրամայվեց նրան մեքենա նստեցնել, Հետքն

* Ռեմոնա - նավախրանին կառչող ձուկ:

էլ չքվեց, իմ գեներալ, ասես, գետնի տակն անցաւ. պնդում էին, թե նա մուսուլման է դարձել, մեռել Սենեգալում՝ պելագրայից եւ թաղվել միաժամանակ երեք գերեզմաններում, աշխարհի երեք տարբեր քաղաքներում, թեեւ իրականում նա չէր թաղվել, քանի որ հողը չէր ընդունել նրան եւ ոչ մի գերեզմանոցում եւ մինչեւ աշխարհի կործանումը նա գերեզմանից գերեզման էր թափառելու. աստծո նման պատիժ էր բաժին ընկել նրան բռնած բոլոր ծուռ ճանապարհների համար, քանզի այդ մարդը սրիկա էր, իմ գեներալ, ավելի անարգ, քան կեղծ ոսկին. սակայն գեներալը երբեք չհավատաց իրողութեանը եւ անվերջ սպասում էր իր պաշտամունքի վերադարձին, ապրում այդ սպասումով, նույնիսկ խոր ծերութեան վերջին այն օրերին, երբ առողջապահութեան նախարարը ունեյիով դուրս էր քաշում նրա մաշկը խրված կովի մակաբույծներին, ըստ որում նա հավաստիացնում էր բժշկին, թե դրանք բոլորովին էլ մակաբույծներ չեն, այլ ծովադարձի նշաններ, հավաստիացնում էր այնպես տրամաբանորեն ու համոզիչ, որ նախարարը սկսեց մտածել. «Նա այնքան էլ խուլ չէ, որքան ձեւացնում է մարդկանց շրջապատում եւ ոչ էլ այնքան միամիտ, որքան խաղում է իր համար տհաճ ընդունելութուններին»: Բայց նա անսահման ծեր էր եւ բազմակողմանի ուսումնասիրությունը ցույց տվեց, որ նրա արյունատար անոթները դարձել են սպակի, երկկամները լցվել ավազով, ասես ինքն է կուլ տվել ծովափը, սիրտը ճաքճքել է սիրտ բացակայությունից, այնպես որ հին բժիշկը, մտերմական հարաբերություններից օգտվելով, ուղղակի ասաց. «Ժամը մոտենում է, իմ գեներալ: Համենայն դեպս, ճիշտ ժամանակն է մտածելու, թե ում եք հանձնելու կառավարման սանձերը: Չի կարելի, չէ՞, թողնել մեզ որը, ճակատագրի կամքին»: Բայց նա զարմացած հարցրեց. «Ո՞վ ձեզ ասաց, թե ես մտադիր եմ մեռնել, իմ թանկագին բժիշկ: Սա ի՞նչ բան է: Թող ուրիշները մեռնեն, ես չեմ շտապում»: - Եվ ավերացրեց կատակով. «Երեկ չէ, առաջին օրը երեկոյան ես տեսա ինձ հեռուստատեսությունում եւ զգացի, որ տեսքս, ավելի քան երբեք, հրաշալի է: Յլամարտի ցուլը՝ քեզ օրինակ»: Եվ քրքջաց, որովհետեւ հիշեց, թե ինչպես քիթը վեր քաշելով, թաց սրբիչը գլխին նստել էր այդ երեկո մունջ հեռուստացույցի դիմաց, ձայնը չէր միացնում իր այդ վերջին, մենություն երեկոներին, - եւ նայում

էր ինքն իրեն, զարմանալով իր իսկ շարժումների վճռականությունը (իրոք, ոնց որ ցուլը ասպարեզում), ֆրանսիացի դեսպանի կողմ հետ ջահելական իր վարկեցողությունը,- բայց գուցե Թուրքիայի՞, Շվեդիայի, սատանան էլ գլուխ չի հանի, բոլորն էլ նույն գեմքն ունեին. նկարահանման օրերից ի վեր այնքան ժամանակ էր անցել, որ նա իսկապես չէր կարողանում հիշել՝ իրո՞ք ինքն է եղել Հմայիչ այդ կանանց շրջապատում, ի՞նքն է, արդյոք, ընդունելություն երեկոյին եղել չքեղ համազգեստով, համտես չարած շամպայնի գավաթը ձեռքին կամ օգոստոսի քսաներկուսի՝ իշխանություն գլուխ բարձրանալու հերթական տարեդարձի, հունվարի տասնչորսի՝ հալթանակի պատվին կամ մարտի տասներեքի՝ ծննդյան օրվա կապակցությունը,- ո՞վ է հիշում բոլոր այդ տարեթվերը,- կազմակերպված հանդիսություններին: Նրա վարչակարգի տարիներին այդ հանդիսություններն այնպես շատացան, որ նա սկսեց խճճվել, չէր հիշում, թե դրանցից որն է ինչ կապակցությունը, եւ պատմական տարեթվերի գերկուտակումից գլուխ հանելուն բացարձակապես չէին օժանդակում խողովակաձեւ գալարված թղթի այն շերտիկները, որ նա ժամանակին խնամքով ամենատարբեր ճեղքերն էր խցկոտում, բարեհոգաբար հուսալով, թե դրանց օգնությունը հետագայում կմտաբերի ամեն բան. ապավինելով դրանց, նա մոռացել էր ամեն ինչ եւ պատահաբար գտնելով որեւէ թղթաշերտ, ոչինչ չէր հասկանում. այսպես, ահա, մեղրի մի թաքստոցում գտավ հերթական գալարը եւ կարդաց վանկ առ վանկ. «Ապրիլի յոթին դուրսդ Մարկոս-դե-լե-ո-նի ծընընդյան օրն է հարկավոր է ըն-ծա ու-ղար-կել մի քա-նի յա-գու-ար»: Չեռագիրն, անկասկած, իրենն էր, բայց բացարձակապես պատկերացում չուներ, թե ում մասին է խոսքը, ով է այդ դուրսդ Մարկոսը եւ նա մտածեց, որ մարդուս համար չկա ավելի նվաստացուցիչ, միաժամանակ առավել արդարացի պատիժ, քան սեփական էություն փոփոխությունը, սեփական մարմնի ու հիշողության ծերացումը. այս բանը նա հասկացավ խոսե Իգնասիո Սանես դե լա Բարի անմոտանալի օրերից շատ առաջ, երբ բազմամարդ ընդունելություններից մեկի ժամանակ նկատեց հանկարծ, որ չի ճանաչում գրեթե բոլորին, չի հիշում ով ով է,- այդ նա, ով մի ժամանակ հիշողության մեջ պահում էր իր վշտարեկ ու անսահման թագավոր

րության ամենատարբեր շրջանների շատ ու շատ գլուզերի բնա-
կիչների անուն-ազգանունները եւ գիտեր բոլորին դեմքով: Բանը
նրան Հասաւ, որ կառքի լուսամուտից տեսնելով մի տղայի, որի
դեմքը ծանոթ թվաց, ոչ մի կերպ չկարողացաւ հիշել, թե ով է նա,
վախեցաւ հիշողութեան կորստից եւ հրամայեց պահակախմբին
որսալ տղային: «Թող կալանքի տակ մնա, մինչեւ հիշեմ թե որ-
տեղից եմ ճանաչում»: Խեղճ գեղջուկը բանտում նստեց քսաներ-
կու տարի, աստօծ ամեն օր կրկնելով այն, ինչ Հենց սկզբից պար-
զել էին դատական պաշտոնյաները, ինչը Համապատասխանում էր
իրականութեանը. նրան կոչում են Բրաուլիո Լինարես Մոսկոտե,
ապօրինի զավակն էր գետային նավատորմիղի նավաստի Մարկոս
Լինարեսի եւ Դեթիինա Մոսկոտեի, որը յազուարների որսի Համար
չների բուծարան էր պահում. երկուսն էլ ապրում են Ռոսալե-դե-
Վիրեյում, ինքը նույնպես այնտեղ է բնակվում, իսկ մայրաքաղաք
է եկել կյանքում առաջին անգամ եւ եկել է, որովհետեւ մայրն էր
ուղարկել՝ մարտյան տոնախմբութեանը իր բուծարանի երկու քո-
թոթը վաճառելու. նա առանց հորինելու կրկնում էր, որ մայրա-
քաղաք է ժամանել վարձոված ավանակը հեծած, որ ինքը չունի եւ
չի ունեցել այլ Հագուստ, բացի Հագինից, որով ձեռքակալվել էր
այն Հինգշաբթի օրը, երբ նստած է եղել շուկայի խորտկարանի
ծածկի տակ եւ խմելու է եղել էթանագին սուրճը, վաճառողուհի-
ներին Հարցուփորձ անելով՝ չգիտե՞ն, արդյոք, թե ով է կամենում
յազուարների ապագա որսորդ, խաչասերված երկու քոթոթ ձեռք
բերել. նրան պատասխանեցին, որ չգիտեն եւ Հենց խոսակցութեան
միջոցին իրարանցում ու վազվզոց սկսվեց, թմբուկներ զարկեցին,
չեփորներ Հնչեցին, երկինք սուրացին գունավոր Հրթիռներ, շու-
կայում Հավաքված մարդիկ բղավեցին. «Գալիս է: Գալիս է: Գա-
լիս է իսկական տղամարդը: Ահա նա»: Տղան Հարցրել էր վաճա-
ռողուհիներին, թե ո՞վ է «իսկական տղամարդը»: Իսկ նրանք պա-
տասխանել էին. «Ինչպե՞ս թե ով է: Նա է, ով գլուխն է իշխանու-
թեան»: Տղան քոթոթներին ստվարաթղթե արկղ է խոթում եւ
խնդրում վաճառողուհիներին՝ աչքները վրան պահեն մինչեւ իր
վերադարձը ու փողոց է վազում, բարձրանում մի տան պատուհա-
նին, որանախորշին եւ ամբողջ գլխի վրայով տեսնում ձիերի պատ-
վո պահակախումբը, վիշապանկար դռներով կառքն ուղեկցող

ձիերի ոսկյա ծածկոցներն ու շքեղ փետրափնջերը, տեսնում է
կառքի լուսամուտից թափահարվող, մետաքայա ձեռնոցով ձեռքը,
իշխանութեան մարդու գունատ դեմքը, թորչոմած, անժպիտ
շրթները, տեսնում է նրա թախծոտ աչքերը եւ այդ աչքերը Հան-
կարձ Հագարավոր այլ մարդկանց միջից՝ որսում են տղային,
գտնում են նրան, ինչպես ասեղն են գտնում ծովում, եւ կառքի լու-
սամուտից դուրս ցցված մատը տղայի կողմն է ուղղվում. «Ձերբա-
կալեք, ահա, նրան, որը պատուհանին է բարձրացել: Թող նստի
բանտում, մինչեւ հիշեմ, թե որտեղից եմ ճանաչում»: Ահա այս-
պես բռնեցին տղային եւ սկսեցին սրբերով մաշկահան անել խեղ-
ճին, խորովել ածուխների վրա, որ խոստովանե՞ր թե որտեղ է իրեն
տեսել իշխանութեան մարդը: Բայց նավահանգստի բերդի ստակա-
լի խցում ոչ մի խոշտանգում չհարկադրեց կալանավորին ետ
կանգնել սրբազան ճշմարտութեանից. նա կրկնում էր եղելութեան-
ը մի այնպիսի Համոզականութեամբ ու աննկուն խիզարու-
թեամբ, որ գնեհալն, ի վերջո, ստիպված էր խոստովանել իր
սխալմունքը՝ երբեք նախկինում չի Հանդիպել Բրաուլիո Լինարես
Մոսկոտեին: «Բայց հիմա այլ ելք չկա, պիտի նստի: Այնպես վատ
են վարվել Հետը, որ եթե չի էլ եղել, հիմա դարձած կլինի թշնա-
մի»: Եվ դժբախտը փոռն էր խցում, իսկ գնեհալը ոչինչ չհիշե-
լով, դեռ թափառում էր իր մոայլ Իշխանութեան տանը. քթի տակ
փնթփնթալով. «Իմ լավ օրերի մայր Բենդիսիոն Ալվարադո օգնիր
ինձ նայիր վրա դեմքիդ ծածկոցը մի կողմ տար որպեսզի կարո-
ղանամ տեսնել քեզ: Օգնիր ինձ մայր այլապես արժե՞ր այսքան
փառավոր մեծագործութեաններ գործել այսքան Հալթանակներ
տունել եթե Հեն հիշելու դրանցից գոնե մեկը որպեսզի սիրովիս ուժ
առնես ձերութեան ճահիճը սուզվելիս»: Բայց նրա կյանքի թե ա-
մենադառը վշտերը, թե ամենաերջանիկ ակնթարթները, թե իր վե-
հութեան ամենափառավոր բույները մոռացութեան սեւ ծակերն
էին մտել, Հնայած անհեթեթ, միամիտ փորձերին՝ խցկոտել այդ
ծակերը խողովակաձեւ գալարված թղթի շերտիկներով. նա դա-
տապարտված էր երբեք էլ չիմանալու, թե ով էր Ֆրանսիսկա Լի-
ներոն, իննսունվեց տարեկան այդ պառավը, որին արքայավայել
պատիվներով թաղելու հրաման արձակեց,՝ այդպիսով վարվել էր
ձեղքերից մեկում Հայտնաբերված, իր ձեռքով գրոտած թղթաշեր-

տի զրգմամբ. նա նաեւ տեսողութիւնն էր կորցրել եւ հարկ էր լինում կառավարել կուրորեն,- տասնմեկ ակնոցները բացարձակապէս անօգուտ էին, սակայն նա օգտագործում էր դրանք, հանելով գրասեղանի դարակից առաջին պատահածը եւ քթին հարմարեցնելով, որովհետեւ այդպէրով միայն կարող էր ձեւացնել, թե գերազանցորեն տեսնում է բոլորին, ում հետ խոսում է, թեեւ գրուցակիցներին, իրականում, ընկալում էր որպէս անմարմին հոգիներ, չէր լսում ձայները, հոտառությամբ էր գուշակում դիմացինի ու լինելը. ծայր աստիճան անօգնական էր դարձել, թվում էր, ահա, ահա, կապանդի հոգին եւ այդպէս կարծելով, մի տեսակցութեան ժամանակ վախից քիչ մնաց մեռնել պաշտպանութեան նախարարը. գեներալը հանկարծ փուշտացել էր, եւ պաշտպանութեան նախարարն ասել էր. «Առողջութիւն»։ Նա տեղն ու տեղը երկրորդ անգամ էր փուշտացել եւ պաշտպանութեան նախարարը երկրորդ անգամ էր ասել. «Առողջութիւն»։ Բայց փուշտոցը չէր կտրվում,- «Երբ նա փուշտաց իններորդ անգամ, ես այլեւս նրան առողջութիւն չցանկացա, վախեցա նրա կատաղած դեմքից, արտասովայից, չուված աչքերից, որ դաժանորեն ինձ էին նայում հոգեվարքի մշուշից. ես տեսա նրա դուրս ընկած լեզուն,- ասես խեղդված պառավ կենդանու լեզու լիներ,- եւ հարմար գտա չքվել շտապ առանձնասենյակից, որտեղ նա բառացիորեն մեռնում էր աչքերիս առաջ եւ որտեղ անմեղութիւնս ապացուցող ոչ մի վկա չկար. ոչ մի կենդանի շունչ չկար մոտերքում. բայց հագիւմ էի քայլ գցել փախչելու, երբ նա երկու փուշտոցի արանքում հասցրեց գոռալ. «Վախկոտ մի եղեք, բրիգադի գեներալ Ռոսենդո Սաքրիստան: Հանգիստ մնացեք, գրողը տանի, ես այնքան ապուշ չեմ, որ մեռնեմ ձեր ներկայութեամբ»։ Պաշտպանութեան նախարարը, քար կտրեց, իսկ նա շարունակում էր փուշտալ, զգալով իրեն, իրօք, մահվան սահմանագծին, հագիւմ տեղը պահելով գիտակցութիւնը. անհամար լուսատուներին նման կայծեր էին ցատկոտում նրա աչքերի դիմաց, բայց նա ամբողջ ուժով կառչել էր այն համոզմունքին, թե մայրը՝ Բենդիսիոն Ալվարարդոն թույլ չի տա նման խայտառակութիւն, թույլ չի տա իրեն մեռնել փուշտոցից, այն էլ ստորադասի ներկայութեամբ.- «Դատարկ բան է, մենք դեռ կապրենք: Ոչ մի գնով չեմ նվաստանա»։ Այս դեպքից հետո նա եզրահանգեց, որ լավ է կովե-

րի մեջ մեռնել, քան մարդկանց, որոնք կարող են թույլ տալ մեռնել արժանապատուութիւնուդ ոսնահարված,- «Գրողի ծոցը թող կորչեն դրանք»։ Նա չընդունեց այլեւս պապի նվիրակին, հրաժարվեց աստվածաբանական վեճերից, որովհետեւ շոկոլադը ստիպված էր նորածնի պէս գրալով խմել եւ չէր ցանկանում, որ նվիրակը դա նկատեր. հրաժարվեց դոմինո խաղալուց, վախենալով, թե որեւէ մեկը տանուկ կտա խղճահարութիւնից զրգված, նա չէր ուզում տեսնել եւ ոչ մեկին, որովհետեւ չէր կարող թույլ տալ, որ որեւէ մեկը նկատեր,- չնայած իր բոլոր ջանքերին՝ չքստքստացնել հարթաթաթ, վիթխարի ոտքերով, թեեւ ողջ կյանքում էլ քստքստացնում էր եւ թաքցնելու բան չէր,- որ նա ի վիճակի չի այլեւս քողարկելու իր տարիները. նա սկսեց ամաչել իր տարիքից, զգալով իրեն անելանելիութեան այն անդունդի եզրին, որտեղ բնակվում էին թշվառ վերջին բռնակալները, որոնց նա պահում էր ավելի շատ կալանավորի, քան քաղաքական սպաստան ստացած մարդկանց պէս,- նրանք այնտեղ, ժայռակատարի սպաստարանում էին տառապում, որպէսզի աշխարհը չվարակէին զառամատի տի ժանտախտով: Նա ըմբռնեց այդ բանը, ճաշակեց սեփական խղճուկ, անօգնականութեան զգացողութիւնը չարաբաստիկ այն առավոտյան, երբ քնեց ներքնաբակի ավազանում, բուժիչ ջրերի մեջ ընկղմված. «Երազումս քեզ տեսա մայր տեսա որ դու էիր ծնել գլխավերեւումս նշենու ծառի ծաղկուն սաղարթում ճոռացող ու տրաքվող ճոռկներին ես տեսա որ քո վրձիններով դու էիր ներկել երգող պիրուներ խայտաբղետ ձայները բայց ես արթնացա աղիքներիս անակնկալ ժայթքումից մայր արթնացա գազազած իմ իսկ ապականած ջրի մեջ որտեղ լողում էին օրեգանոյի մոլորավարդի բուրումնավետ ծաղկաթերթեր եւ նարնջնուց թափված տերեւներ եւ որտեղ իկոտեա կրիաները ուրախ-ուրախ լողում էին դեպի այն սսկեզուչը որ դուրս էր շարտել իմ ներսը ահա թե ինչ հիմար բան ստացվեց մայր»։ Նա դիմացավ զառամած իր մարմնի այս ստոր արարքին, դիմացավ տարիքի ուրիշ այլ ստորութիւններին եւ սպասուհիներ թիվը հասցրեց նվազագույնի, որպէսզի խոր ծերութեան նորանոր անակնկալները դիմավորի առանց ավելորդ վկաների. համենայն դեպս, ոչ ոք չի տեսնի, թե ինչպէս է աննպատակ շրջում այս լքյալ Իշխանութեան տանը, գլուխը թաց սրբիչով

փաթաթած, անհուն հուսահատությունից, ամեն պատի տակ ատամները կրճտացնելով, տառապելով բոռերից շշմած անտանելի գլխացավից, որի մասին ոչ մի անգամ էջր ակնարկել բուժակին, որովհետև հասկանում էր՝ ցավը նույն այդ ճերմությունից է. ցավը սկսվում էր նախ ցավի նախազգացումից, որտտի գլաքարային դպիրդով մոտենում ավելի շուտ, քան երկնքում հայտնվում են փոթորիկի ամպերը, եւ այդժամ նա հրամայում էր, որ ոչ ոք չհամարձակվի անհանգստացնել իրեն. այնուհետև ցավը սեղմվում էր քունքերում եւ նա բղավում էր, որպեսզի ոչ մեկին ներս չթողնեն՝ ինչ էլ պատահի, իսկ երբ գանգը սկսում էր կոտրատվի գլխաներսի պողպատյա պտուտակադռների շարժումից, նա ճշում էր, որ ներս չթողնեն նույնիսկ տեր աստծուն, եթե հանկարծ բարեհաճի հայտնվել. «Ոչ մեկին ներս չթողնել, եթե նույնիսկ մեռնելու լինեմ»:

Ցավը նրան կեղեքում էր անգթորեն, շունչ քաշելու դադար չտալով, գրկում նույնիսկ աշխարհի կործանման չափով հուսահատությունը գիտակցելու ունակությունից, բայց հենց թափվում էր օրհնյալ անձրեւի հեղեղը, ցավը մեղմվում էր, եւ նա բոլորին իր մոտ էր կանչում եւ այնպիսի տեսք էր ունենում, ասես նոր-նոր էր աշխարհ եկել: Նա նստած էր լինում մունջ էկրանի դիմաց, սեղանի մոտ, որի վրա մենք ընթրիքն էինք մատուցում՝ տապակած բեկոնով լոբի, ծեծած կոկոս եւ խորոված բանաններ. նրա տարիքին անհամապատասխան կերակրատեսակներ: Ուտելիքին, սակայն, նա ձեռք չէր տալիս, որովհետև տարված էր լինում Նոյի տարվա հեռուտատեսային կինոնկարով: Այն հանգամանքը, որ կինոնկարը կրկնում էին հեռուտատեսության հատուկ ծրագրով, ըստ որում մի այնպիսի հասկանալիությամբ, որ ժապավենը գլխիվայր էր պատվում, վկայում էր պետական գործերի անմխիթար վիճակը. կառավարությունն ակնհայտորեն ինչ-ինչ բան էր թաքցնում: «Այս ի՞նչ է կատարվում այնտեղ», մթմթաթաց նա, սակայն խուսյալ էլ ինքնահանգստացման կարգով համոզեց իրեն, որ ոչինչ էլ չէր թաքցնում, որ եթե որեւէ լուրջ բան պատահած լիներ, ինքն արդեն տեղյակ կլիներ. այսպես ահա, այս մտքերով տարված նա նստեց մենության մեջ, սառած ընթրիքի դիմաց, իսկ երբ տաճարի ժամացույցը վարկեց ութ անգամ, ոտքի ելավ եւ ընթրիքը զուգա-

րանի կոնքը թափեց, ինչպես վարվում էր վաղուց ի վեր, իրիկնալին ու ժամերին, որպեսզի ոչ ոք չիմանար իր համար նվաստացուցիչ այդ միժճակի մասին. նրա ստամոքսն այլևս ոչ մի կեր էջր ընդունում. նա ուզում էր, որ մարդիկ կարծեին, թե ինքը նույն մարդն է, ում պատկերում էին փառավոր ժամանակների առապելները եւ ինքն էլ էր արժանիվում այդ առասպելներով, դրանց շնորհիվ մոռանում իր իսկ նկատմամբ ծնվող ատելությունը, զգվանքը, որ համակում էր նրան ամեն անգամ, երբ օրգանիզմը զառամխտի հերթական խաղն էր խաղում. նա ճգնում էր մոռանալ, որ հազիվհազ է քարշ տալիս գոյությունը. ջանում էր չհիշել, որ ինքն էր արտաքնոցի պատերին գրում. «Կեցցե գեներալը: Կեցցե իսկական տղամարդը», նա աշխատում էր չհիշել, թե ինչպես մի օր ծածուկ հեքիմական դեղ ընդունեց, որ գիշերվա ընթացքում բավարարի երեք կնոջ եւ թե անկարողության ինչ չար արցունքներով վճարեց ճերմուսական այդ միամտության դիմաց. այդ խայտառակությունից հետո արտաքնոցում նստած եւ ջրաթափի թեւից բռնած, նա լաց եղավ. «Իմ սրտի իմ մայր Բենդիսին Ալվարադո ստիր ինձ մաքրի ինձ քո կրակ-ջրով»: Սակայն այդ խայտառակությունը հասկանալի էր նրան, հասկանալի էր, թե ինչու էր նման այլ անհաջողությունների հանդիպել, նա հրաշալիորեն գիտեր, որ ինչպես միշտ, այս դեպքում էլ անկողնում իրեն սերն էր պակասել եւ ոչ թե տղամարդկային ուժը, իրեն տաք կնիկներ էին պետք եւ ոչ թե բարեկամ պրեմիեր-մինիստրի հրամայածները. «Որպեսզի օրիորդաց հարեւան դպրոցը փակելուց հետո ես մտահան չանեի փառավոր այդ գրադմունքը»: Դրանք անուկը էգեր էին, «Հատուկ ձեզ համար, իմ գեներալ», որ բերում էին ինքնաթիռներով Ամստերդամի հենց ցուցափեղկերի ետեւից, բուրապեղյան կինոփառատոներից, խալախկան Միջերկրականի կապուտակ ծովափերից, «Հապա նայեք, իմ գեներալ, ինչ հրաշալիք են: Այդ աշխարհի ամենագեղեցիկ կանայք են»: Այդ կանայք սպասում էին նրան առանձնասենյակի կիսախավարում, երգեցողություն դասատուի համեստ կեցվածքով, հանվում էին մշակված շարժումներով՝ մերկացնելով հոյակապ մարմինները. նրանց տաք, մեղրաբույն մաշկին նկատվում էին լողազգեստի շերտերը, ասես սոված լուսանկարչական եղանակով. ասամի մածուկի անանուխային,

ծագրէ լուսոյնի բույրեր արձակելով, նրանք պառկում էին թավա-
պատ բազմոցին, վիթխարի եզան կողքին, որը նման էր երկաթբե-
տոնի խոշոր բեկորի,- «Բայց նա ոչ մի կերպ չէր համաձայնում
հանել համազգեստը, ոչ մի կերպ չէր համաձայնում մերկանալ:
Որքան էլ ջանք թափեցի, ինչ միջոցների էլ դիմեցի, չստացվեց:
Ինձ չհաջողվեց նույնիսկ շարժել նրան տեղից»,- «Ինձ հոգնեցրին
այդ գեղեցիկ, սառը, մեռած ձկան խաղերը, եւ ես ասացի. հերիք է,
դատրիկա, ավելի լավ է կուսանոց մտնես»: Այո, այսպես էր հարա-
բերութիւնը գերված, երազային գեղեցկութեամբ, ամենաբարձ
դրույթով վճարվող կանանց հետ, եւ նա շատ էր ընկճվում հանդի-
պումների նման ընթացքից: Բայց մի անգամ, երկկոյան, ժամը ու-
թին, պալատի լվացքատանը նա զինվորական սպիտակեղենը ե-
ռացնող լվացարարուհուն տեսավ եւ թաթի մի հարվածով նրան
դատարկ տաշտակը գցեց. կինը վեր թռավ տաշտից, փորձեց ծլկել
ու վախեցած արդարացավ. «Այսօր չեմ կարող, գեներալ, արնա-
խում փշապն է այսօր ինձ հյուր եկել», - բայց նա լեւելայն կուաց-
րեց նրան՝ դեմքով դեպի լվացքի տախտակները եւ ետեւից տիրա-
ցավ աստվածաշնչյան մի այնպիսի կրքով, որ խեղճ կինը, ողնաշա-
րի ու հոգու շխլրտոցը զգալով, տնքաց. «Այ թե գազանն եք, գե-
ներալ: Դուք երեւի էջերից եք դաս առել»: Իսկ նա շոյվել էր կնոջ
տնքոցից ավելի, քան իր մասնագետ-չողորթիների հանդիսավոր
ներբողներից, եւ լվացարարուհուն ցմահ թոշակ նշանակեց՝ երե-
խաներին դաստիարակելու համար. երկար տարիների ընդմիջու-
մից հետո կովերին գիշերվա կեր տալիս նա կրկին երգեց. «Օ՛,
հունվարյան լուսին»: Նա երգում ու չէր մտածում մահվան մա-
սին, անսխալ իմանալով, որ նույնիսկ իր վերջին գիշերը չի տրվի
թուլութեամբ եւ թույլ չի տա իրեն գիտակցութեամբ մեջ չտեղավոր-
վող հարցի շուրջը մտածել. նա հաշվում էր կովերին եւ երգում
քթի տակ. «Դու իմ խավար ճանապարհների լույսն ես, դու ուղե-
ցույց ասող ես», - հաշվեց երկու անգամ եւ համոզվեց, որ պակաս
են չորսը, որից հետո պալատ գնաց, հաշվեց փոխարքայութեան
ժամանակների կախիչներին թառած հավերին, թռչնավանդակնե-
րը հաշվեց,- «Քառասունութ», - ծածկեց բոլորն էլ սեւ ծածկոցնե-
րով, այնուհետեւ վառեց կովի չորացած բոլոր բլիթները,- այդ օր-
վա թրքած,- եւ, ինչպես միշտ, այրվող աթարի ծուխն ու հոտը

արթնացրին նրա մեջ մանկութեան հուշեր, բայց այս անգամ հայ-
տնված տեսիլները ակնթարթային ու մշուշոտ չէին, այլ բացարձա-
կապես պարզորոշ. նա տեսավ իրեն տղայական հասակում, սարա-
հարթի սառցե քամու բերանն ընկած, ցրտից դողալիս եւ կողքին
տեսավ հենց նոր, ազբակույտի գիշերակերներից ոչխարի փորո-
տիք խլած մորը՝ Բենդիսին Ալվարադոյին, որը մինչեւ ոսկորները
սառած որդուն կերակրելու համար ճաշ էր եփելու:

Տասնմեկը խփեց, եւ նա սկսեց մարել լույսերը միջանցքում ու
դատարկ սենյակներում, մի անգամ էլ շրջեց պալատում՝ լամպը
ձեռքին. տասնչորս մթնամ հայելիներում տասնչորս անգամ տե-
սավ իր արտացոլանքը՝ լամպը ձեռքներին տասնչորս միանման
գեներալներ: Բայց հայելիներից մեկի խորքում, համերգային դահ-
լիճում, նա ամբակները վեր ցցած, հատակին ընկած մի կով նկա-
տեց եւ ձայն տվեց իսկույն. «Կով, այ կով, սա ի՞նչ բան է: Սառ-
կե՞լ է, ի՞նչ է»: Նա քստքստացրեց գեպի պահակախմբի սենյակը՝
զգուշացնելու, որ քիչ առաջ հայելու մեջ սատկած կով է տեսել,-
«Հարկավոր է վաղ առավոտյան դուրս բերել դրան, թե չէ վրա
կթափվեն անգոյները»: Այս հրահանգը տալով, լամպը ձեռքին, ա-
ռաջին հարկի ողջ երկարութեամբ սկսեց փնտրել պակասող երեք
կովերին,- նա փնտրեց նրանց արտաքնոցներում, սեղանների տակ,
բոլոր հայելիների ետեւում, հետո մի հարկ վեր ելավ եւ փնտրեց
այնտեղ, աչք գցելով բոլոր սենյակները, բայց ոչ մի տեղ ոչինչ
չհայտնաբերեց, բացի մի թիսկան հավից, որ նստել էր վարդա-
գույն ու ժանյակավոր ամպհովանու տակ, անհիշելի ժամանակնե-
րից կուսանոցի միանձնուհու անկողնու վրա,- նա նույնիսկ նրա
անունն էր մոռացել. հետո, քնելուց առաջ, մի գզալ մեղր կերավ եւ
պուրկը կրկին թաքստոցը դնելիս գտավ իր անհաշիվ թղթե շեր-
տիկներից մեկը,- այդ թղթին մի ինչ-որ նշանավոր տարեթիվ էր
նշված՝ կապված ակնանավոր բանաստեղծ Ռուբեն Դարիոյի անվան
հետ, եւ թող աստծո արքայութեանում փառավորվի նրա հոգին:
Կարդալով գրութեանը եւ ոչինչ չհասկանալով, նա կրկին գալարեց
այն խողովակաձեւ, տեղը դրեց ու աղոթք մըմնջաց. «Հայր մեր,
հրաշագործ ուսուցիչ մեր երկնքի, դու, որ օդում սավառնակներ ես
պահում եւ ծովի հարթութեան վրա՝ նավեր...»: Այս աղոթքը
չթխներին նա քստքստացրեց առաջ ընչազուրկ փղի իր վիթխարի

ուղբերով, անքնությունից տառապած, լուսավորված կանաչ լուսաբացների վերջին ակնթարթներով, լույսի վերջին կանաչ փնջերով, որ արձակում էր պտտվող փարոսը. նա լսում էր վաճառված ծովին կարոտած քամու աղմուկը, ժամանակի ցնորքային հեռուներում ինչ-որ հարսանեկան ուրախության երաժշտություն. այդ հարսանիքում տեր աստծո անհաշվենկատությամբ քիչ մնաց դանակ խրեն նրա թիկունքը. հանկարծ նա դեմ առավ մոլորված կովին եւ ճանապարհ ուզեց տալ. «Կով, այ կով, գնա այստեղից»։ Կովին վռնդելով, նա իր ննջասենյակը գնաց, բոլոր քսաներեք լուսամուտներից տեսնելով ծովազուրկ քաղաքի լույսերը. յուրաքանչյուր պատուհանից նրա վրա փչում էր քաղաքի ընդերքից ելնող գաղանիքների շունչը, հազարավոր մարդկանց խորհրդավոր շնչառությունը՝ քաղաքի միաձուլյ շնչառությունը. քսաներեք անգամ նա տեսավ նրան,- բոլոր լուսամուտներից,- եւ, ինչպես միշտ, ամեն անգամ նոր ուժով ընկալեց մեծ ու ահեղ փոփոխականությամբ այդ անընդգրկելի, անհասանելի օվկիանոսը, որի անունը ժողովուրդ էր. նա պատկերացրեց այդ ժողովրդին քնած, ձեռքը սրտին դրած եւ հանկարծ գիտակցեց, թե որքան խոր են ատում իրեն նրանք, ովքեր, թվում էր, ամենից շատ էին սիրում։ Նրա պատվին մոմեր էին վառում, մոլեռանդ հավատով արտասանում անունը, այդ անունով խնդրում, որ ծննդկանները հաջող ազատվեն հղիությունից եւ որ մահը հեռանա մեռնողների մահճից, եւ անիծում էին նրան լույս աշխարհ բերողին՝ մորը, երբ անցած օրերի լուսնոտային լիմուզիներին դրահապակու միջից տեսնում էին նրա թախծոտ, իգուանի աչքերը, վշտաբեկ շրթները, կանացի ձեռքը. համբուրում էին նրա ճաքավոր կոշիկների հեռքերը, որ դաջվում էին ցեխերի մեջ եւ ետեւից հղում անեծքներ, ամենասարսափելի մահին էին օգնության կանչում այն շոգ գիշերներին, երբ քաղաքային ամեն ներքնաբակից անմարդաբնակ իշխանության տան լուսամուտների թափառող կրակներն էին նշմարվում։ «Ոչ ոք մեզ չի սիրում», - հառաչեց նա եւ աչք գցեց թռչնապահ վարպետի, պիրոլների նկարչուհու, մոր՝ Բենդիսիոն Ալվարադոյի ննջասենյակը. մոր մարմինը վաղուց փտել էր հողարկավորման դամբարանում։ «Խաղաղ մահ քեզ, մայր», - շնջաց նա։ - «Խաղաղ մահ քեզ, գավակ», - արձագանքեց մայրը դամբարանից։

Ուղիղ տասներկուսն էր, երբ նա լամպը կախեց ննջասենյակի դռան մոտի կեռից, շամփրված փոշտանկի դաժան ցավից,- փոշտանկը նոլջնիսկ սուլում էր սոսկալի այդ ցավից։ Ցավը զավթել էր ամեն ինչ, աշխարհն էր գրավել, տարածությունը, այլեւ չկար ոչինչ, բացի ցավից, եւ նա վերջին անգամ փակվեց երեք բանալիով, երեք սողնակով եւ երեք շղթայով, վերջին գոհը մատուցեց իր փոքրիկ աթոռակին՝ իրագործելով վերջին ու ժլատ միզաթափությունը, եւ բերանքսիվայր ընկավ մերկ հատակին՝ առանց հանվելու, կոշտ կտորի շալվարով, որ հագից չէր հանել ընդունելություններն ու տեսակցությունները դադարեցնելու օրերից, առանց դնովի օձիքի շերտավոր վերնաշապկով, խղճուկ, մուրացիկի հողաթափելով, դեմքը, ինչպես բարձին, ափերի մեջ խրեց եւ ակնթարթորեն քնեց, բայց երկուսն անց հինգ րոպեին արթնացավ ծանր, շմամ գլխով, ոտքից գլուխ քրտինքի մեջ կորած,- նույնիսկ հագուստն էր թրջվել քրտինքից, ինչպես լինում էր միշտ, փոթորկից առաջ։ «Ո՞վ է?»,- դողացող ձայնով հարցրեց նա, որովհետեւ հիշեց, որ երազում մեկը ձայն էր տվել իրեն, բայց դիմել էր այլ անունով. «Նիկանոր,- ե՛վ էլի.՝ Նիկանոր»։ Հավանաբար ներս էր խցկվել առանց կողպեքներին դիպչելու փակ սենյակ մասնից ընդունակությամբ օժտված մեկը։ Իսկ երբ շուրջըրորը նայեց, տեսավ, որ մահն էր,- «Ձեր մահն էր, իմ գեներալ, մեղա եկող մեղսագործի քրձեր հազած, կեռալուխ ցուպը ձեռքին. գանդը փաթաթված էր գերեզմանոցային խոտերով, ոսկորների ջարդվածքներում ստորերկրյա ծաղիկներ էին բուսել, ակնախոտոչներում առկայծում էին այն հին օրերի դուշակուհու աչքերը»։ Եվ երբ նա տեսավ նրան ողջ հասակով, իսկույն գլխի ընկավ, թե ինչու էր մահն իրեն «Նիկանոր՝, Նիկանոր» կանչում։ Մահը չէ՞ որ այդ անունով է դիմում նրանց, ում շատ է հավանում։ Բայց նա բացականչեց. «Սպասիր, մահ։ Չէ՞ որ դեռ չի հասել իմ ժամը։ Ես պետք է մեռնեմ քնի մեջ, իմ առանձնասենյակի կիսախափարում, ինչպես անհիշելի ժամանակներում կանխատեսել է կույր պայծառատեսը՝ նախաստեղծ ջրերի հայելուն նայելով»։ Բայց մահը պատասխանեց. «Ոչ, գեներալ, դուք կմեռնեք այստեղ, հիմա։ Դուք կմեռնեք

* Նիկանոր (հուն.) - հաղթանակը տոնող, այս դեպքում՝ մահի հաղթանակը, ամենագործությունը։

ոտարբերիկ, մուրացիկի հագուստով, ինչով որ կաք, թեև նրանք, ուլբեր կգտնեն ձեր մարմինը, կհավաստեն, թե գտել են ձեզ առանձնասենյակում, առանց տարբերանշանի դաշտային համազգեստով, ձախ կոշիկի ոսկյա խթանով,- նրանք այդպես կասեն առասպելին չհակադրվելու համար, մարդարեության նկատմամբ հավատը պահպանելու համար»։ Եվ նա մեռավ այնպես, ինչպես ասաց մահը, մեռավ այն պահին, երբ ամենից քիչ էր ուզում մեռնել, երբ այդքան տարիների անպտուղ պատրանքներից ու ինքնախաբեությունից հետո սկսել էր գլխի ընկնել, որ մարդիկ չեն ապրում, գրողը տանի, այլ գոյություններն են պահպանում, որ ամենաերկար ու գործունյա կյանքն էլ հազիվ է բավականացնում ապրել սովորելուն, այն էլ ամենավերջում։ Նա մեռավ, երբ հասավ իր ամփոփմանը. մի ժամանակ (ճանապարհի սկզբին) հավատարով, թե ընդունակ չէ սիրելու, ինչը վկայում էին, իբր, հարթ, առանց գծերի ձեռնափեղը եւ հայտնում գուշակուհիների խաղաքարտերը, նա փորձեց մարմնական սերը փոխարինել իշխելու սիրով, իր հոգում խնամելով իշխելափրության հրեշյին, տալով նրան ամեն բան. նա կամավոր գոհ դարձավ եւ ողջ կյանքում այրվեց հրեշավոր գոհասեղանի մարմանդ կրակի վրա. նա իրեն անում էր խաբեությունը ու մեղքերով, հասունանում դաժանություն ու ապականություն վրա, ճգմում ներսի տենդագին ազահությունը, ի ծնե վախկոտությունը հանուն այն բանի, որ մինչև աշխարհի կործանումը սեղմ բուռնցքում պահի իր ապակյա գնդիկը, չհասկանալով, որ իշխելու ծարաֆն է ծնում միայն իշխելու անհազ ծարաֆ, չհասկանալով, որ իշխանությունը հազենալ անհնար է՝ թե մինչև մեր, թե մինչև այլ աշխարհների կործանումը, իմ գեներալ։

Այնինչ նա հենց ամենասկզբից գիտեր, որ իրեն առաջին հերթին խարում են նրանք, ուլբեր սիրաշահում են, գիտեր, որ քծնանքի դիմաց կանխիկ են վճարում, գիտեր, որ ցնծությունը իրեն փառաբանող եւ հավերժական կյանք մաղթող մարդկանց գեներուծով են փողոց դուրս բերում, գիտեր այս բոլորը եւ վարժեցրել էր իրեն սպրել այս ստով, նվաստացուցիչ այս փառքի տուրքով, քանգի անհաշիվ տարիների ընթացքում բազմիցս համոզվել էր՝ սուտը հարմար է կասկածից, օգտակար՝ սիրուց, երկարակյաց՝ ճշմարտությունից. նա այլեւս ոչ մի բանի վրա չէր դարմանում, երբ հա-

սավ իշխանություն ամոթալի պատրանքին. հրամայում էր՝ իշխանություն տակ ոչինչ չունենալով, փառաբանվում էր՝ փառքը կորցրած, եւ ամփոփվում էր՝ պալատականների հնազանդությունը միայն, չվայելելով եւ ոչ մի հեղինակություն։ Իր աշնան դեղին տերեւաթափի տարիներին նա համոզվեց, որ երբեք ի գորու չի լինի իր ողջ իշխանություն տերը լինելու, երբեք չի ընդգրկի ողջ կյանքը, քանզի դատապարտված է կյանքի թիկունքային կողմը ճանաչելու ճակատագրով, դատապարտված է կեղծ իրականություն գործելի, պատրանքային գործելի կարերը գնելու, հենքի թելերը խճճելու եւ թեգանի հանդույցները քանդելու ճակատագրով միայն. նա գլխի չէր ընկնում եւ չհասկացավ ամենավերջին պահին նույնիսկ, որ իսկական, իրական կյանքը բոլորիս աչքի առաջ էր, բայց մենք տեսնում էինք այդ կյանքը բոլորովին այլ տեսանկյունից, իմ գեներալ,- թշվառների տեսանկյունից, տեսնում էինք անվերջանալի տարիների մեր վշտի ու մեր տառապանքների միջից, առանց նկատի ունենալու, թե այդ տարիներից որում ենք մենք, այնուամենայնիվ, սպրել, եւ մեր դժբախտությունը դժբախտություն էր, իսկ ակնթարթային երջանկությունը՝ երջանկություն. մենք գիտեինք, որ մեր սերը վարակված է մահվան հարուցիչով, բայց դա իսկական սեր էր, անդավաճան սեր, իմ գեներալ։ Մերը մեր պայծառ աստղն էր այն կյանքում, որտեղ դուք ընդամենը ցնորքային տեսիլք էիք վազոնի լուսամուտի փոշոտ ապակու ետեւում, որտեղից մեզ տեսանելի էին ձեր խղճուկ աչքերը, դողացող, անգույն շրթները, մետաքսյա ձեռնոց հագած ձեր ձեռքի հրաժեշտի թափահարումը,- առանց կյանքի գծերի ձեռքի թափահարումը այն ձեռքի, որին մենք երբեք էլ չճանաչեցինք, չիմացանք նրա ինչ լինելը. արդյոք, առասպել չէ՞ր անհեթեթ այդ բունակալը, որը չէր ջոկում երեսի եւ ետեւի կողմերը այն կյանքի, որ մենք սիրում էինք նրա երեւակայությունը անհասանելի, անսպառ կրքով. նա չէ՞ր սարսափում էր իմանալ մեր իմացածը՝ կյանքը դժվարին է ու արագընթաց, բայց ուրիշ այլ կյանք չկա, իմ գեներալ։ Մենք չէինք սարսափում այդ միակ, իրական կյանքից, որովհետեւ գիտեինք, թե ով ենք մենք, իսկ նա, սուլող փոշոտանով անվերջ քայլող այդ ձեռը, որ հատակին փովեց կյանքից արմատախիլ անող ճակատագրական հյուրի մի հարվածից, թե իր եւ թե մեր վերա-

բերմամբ մնաց խոր անտեղյակության մեջ. իր աշնան սառը, վերջին տերեւների մուխ-հեղեղ շրջունի մեջ նա ձգվեց դեպի մոռացության մռայլ երկիրը, սարսափով կառչեց մահվան նավակի փտած առագաստների լաթերից, կյանքին օտար, մարդկային ամբոխների անդուսպ խնդուլթյանը անհաղորդ, ազատության թմբուկներին եւ տոնական հրավառությանը խուլ, խուլ ու անհաղորդ ցնծության զանգերին, որ մարդկանց հայտնում էին բարի ավետիսը՝ սպառվեց հավերժության անհաշիվ ժամանակը:

Գարսիա Մարկես, Գաբրիել

Գ 363 Նահապետի աշունը: Վեպ (թարգմ. ռուս. Ռ.Յովսեփյանի):
Երևան: Նորք, 2000 - 294 էջ:

Վերջին տարիների իրադարձությունները մեզ ընդհուպ մոտեցնելով նոբելյան մրցանակի դափնեկիր Գարսիա Մարկեսի գեղարվեստական աշխարհին, անմիջական մասնակիցը դարձնելով այդ աշխարհի հետ աղերսներ ունեցող մեր նորօրյա գրականությունը, ընդկլայնել են «Նահապետի աշունը» վեպի կենսական տարածքը: Այս վեպը նաև մեր կյանքի արտացոլումն է:

Գ 4703040100 2000 ԳՄԴ 84.7 Կո
0142(01)-2000

Գաբրիել Գարսիա Մարկես

ՆԱԶԱՊԵՏԻ ԱՇՈՒՆԸ

Խմբագիր ՖԵԼԻՔՍ ՄԵԼՈՅԱՆ

Շարվածքը համակարգչային

էջադրումը, սրբագրումը ՍԱՄՎԵԼ ԽԱՉԱՏՐՅԱՆԻ

Ձևավորումը՝ ՄՈՆԻ ՀՈՎՍԵՓՅԱՆԻ

Հանձնված է շարվածքի 10.03.2000թ.

Ստացված է տպագրության՝ 6.06.2000թ.

Չափսը 84X108 ^{1/32}: Ծավալը՝ 18.25

Տպաքանակը 500: պատվեր՝ 101

«Նորք» հրատարակչություն
Երևան, Մարշալ Բաղրամյան 3, հեռ. 58-45-17

«Երևանի առաջին տպարան» ՓԲԸ
Երևան 10, Հանրապետության 65
հեռ. 52-36-00.

